SLOVENSKÉ POHĽADY 12 2014

NA LITERATÚRU, UMENIE A VEDU
ROČNÍK IV. + 130.

Časopis založil roku 1846 Jozef Miloslav Hurban. Vydávanie bolo obnovené roku 1881

Šéfredaktor:
Bystrík Šikula

Zástupca šéfredaktora:
Štefan Haviar (Martin)

Redaktorka:
Ingrid Skalická

Redakčná rada:
Július Balco, Mária Bátorová, Miroslav Bielik, Bohuš Bodacz, Boris Brendza, Etela Farkašová, Ľudovít Hološka, Anton Hrnko, Jaroslav Chovanec, Peter Jaroš, Jozef Mihalkovič, Štefan Moravčík, Dana Podracká, Marián Polonský, Jaroslav Rezník, Vincent Šabík, Marián Tkáč, Tomáš Winkler

Návrh obálky a grafická úprava:
Igor Štrbík

Sekretárka redakcie:
Magda Kušnierová

SLOVENSKÉ POHĽADY ® na literatúru, umenie a vedu. Vydávajú Matica slovenská (P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00 179 027) a Neografia, a. s., Martin (Škultétyho 1, 036 55 Martin, IČO 31 597 912) – november 2014
Vychádzajú s finančným príspevkom MK SR
Vychádzajú mesačne. Evid. číslo Ministerstva kultúry SR: EV 4013/10. Adresa redakcie: 812 51 Bratislava, Grösslingová 23, tel.: +421 2 38 12 80 01
Filiálna redakcia: 036 01 Martin, P. Mudroňa 1, tel.: +421 918 904 921
e-mail Bratislava: slovenskepohladyba@matica.sk
e-mail Martin: slovenskepohlady@matica.sk
Administrácia (objednávky): Matica slovenská, 036 01 Martin, P. Mudroňa 1, tel.: +421 43 381 28 40, e-mail: periodika@matica.sk
Objednávky na predplatné prijíma aj každá pošta a každý doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4, P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava, e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
Predplatné do zahraničia:
Európa 30 € (vrátane poštovného),
Amerika, Austrália 45 $ (vrátane poštovného)
Tlač: Neografia, a. s., Martin
Neobjednané rukopisy nevraciame. Rukopisy do č. 12 zadané dňa 31. októbra 2014
Stanovisko redakcie nemusí byť zhodné s názormi autorov publikovaných príspevkov.

MIROSLAV BIELIK

PRÍZNAKY A PRÍZRAKY DNEŠNÉHO ČASU?

Čas je tichý posol mysle, metaforizoval som pred vyše desaťročím v rovnomennej básnickej zbierke, uvedomujúc si podobnosť „maličkostí“ života človeka nového storočia, ba tisícročia s predchádzajúcimi generáciami. Všetko sa síce prudko mení, len „maličkosti“ zostávajú ako prirodzené zákony a zákonitosti sťaby na svojich miestach, v ľuďoch, v užšom zmysle slova, v nás. V literatúre, umení, vo filozofii nás o tom utvrdzujú mnohí majstri, niet pochýb, že medzi nimi veľmi presvedčivo a osvedčene aj známy spisovateľ, mysliteľ a filozof Gilbert Keith Chesterton (1874 – 1936).

V závere roka, v čase stíšenia, ktorý nesú Vianoce, niet lepšieho elixíru ľudského videnia zmyslu života ako uvedomenie si významu *ohromných maličkostí*, ktoré prežívame a ktoré nás obklopujú. *Ohromné maličkosti*, to je i názov krátkych esejí G. K. Chestertona, ktoré vznikli – ako sa uvádza v tohtoročnom vydaní knihy v Spolku svätého Vojtecha – pozorovaním obyčajných vecí vo svete na prelome 19. a 20. storočia. A ako je na tom poznanie „maličkostí“ po sto rokoch od Chestertonovho videnia človeka svojej doby?

„Svet nikdy nezahynie na nedostatok divov, nanajvýš na nedostatok údivu!“ Táto britko vyslovená Chestertonova téza prekvapuje po najrôznejších desivých i civilizačne nádejných udalostiach 20. storočia. Zrením moderného človeka a údiv vzbudzujúcim pokrokom vedy a techniky, zdalo by sa, má ubúdať tých ťaživých, desivých, v samom základe neľudských,

divokých divov sveta. Ubúda? S pomyslením len na správy bežných dní a ich slovník plný násilia, zúrivých vojnových udalostí v blízkom i vzdialenom svete, trpiacich a hladujúcich, ľudí bez domova, ale i ľudí bez hany a bázne, so slovami krízy vo všetkých pádoch a súvislostiach, s „morovým“ obrazom eboly, žiaľ, možno povedať, veru neubúda, neubúda... Starý prezieravý Wiliam Butler Yeats by znovu prízvukoval: „Stred povolil a svet sa rozsýpa / bezzákonitosť zmocňuje sa zeme.“

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

S W. B. Yeatsom by sme mohli nariekať i ďalej: „Príliv sa valí krvou kalený, / zatápa všade sviatky nevinnosti; / najlepší v nič viac neveria a s besnou / uzavretosťou sa činia najhorší.“ Ale Chesterton nás znova nabáda, že „je čas, aby sme prestali pátrať po otázkach a začali pátrať po odpovediach“.

Vidieť a rozlišovať podstatu a jav, príznaky a prízraky našich čias ukazuje sa čoraz problematickejšie. „V skutočnosti / to už tak býva, / že to hlavné a určujúce, / priam nevyhnutné, / ostáva ako anonym... // Vyznaj sa v tom: / podstata sa javí, / jav je tiež podstatný...“ Básnik bez filozofie sa dnes prediera cez húštinu slov ako slepý bez slepeckej palice. Pritom, chestertonovsky možno povedať: „Videnie je vždy skutočnosťou. Len skutočnosť býva často podvodom.“

Chestertonove *Ohromné maličkosti* vedú k zamysleniu, ako možno vidieť pri bežných veciach pod povrch a „nenaletieť“ na podvod, podvrh skutočnosti. Vravel: „Nedovoľme očiam odpočívať... Cvičme oči, kým sa nenaučia vidieť prekvapivé skutočnosti...“

Prekvapujúce skutočnosti určite nemôže vidieť „čumil“, človek, ktorý odovzdane, pasívne a rezignovane „čumí“, zíza, civie na javy a výjavy v jeho zornom uhle pohľadu. Žiaľ, dnes je to v móde. Čumíme, zízame na programy „od výmyslu sveta“, na výklady najkonzumnejších systémov všetkých čias, čumíme, ako sa z demokracie a ľudských práv a slobôd stáva kočírovaný systém peňazí a moci. Čumíme na biedu okolo nás, na seba ako na bezradné bytosti. Čumíme, nehľadíme... Nie náhodou je jedným z príznakov i prízrakov dnešných čias čumil vo všetkých jeho podobách a trápnostiach. Najpropagovanejšou sochou na bratislavskom korze je práve Čumil. V blízkosti donedávna čumel paparazzo, kúsok odtiaľ Schöner Náci a na Hlavnom námestí napoleonský vojak! Na našich čumilov čumí tisíce turistov z celého sveta prúdiacich a blúdiacich ulicami Starého Mesta. Hľa, Slovensko a jeho divy. „Slováci(?)“ čumiaci na svojich čumilov. Ešteže máme aj Hviezdoslavovo a Štúrovo námestie...

Čumil je podľa svojich obhajcov zvedavec. Na čo čumí Čumil? Čumil vo svojom obmedzenom priezore vidí vraj nohy, Schöner Náci – striebristý usmievavý mužíček – vidí pre istotu len stenu, napoleonský vojak má hlboko stiahnutý klobúk na oči... A my? Vidíme viac?

A čo literatúra? Literatúra bez ohromných maličkostí je púšťou písmen bez oázy. Len ohromné maličkosti odhalia a oddelia v nej príznaky od prízrakov každej doby. Aj to, za čím sa všetci ponáhľame. Akokoľvek je to paradoxné, aj tie najväčšie a takpovediac nedosiahnuteľné ciele našich úsilí sú preto svojím spôsobom blízko. Chesterton v *Ohromných maličkostiach* presvedčivo ukazuje, ako poézia a duchovný život trvá na blízkosti, „na hrozivej dôvernosti vecí, ktorými sa zaoberajú“.

Parafrázujúc majstra paradoxov, vôbec by ma neprekvapilo, keby ma ďalšia zákruta ulice za Čumilom doviedla do stredu labyrintu, v ktorom sa stratili všetci velikášski čumilovia, paparazzi, pekní Náckovia a žoldnieri dnešnej slovenskej literatúry.

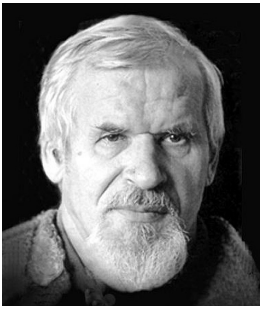

MILAN RÚFUS

KVETY FULLOVI

Doznieva hudba, hudba prepodivná.
Pober si veci, vstaň.
Už pôjdeme.

Veľa Vám bolo dané, maliar,
veľká hrivna.
Nezakopali ste ju do zeme.

Len do tej rodnej.
Aby vydržala.
Jej anjel strážny svietil farbami
a ona, sama, štedrá, pri Vás stála,
keď krúžili ste klenbu nad nami.

Doznieva hudba, hudba prepodivná.
Pober si veci, vstaň.
Už pôjdeme.

Veľa nám bolo dané:
jeho hrivna.
Jej ostrý diamant iskrí zo zeme.

A ako vrhá lesk i na oblohu,
vzdialený, blízky hlas mnou preniká:

„Ďakujte na kolenách Bohu,
že požehnal vám básnika.“

(*Básne*, 1978)

IMRICH KRUŽLIAK

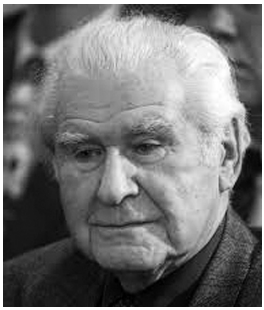

CESTA ZA PRAVDOU

Dňa 8. decembra 2014 sa v Mníchove dožíva ťažko uveriteľných 100 rokov náš významný esejista, publicista, redaktor a exilový dejateľ Imrich Kružliak. Príspevok, ktorý pri tejto príležitosti uverejňujeme, má takmer polstoročie. Autor ho napísal v čase, keď si Slováci doma i v zahraničí pripomínali 150. výročie narodenia a 110. výročie smrti Ľudovíta Štúra (1966). Keďže pred nami sú ďalšie významné Štúrove jubileá, máme vzácnu možnosť overiť si myšlienkovú platnosť (aj z dnešného pohľadu) pozoruhodnej Kružliakovej eseje.

Pri príležitosti Štúrových jubileí zamýšľame sa častejšie nad zmyslom slovenských dejín. Je to pre nás otázka stále živá, stále aktuálna, a tak cítime i potrebu stále sa k nej vracať. Národ, hoc ešte nie slobodný, a exil, hoc od domova hodne vzdialený, majú tú spoločnú povinnosť: hľadať pravdu. Od tejto povinnosti nás neoslobodí nikto. Ako sme sa sami, z vlastnej vôle, potreby a nutnosti, deklarovali za svojbytný národ, tak len sami, z vlastnej vôle a potreby, musíme nájsť základnú orientáciu svojho národného života a politického konania. *„Aj na nás pozerá prísna tvár času a nás napomína,“* ako hovoril Ľudovít Štúr, keď na uhorskom sneme bojoval za zrušenie poddanstva.

Napomína nás už od nášho vstupu do európskych dejín. Tento vstup zapisuje sa dvoma dátami: ríšou Veľkomoravskou na úsvite našich národných dejín v 9. storočí a Štúrovou revolúciou v polovici 19. storočia. Medzi nimi je veľké politické vákuum, v ktorom sme žili v cudzom štáte a pod cudzím menom. Okrem zdedeného slovenského slova a kresťanskej viery nezostalo nám nič, čím by sme vytvárali národnú tradíciu. Šľachta sa odlúpila od národa, ktorý bol len podnožou cudzím. A meštianstvo bolo aj u nás elementom, ktorý i svoju národnosť prispôsoboval tomu, kto mu vládol. A tak sme sa ako ná-

rod formovali z jednoduchého ľudu, ktorému vzdorovitá vôľa a mravná sila už prirodzeným inštinktom diktovali jediný politický postulát: udržať sa a prežiť. Udržali sme sa napriek nútenej i dobrovoľnej maďarizácii, i napriek obrovskému vysťahovalectvu. Nezanikli sme ako národ, lebo bola v nás vôľa prekonať každý útlak. Pritom sme často ukázali málo organizovanej sily a kompaktnej vôle presadiť sa ako národ – či už išlo o záujmy kultúrne alebo politické. Až Ľudovít Štúr v polovici 19. storočia zobudil v nás túto túžbu, keď vyslovil čarovné slovo „rovnoprávnosť", ktoré sa od toho času stalo základom slovenských snáh, bojov i úfaní. Dnes aj odchovanec marxistickej náuky, ktorá chcela odstrániť deliacu čiaru medzi národmi, až s nadsadeným pátosom volá: „Tu žije národ!" Povedali by sme, že o tejto skutočnosti môže pochybovať už iba blázon. A predsa, nájdu sa ešte aj blázni...

Ak chceme skúmať otázku zmyslu slovenských dejín, musíme sa predovšetkým zaoberať sami sebou: čo sme a čo chceme? Tu nejde len o revolučné prejavy našej histórie, o takzvané „uzlové body", ide viac o dušu národa, jeho činy, koncepciu a ciele. K národu a jeho histórii treba pristupovať s vážkami spravodlivej miery a nezaujatého pohľadu. Treba hľadať mravné fondy v jeho kultúrnom a politickom raste, kde skutočne sú. Nemá zmysel idealizovať obraz národa len preto, že je to náš národ. Takáto cesta vedie k sebaklamom a do politického závozu. A to málokedy zostáva bez následkov a bez trestu.

Aj národ – ako človeka – treba chápať v jeho integračnej podstate, ako celok, od začiatkov jeho národnej a politickej organizácie, cez všetky jeho vývinové stupne až po posledný stav jeho spoločnosti. Len v tejto perspektíve možno správne vidieť a správne hodnotiť národ. A tu treba povedať: nieto dobrých národov, sú len národy s dobrými a zlými ľudskými vlastnosťami, sú len dobrí a zlí ľudia. Takíto sme aj my – ako národ aj ako ľudia.

Dosiaľ hovoríme o právach človeka, občana a národa. Dosiaľ sa prízvukuje staré poznanie, že porobené národy si uvedomujú svoje nerovnoprávne postavenie, cítia denne nacionálny útlak, usilujú sa o tie isté politické, ekonomické a kultúrne možnosti, aké má vládnuci národ. Stále si ešte kladieme otázku: Kto nám škodí? Na túto otázku odznelo už v minulosti mnoho žalôb na cudzích, ale, bohužiaľ, iba málo kritiky do vlastných radov. Nemožno poprieť, že aj v našich dejinách nachádzame „hlboký demokratizmus a humanizmus v myslení a konaní". Ale nachádzame tu aj mnoho nedôvery k sebe a vlastným možnostiam. Na jednej strane je nám blízka samoľúbosť a nekritickosť, na druhej strane ľahké odlúpenie od národného kolektívu. Tragikum nášho osudu nespočívalo len v silnejších činiteľoch a okolnostiach, od ktorých často závisela naša existencia, ale aj od nás samých – od našej povrchnosti,

nekritického napodobovania cudzích, obyčajne zlých vlastností, od nedôvery v pokrok, od zápecníctva, ktorému je milšie klebetnícky vyzvedať, čo nové za humnami, ako intelektuálne pátrať, čo nové v širokom kultúrnom svete. Často nás znepokojovali veci, i podradné, a zabúdali sme na podstatné – na kultúru národa.

Dosiaľ sme sa nevedeli prísne vyrovnať s otázkou právneho zmyslu nášho národného života. Len v poslednom polstoročí sme tri razy nevedeli reálne zvážiť historické fakty, a čo horšie, nevedeli sme dovidieť ich politický dosah pre národnú spoločnosť. Z národnej samoľúbosti oddávali sme sa často romantickému nacionalizmu. Z toho istého základu vyplynul priam v absurdnej forme aj dogmatický internacionalizmus, v ktorého mene zbagatelizovali národ až do primitívneho pochopu. Často to vyzeralo, akoby sme si sami v medzinárodných vzťahoch podtínali konár, na ktorom stojíme.

Už v minulosti sme neraz pociťovali potrebu pozitívnej programovej koncepcie a namiesto nej sme sa kŕmili ilúziami. Heslá vedeli lichotiť našej zanietenej duši, ale na činy sme boli málo pripravení. Aj dnes stále spomínané „rovný s rovným“ má už viac charakter opotrebovaného sloganu ako samozrejmej, prísnej politickej devízy, ktorú suverénny národ vybral zo svojej tradície ako „neoddiskutovateľný imperatív“ politickej existencie moderného národa. Dejinná skúsenosť nás učí, že nijaký systém nemôže národu poskytnúť automatickú ochranu. Je pomýlené, ak si niektorí naši vrstovníci namýšľajú, že socializmus je čarovným prútikom, ktorý ukáže národu cestu do raja. Národ sa správne orientuje i v politike, keď nadväzuje na ideály, za ktoré z mravného zanietenia prinášal obete. Slovenský záujem žiada i dnes, aby Slováci zo svojho života vytvorili obranu proti vlastnej zbabelosti i proti cudziemu tlaku. Odvaha, to nie je vzťah medzi národom a jeho vôľou. Na tejto úrovni môžeme uskutočniť hlboký dialóg medzi sebou, aby sme pochopili, že jeho práva nie sú určené len jeho etnikom, ale i jeho ľudským záujmom. Kronika martýrov nepomáha národu tak ako jeho neúprosná vôľa zapojiť sa do svetovej civilizácie a ukázať, že v jej procese vie byť osožným činiteľom. O to sa usiloval už Štúr, ale jeho úsilie zostalo iba vzácnym torzom. Vývinové tendencie modernej doby sú aj naším privilégiom. Sloboda nemá, nemôže a nesmie mať inú mieru pre nás a inú pre druhých. To je trpko poznaná pravda našich dejín a tú nemožno predať za nič na svete. Človek i národ majú právo na víťazstvo, iba keď sa držia pravdy a keď majú smelosť priznať si vlastné omyly.

21. AUGUST 1968

S dupotom ťažkých nôh dvíha sa tmavá noc,
ktože nám svetlá dá, kto príde na pomoc?
Sami sme, so svojou pravdou sami,
to je náš kapitál – a to je naša moc.
Iba tá jediná ide nám na pomoc.

ĽUDIA A ŽIVOT

My nie sme iní vo svete
len iné mená máme
My nie sme iní v živote
len iné vyznávame
My všetci ľudia sme
a ľuďmi chceme byť
My všetci živí sme
a radi by sme žiť
Ale náš život krátky
nám malo času dáva
Kým človek pozná jeho cenu
už ho svet iný povoláva

(Zo zbierky *Piesne a smútky*, 1974)

PRIPRAVIL PETER CABADAJ

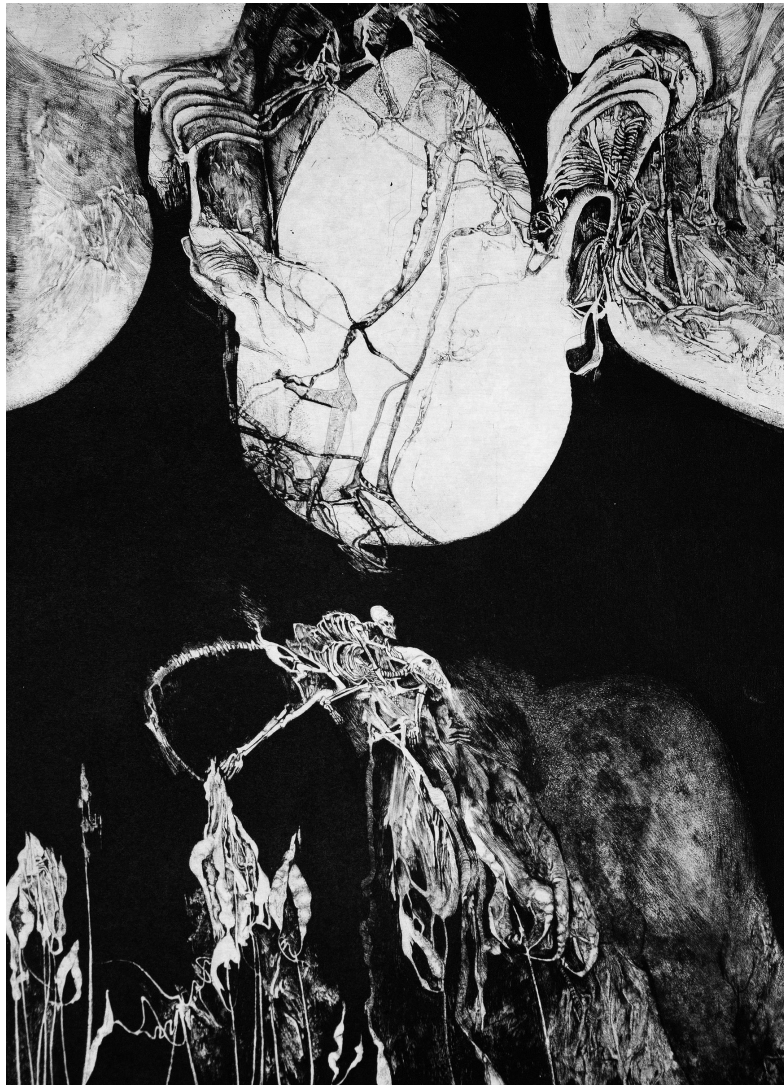

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

PAVOL PARENIČKA

MATICA 1944 – ZA A PROTI (POVSTANIU)

Dejiny národa, ustanovizní, človeka i jeho mestských aj obecných sídiel lemuje a vypĺňa množstvo prelomových historických udalostí, ktoré sa podieľajú na neraz zložitom profilovaní kolektívnej, inštitucionálnej i individuálnej tváre minulosti. Takou vskutku mimoriadnou udalosťou moderných slovenských dejín bolo odbojové hnutie počas druhej svetovej vojny a jeho vyvrcholenie v Slovenskom národnom povstaní, ktorého 70. výročie sme si pripomenuli, lebo nastavilo zrkadlo národu, jeho mestám, obciam a inštitúciám, aj kultúrnym, občanom a zamestnancom ako veľká skúška charakterov, pričom počas vojnovej celosvetovej apokalypsy zásadne ovplyvňovalo bytie národného spoločenstva i jednotlivých ľudských osudov. Odboj, ktorý na Slovensku v auguste 1944 vyústil do ozbrojenej povstaleckej drámy, neobišiel ani Maticu slovenskú v Turčianskom Svätom Martine a jej pracovníkov, ktorá sa nachádzala v jednom z rozhodujúcich centier odbojového hnutia, povstaleckých vojenských a partizánskych akcií, po ktorých nasledovala v martinskom prípade dlhá sedemmesačná okupácia nemeckou brannou mocou a jej represívnymi bezpečnostnými zložkami až do príchodu frontu v apríli 1945 a obnovenia Československej republiky. Z tohto dôvodu sa javí nanajvýš aktuálne pokúsiť sa širšie priblížiť predpoklady, prostredie, priebeh a atmosféru odbojového hnutia v bezprostrednom okolí Matice slovenskej i v nej samotnej.

PREČO SA ODBOJ KONCENTROVAL V TURCI?

Turčiansky Svätý Martin sa od štúrovského Slovenského povstania rokov 1848 – 1849 stal v domácich i nadnárodných reláciách všeobecne akceptovaným hlavným kultúrnopolitickým centrom Slovenska až do októbra 1918 a prijatia pamätnej Deklarácie slovenského národa, najmä v súvislosti

s memorandovým, matičným a národniarskym odkazom. So vznikom československej štátnosti význam tohto mesta ako politického strediska síce poklesol, prenášal sa do Bratislavy, ale Martin naďalej ostával v národnom vedomí i v spoločenskej realite baštou slovenskej kultúry vďaka Matici slovenskej, Slovenskému národnému múzeu, Živene, Kníhtlačiarskemu účastinárskemu spolku, Slovenským pohľadom, Národným novinám, Muzeálnej slovenskej spoločnosti a mnohému inému.

Popri tejto národnej myšlienke v Turci – už od začiatkov obrodenského hnutia a klasicistických čias Jána Kollára cez povstaleckých štúrovcov a hurbanovcov až po Svetozára Hurbana Vajanského a Jozefa Škultétyho, teda štyri-päť generácií – výrazne rezonovala myšlienka slovanskej vzájomnosti a rusofilstva, často veľmi nekritického, ktorá sa netýkala iba intelektuálskych elít, ale aj prostého ľudu. Z neho sa totiž grupovala silná sociálna vrstva turčianskych olejkárov, šafraníkov a iných maloobchodníkov. Ich hlavný prúd smeroval do Ruska a Ruskom okupovaného Poľska, od Varšavy až po nekonečné pláne Sibíri mali k dispozícii na svoje podomové podnikanie územie obrovského cárskeho impéria. Títo slovenskí ľudkovia si aj po niekoľkoročných cestách, ak sa v ruskom prostredí prechodne alebo natrvalo neusadili, privážali do domoviny ruské ženy a deti, ktoré do svojej smrti hovorili prapodivnou slovenčinou s výrazným ruským prízvukom. Nič na tejto situácii nezmenila ani prvá svetová vojna a československý prevrat. Množstvo československých legionárov v Rusku pochádzalo z radov turčianskych dobrovoľníkov, vrátane spisovateľa Janka Jesenského (celé generácie rodu martinských Jesenskovcov patrili k rusofilom), a po víťazstve boľševikov zasa silná emigrantská vlna ruských utečencov smerovala práve vďaka týmto väzbám, aj rodinným, do prostredia Turca a do Martina. Ruština, ruská kultúra, literatúra a vôbec rusofilstvo v tomto regióne zapustili a prehĺbili už aj tak dosť mocné korene, emocionálne založené na úprimnom obdive. Všetci martinskí národovci si ešte aj na náhrobné pomníky vpisovali epitafy azbukou.

Ďalší moment popri rusofilstve predstavovala československá vzájomnosť, špeciálne pestovaná v Turci a Martine početnými návštevami predstaviteľov slovakofilského hnutia z českých krajín (Adolf Heyduk, Rudolf Pokorný, Jaroslav Věšín, Karel Kálal, Josef Mánes, Mikoláš Aleš a iní). Tieto kontakty sa však z kultúrnych a umeleckých vzťahov pretransformovali do pragmatickej roviny politického čechoslovakizmu, ktorého hlavný reprezentant Tomáš Garrique Masaryk od roku 1887 premyslene pravidelne letoval v dva kilometre od Martina vzdialenej Bystričke. Z nej sa po roku 1918 a vzniku Československej republiky stalo jedno z dvoch hlavných letných prezidentských sídiel na Slovensku, kde si Masaryk na rozhovory pozýval popredných reprezentantov

slovenského národa. Chladné čechoslovakistické politické kalkulácie Masaryka v turčianskom prostredí sa akosi tolerovali aj vďaka jeho charizmatickým deťom Janovi a Alici Masarykovcom, ktorých možno pokladať za priateľov slovenského národa, lebo sa stavali do roly jeho pomocníkov, pričom sa snažili o zlepšenie ťažkého sociálneho postavenia ľudových vrstiev na Slovensku prostredníctvom osvetovej, vzdelanostnej a charitatívnej činnosti. Prezident Masaryk, hlavný predstaviteľ čechoslovakizmu a pražského centralizmu v medzivojnovej republike, do Bystričky pravidelne chodil prakticky až do svojej smrti v septembri 1937, čo bolo časovo vzdialené iba niečo vyše roka od vyhlásenia slovenskej autonómie v októbri 1938. A, samozrejme, v Turci a Martine existovalo množstvo ďalších česko-slovenských kontextov a konotácií, napr. týkajúcich sa Milana Hodžu, rodáka zo Sučian pri Martine.

Ďalším faktorom, ktorý mal vplyv na odbojové hnutie po roku 1939, bola konfesionálna evanjelická príslušnosť obyvateľstva v tomto meste i jeho turčianskom vidieckom okolí. Katolíci tu boli v nepomernej menšine, a tak v medzivojnovom období ani nejako významné pozície v Turci nezískala a nezaujala Slovenská ľudová strana, od roku 1924 Hlinkova slovenská ľudová strana. Martin sa však stal politickou centrálou Rázusom vedenej Slovenskej národnej strany, združujúcej slovenských evanjelikov, a martinské Národnie noviny ich tlačovým orgánom. Národniari síce mali v programe aj požiadavku autonómie Slovenska, ale ich autonomistický blok a spojenectvo s ľudákmi sa rozsypalo ako domček z karát už dávno pred rokmi 1938 a 1939.

A tak ak chceme rekapitulovať a odpovedať na otázku, prečo sa odboj počas druhej svetovej vojny koncentroval v Turci a Martine, riešenie je veľmi jednoduché. Popri geografickej polohe a priaznivých prírodných podmienkach v turčianskom regióne odboj proti ľudáckemu režimu Slovenskej republiky a jej spojencom na čele s nacistickou treťou ríšou v ňom vyrastal na bohatom rusofilskom, československom či masarykovskom čechoslovakistickom, evanjelickom a stranícky národniarskom podhubí minulosti i prítomnosti.

SLOVENSKÝ ŠTÁT V OČIACH TURČANOV A MARTINČANOV STRATIL „GLANC“

Nemožno tvrdiť, že by Turčania a Martinčania a priori odmietli slovenskú štátnosť zo 14. marca 1939 a jej totalitný režim, už vôbec nie autonómiu Slovenska, v čom sa najviac angažovala Matica slovenská, ktorá tak učinila delegačne a manifestačne. Ale keď ľudáci zlikvidovali a pohltili národniarov ako politický subjekt a Slovenská národná strana na jeseň 1938 síce ako posledná z politického spektra, ale predsa napokon tiež bola nedobrovoľne

etablovaná do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany slovenskej národnej jednoty, tento akt vyvolal veľké otázniky a bývalých národniarov priamo nahnal do košiara oponentov ľudáckeho režimu a neskôr i formujúceho sa občianskeho odboja.

Zakrátko v roku 1940 sa pri reforme administratívno-správnych celkov dosť prekvapujúco nestal sídlom novo konštituovanej Tatranskej župy Martin, ktorý mal najväčšiu tradíciu v oblasti modernej slovenskej politiky a roku 1918 bol jedným z najhorúcejších kandidátov na hlavné mesto Slovenska, pričom tieto snahy o metropolu naďalej pretrvávali v slovenskej, turčianskej i martinskej verejnosti, ako aj v evanjelických cirkevných kruhoch. Erudovaným tribúnom týchto názorov sa stal Fedor Fridrich Ruppeldt, do roku 1921 evanjelický farár v Sučanoch, od roku 1921 v neďalekej Žiline, ktorý podstatnú časť svojho diela zameral na túto otázku a publikoval o nej niekoľko pozoruhodných prác. Bratislavská ľudácka vláda teda z Martina nespravila ani len župné sídlo, ale vybrala si Ružomberok, Hlinkovo mesto, čo sa považovalo za politicky i konfesionálne motivovaný akt. Rovnako evanjelická cirkev sa v turčianskom senioráte a jeho zboroch výrazne stavala proti niektorým krokom bratislavskej vlády, z kresťanských dôvodov odsudzovala jej nacionalistickú politiku a rastúce perzekvovanie židovských spoluobčanov na základe náboženského vierovyznania, čo vyústilo do rasového prenasledovania.

Z oblasti vnútornej sa tieto kritické postoje turčianskej a martinskej pospolitosti preniesli najmä do zahraničnopolitického smerovania Slovenskej republiky, keď už roku 1939 sa v Turci otvorene brojilo proti účasti slovenskej armády na nemeckom ťažení v Poľsku, ale absolútnou katastrofou z tohto uhla pohľadu bolo prepadnutie Sovietskeho zväzu roku 1941 nacistickými vojskami Nemecka a ich satelitmi aj s jednotkami slovenskej armády. So silnejúcim vojnovým konfliktom v Turci neobstáli oficiálne propagandistické stanoviská o budovaní novej Európy, novej civilizácie, novej kultúry a nového poriadku pod patronátom nemeckého nacizmu, o jeho povinnom boji so zámerom zničiť sovietsky boľševizmus ako o historickej úlohe a poslaní v dejinách ľudstva. Martinčania a Turčania hitlerovskú agresiu v Sovietskom zväze pokladali za barbarský útok na bratský slovanský národ, a čím sa konflikt predlžoval a naberal na brutalite, najmä v spojitosti s nacistickými zločinmi, tým viac sa verejne pranierovalo ťaženie na východe. Napokon v Martine oficiálnej slovenskej a nemeckej propagande verilo iba pár poslancov, funkcionárov a členov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Hlinkovej gardy, medzi nimi z mála matičiarov František Hrušovský, Stanislav Mečiar a Jozef Cincík, tajomníci Matice slovenskej. A propos, v nej sa v máji 1940 udiala zásadná zmena vo vedení, keď s baťkovskou autoritou sám seba 87-ročný J. Škultéty

na valnom zhromaždení odvolal zo správcovského postu (stal sa doživotným čestným správcom) a jeho miesto zaujal ambiciózny Jozef Cíger Hronský. (S trochou nadsadenia by sa dalo povedať, že Škultéty z matičnej funkcie odišiel do veľkej politiky; dôstojného starca na cestu ľudáci z Matice nedôstojne navliekli do gardistickej uniformy, odfotografovali a obrázok dlho koloval po gardistických a ľudáckych periodikách, lebo ho menovali za člena Štátnej rady Slovenskej republiky, čo napokon sami iniciátori oľutovali, pretože pre protinemecké postoje a diskusie okolo vzťahov germánskeho sveta a slovanstva v dejinách i súčasnosti sa dostával do vlečúcich sa sporov s nedotknuteľným Franzom Karmasinom.)

Ako vedúci činiteľ Matice i celého matičného hnutia presadzoval Hronský osobitnú kultúrnu misiu a líniu, ktorá v mnohých smeroch nekorešpondovala s oficiálnou ľudáckou kultúrnou politikou či s ňou bola priamo v rozpore, čo dokumentujú aj neštandardné vzťahy s ministrom školstva a národnej osvety Jozefom Sivákom. Ten sa dostával do konfliktov s novým matičným správcom, lebo Hronský rigorózne odmietal akékoľvek štátne zásahy do inštitúcie, vyznačujúcej sa aj v ťažkých vojnových a totalitných časoch demokratickými a iniciatívnymi budovateľskými princípmi. Napr. z Matice sa roku 1941 vyčlenila samostatná Slovenská národná knižnica, pri nej fungovala Slovenská bibliografická spoločnosť, súčasne roku 1941 sa zaslúžili matičiari o vznik prvého prírodného amfiteátra na Slovensku v Martine počas 80. výročia prijatia Memoranda národa slovenského v rámci celoštátnych osláv a roku 1942 o založenie moderného tlačiarenského kombinátu Neografia. Popri tom, čo sa ešte roku 1941 týkalo kultúrneho a vedeckého života v Martine i na Slovensku, na pôde Slovenského národného múzea sa konštituoval Štátny archeologický ústav, ktorý našiel sídlo práve v štátom zabratej Masarykovej vile v Bystričke pri Martine.

ODBOJOVÉ HNUTIE V TURCI A MARTINE

Turčianske horstvá s nepreniknuteľne dlhými a hlbokými dolinami Malej i Veľkej Fatry sa už od leta roku 1943 stali prechodným domovom najmä slovenských, neskôr aj sovietskych a francúzskych partizánov, ktorí patrili k politickým odporcom ľudáckeho režimu, vojenským zbehom či utečencom zo zajateckých táborov, pričom k najvýznamnejším veliteľom patril Viliam Žingor, rodák z Bystričky, dôstojnícky zbeh zo slovenskej armády, ktorý malofatranské grúne poznal ako svoju dlaň.

O tejto situácii sa v Martine všeobecne dobre vedelo a zoznámená s ňou bola aj časť zamestnancov Matice, zapojená do druhého odboja. Táto odbo-

jová matičná skupina podporovala vznik ilegálnej Slovenskej národnej rady, Vianočnú dohodu a napokon i Vojenské ústredie, ktoré malo zohrať rozhodujúcu úlohu v prípravách ozbrojeného povstania na Slovensku. Tie v júli a auguste 1944 mimoriadne skomplikovali často nepremyslené partizánske akcie, útoky proti nemeckým vojenským jednotkám i civilnému obyvateľstvu, ako aj exponentom z radov slovenských ľudákov a gardistov, čoho dokladom bolo aj zriadenie a exekučná činnosť štatariálneho partizánskeho súdu. Sovietski partizáni absolútne neakceptovali domáci odboj ani v jeho vrcholnej fáze, riadili sa iba príkazmi zo svojich ústredných štábov v Moskve a Kyjeve, vykonávali diverzné a prepadové útoky, nehľadiac na materiálne škody ani ľudské obete. Žiaľ, martinská vojenská posádka, predovšetkým niektorí priveľmi horliví príslušníci dôstojníckeho zboru (tzv. styční dôstojníci) i viacerí členovia mužstva s týmito partizánskymi skupinami sympatizovali a aktívne spolupracovali, vyzbrojovali a vystrojovali ich, prípadne až nepochopiteľne participovali na ozbrojených prepadoch. Veliteľ martinskej vojenskej posádky Emil Perko, ktorý mal dôveru Vojenského ústredia v Banskej Bystrici a Jána Goliana, ani nevedel, čo konajú jeho maximálne nedisciplinovaní podriadení v Martine a okolí.

Napätá výbušná situácia sa nezlepšila ani od 12. augusta 1944, keď bratislavská vláda podnikla zúfalý krok a vyhlásila stanné právo na území celého Slovenska. Ba práve naopak, nepokoje v Turci, kde nastalo doslova bratríčkovanie medzi vojakmi slovenskej armády najmä z pluku útočnej vozby dislokovaným v martinských kasárňach v Podháji a partizánmi, osobitne v Sklabini, napriek upozorneniam a dohovorom z najvyšších miest Vojenského ústredia i politickým výzvam Slovenskej národnej rady, vrátane návštev a osobných intervencií vojenských veliteľov aj vedúcich slovenských komunistických činiteľov, vyvolávali oprávnené obavy. Tieto augustové narušenia starostlivo organizovaného povstania mali na jeho úspešnosť úplne opačný efekt, ako by si maximálne utajovane až konšpiratívne vyžadovala táto akcia. Išli priamo proti nej, ohrozovali ju, stačí spomenúť, že: 21.: partizáni pod velením Piotra Alexejeviča Velička, vysadení na Slovensko v noci z 25. na 26. júla 1944, opustili Kantorskú dolinu vo Veľkej Fatre a obsadili obec Sklabiňa, kde vyhlásili obnovenie Československej republiky a presídlili sem svoj štáb i „partizánsky súd“, 24.: vyhodili strečnianske tunely a zlikvidovali nemeckú jednotku poľných žandárov v drevárskom podniku v Turanoch, 25.: ďalšiu v hoteli Slávia vo Vrútkach. Súčasne v ten deň vojaci obsadili všetky dôležité budovy a inštitúcie v Martine (mimochodom, v Banskej Bystrici sa tak stalo až 30. augusta), kde bola vytvorená bezpečnostná zložka nazvaná Národná stráž, ďalej 27.: na martinskej železničnej stanici slovenská vojenská jednot-

ka, paradoxne na príkaz sovietskeho partizánskeho veliteľa, podvodne zadržala a na druhý deň v kasárňach postrieľala 28 nemeckých vojakov a civilov (z toho dve ženy a dve deti)... Protinemecké nálady slovenského obyvateľstva boli v milej Turčianskej záhradke nemilosrdne vybičované až do samej krajnosti. Nekoordinované živelné povstanie v Turci a v Martine sa takto začalo o niekoľko dní skôr, ako bol naplánovaný jeho začiatok. Tieto nedomyslené partizánske a vojenské akcie v Turci sa stali hlavnou príčinou zásahu zvonka, keď nemecké vojenské a policajné jednotky začali 29. augusta 1944 s okupáciou Slovenska. Mali tak učiniť do štyroch dní, povstalci odhadli možnosti svojej obrany na dva týždne...

ODBOJOVÉ HNUTIE V MATICI SLOVENSKEJ

Počas existencie Slovenského štátu sa na pôde Matice slovenskej v Martine sformovala intelektuálsky silná občianska odbojová skupina, ktorá pôsobila pod vedením viacerých popredných matičných pracovníkov. Medzi nimi boli najvýraznejšími postavami Ján Štefánik, synovec generála Milana Rastislava Štefánika, pracovník Členského ústredia Matice slovenskej, ďalej spisovatelia Július Barč-Ivan a Ján Bodenek, sociológ Alexander Hirner, teatrológ Ivan Turzo-Nosický, bibliograf Pavol Halaša, knižný grafik Dušan Šulc, so skupinou udržiavali úzke kontakty aj kultúrny historik Anton Augustín Baník, redaktor Pravidiel slovenského pravopisu, a matičný tajomník Ján Marták, pričom každý mal svoje konšpiratívne úlohy.

Napríklad J. Bodenek, jazykový redaktor Matice slovenskej, bol nielen spisovateľom, ale aj prekladateľom, ktorý sa orientoval na nemeckú literatúru. Z nej preložil ako memento Hitlerovu prácu Mein Kampf, resp. jej úryvky týkajúce sa budúcnosti slovanstva v plánoch nacistického vodcu ním avizovanej perspektívy tisícročnej Veľkonemeckej ríše. Bodenek sa tieto preklady odvážne, aby sa verejnosti na Slovensku otvorili oči, pokúsil publikovať v periodickej tlači, no, samozrejme, zasiahla cenzúra ľudáckeho režimu. Taký A. A. Baník, bibliotekár a archivár Matice slovenskej, roku 1941 spoluzakladateľ Slovenskej národnej knižnice, ako absolvent budapeštianskej polytechniky zasa zabezpečoval počúvanie rozhlasu a vyhodnocoval rušené rozhlasové vysielanie zahraničných staníc z Moskvy a Londýna, následne ho spracovával do spravodajských informácií najmä o situácii na frontoch druhej svetovej vojny. Alebo J. Štefánik z pozície pracovníka matičného členského ústredia svoje časté služobné cesty po Slovensku využíval hlavne na organizovanie siete a koordinovanie odbojovej činnosti v jednotlivých jeho regiónoch. Títo zväčša pacifisticky, ale demokraticky a rusofilsky orientovaní matiční pracovníci a od-

bojári sa popri vlastnej spravodajskej a ďalšej ilegálnej práci zaslúžili o to, že vedenie Matice na čele so správcom Hronským napokon odmietlo silný politický nátlak vládnych ľudáckych kruhov na zjednotenie matičného členstva s členstvom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, nevykonalo revíziu fondov matičnej bibliotéky aj ďalších mestských a obecných knižníc s cieľom vyradiť z nich diela indexovaných autorov, zabránilo vydávaniu národnosocialistickej a inej vyhranene ideologicky či nábožensky motivovanej literatúry domácich i zahraničných autorov, ba práve opačne, vydávali sa diela klasikov ruskej a neraz už i sovietskej literatúry. Dokonca matičiari pomáhali rasovo prenasledovaným židovským spoluobčanom, ako boli spisovateľ Peter Karvaš alebo výtvarník Arnold Weisz-Kubínčan, ktorí v Matici dočasne našli azyl.

Odbojové aktivity matičiarov rástli s vývojom situácie na východnom fronte, kde roku 1943 po rozhodujúcich porážkach nemeckých vojsk a ich spojencov najprv pri Stalingrade a potom pri Kursku bolo viac-menej každému jasné, že došlo k zásadnému obratu vo vojne. Zrejmé to bolo aj pre úradníka hospodárskeho oddelenia Matice slovenskej v Martine, brata partizánskeho veliteľa Viliama Žingora Bohuslava Žingora, ktorý zabezpečoval kontakty matičných odbojárov aj s partizánskymi skupinami už od leta roku 1943.

V tom čase pracovníci Matice slovenskej odbojovo orientujú aj svoje rozhlasové vysielanie, ktoré začalo prejavovať protiľudácke postoje prakticky už od svojho vzniku roku 1939. Hoci pôvodne mal byť matičný rozhlas zameraný na tvorbu literárno-dramatických relácií, no i tie hneď od začiatkov vysielania obsahovali silný protirežimistický, protinacistický a protinemecký náboj. Tieto pozície rezistencie sa ešte väčšmi posilnili, keď do Martina v januári 1944 v súvislosti s budovaním Slovenského komorného divadla vo funkcii profesionálnej scény matičného Ústredia slovenských ochotníckych divadiel ako jeho umelecký šéf prišiel z Bratislavy režimom vykázaný Andrej Bagar, ktorý nadviazal spoluprácu s rovnako zmýšľajúcimi hercami Naďou Hejnou a Eugenom Medekom, dramaturgom J. Martákom i jeho manželkou spisovateľkou Máriou Rázusovou-Martákovou. V martinskom divadelnom ústredí ako tajomník pracoval odbojár I. Turzo-Nosický, v komornom divadle bol dramaturgom P. Karvaš.

Dňa 11. apríla 1944 vládne ľudácke orgány zakázali vysielanie z rozhlasového štúdia v Matici slovenskej v Martine. Ešte pred vypuknutím Povstania v lete roku 1944 však odbojári časť z tohto rozhlasového technického zariadenia demontovali a odtransportovali z Martina do Banskej Bystrice, kde sa začali budovať základy neskoršieho povstaleckého Slobodného slovenského vysielača. Podobne ľudácky režim a jeho bezpečnostné orgány opätovne direktívne naložil i s A. Bagarom, ktorého po Bratislave v máji 1944 vypovedali

aj z Martina, súčasne cenzúra stiahla z martinskej komornej scény ním režírovanú hru Filip II., kde stvárňoval i hlavnú postavu.

Napriek eskalujúcej atmosfére v tomto zložitom období v predvečer Povstania stále akoby Matica slovenská pracovala na plné obrátky, napr. ešte 7. mája 1944 sa zišlo jej valné zhromaždenie. Ale paralelne pokračuje i ilegálna práca a už vtedy alebo krátko potom sa viacerí matiční pracovníci stávajú členmi ilegálneho Revolučného národného výboru v Martine, napr. A. A. Baník 25. augusta 1944, pričom pracoval v propagačnej komisii. Za jedného z úradných povstaleckých dôverníkov pre Maticu slovenskú 31. augusta 1944 menoval tento výbor J. Bodeneka.

ODBOJÁRI V ĎALŠÍCH MARTINSKÝCH INŠTITÚCIÁCH

S Maticou slovenskou priamo v Martine úzko spolupracovali pri výtvarnej, literárnej, edičnej a múzejnej činnosti ako jej externí redaktori, výtvarníci, autori a vedeckí pracovníci tak aj ďalší martinskí odbojári. Z výtvarníkov to boli najmä oficiálny matičný sochársky portrétista Fraňo Štefunko a mladý grafik Janko Novák, z martinského gymnaziálneho profesorského zboru spisovateľ Dominik Tatarka, jazykovedec Ján Sabršúl, historik Ján Štefan Šikura, evanjelický katechéta Ján Hysko, z obchodnej akadémie prekladateľ Ladislav Dzurányi, múzejník a etnograf Andrej Polonec, zo Slovenského národného múzea jeho správca Ján Geryk a archivárka Mária Opočenská-Jeršová, ktorej manžel, ruský emigrant Vladimír Jonovič Jeršov, patril k vedúcim predstaviteľom odbojového a partizánskeho hnutia na Slovensku a v Turci, vedeného V. Žingorom a neskôr aj sovietskymi partizánskymi veliteľmi.

Osobitne sa v tomto smere angažovali evanjelickí kňazi. Popri gymnaziálnom katechétovi J. Hyskovi na prvom mieste treba spomenúť farára Jána Bučka, ktorý v rokoch 1940 – 1944 pôsobil na kňazskej stanici v Martine. Ten v odbojovom hnutí spolupracoval so svojimi oltárnymi bratmi a predchodcami v martinskom farárskom úrade Jánom Bakossom a F. F. Ruppeldtom. Spoločne pomáhali rasovo prenasledovaným, ukrývali slovenských i českých odbojárov a organizovali ich ilegálne prechody hraníc a nakoniec sa všetci zúčastnili povstaleckých udalostí, za čo krvavo zaplatili. (J. Bakossa nacisti popravili 31. januára 1945 v Martine a jeho ostatky sa našli v masovom hrobe Pod Stráňami, J. Bučko zahynul 9. mája 1945 v koncentračnom tábore Ebensee, F. F. Ruppeldt bol až do konca vojny internovaný za múrmi povestnej väznice v Ilave.)

Z mimokultúrnych inštitúcií silná odbojová skupina pôsobila v Krajskej štátnej nemocnici v Martine, kde sa v prípravách Povstania angažovali

jej riaditeľ Ján Kňazovický, hlavný predstaviteľ slovenskej chirurgickej školy, a lekár T. Kustra, spoluzakladateľ modernej otolaryngológie na Slovensku, k odboju sa pridali i ďalší primári, lekári aj ostatný zdravotnícky personál. Tí sa starali o zranených partizánov i vojakov pred vyhlásením (napr. v úplnej tajnosti operovali V. Žingora po akútnom zápale slepého čreva) i po vyhlásení Povstania.

29. AUGUST 1944

Po vypuknutí Povstania sa mnohí matičiari prihlásili dobrovoľne a na základe mobilizačných vyhlášok vstúpili do radov 1. československej armády na Slovensku, v ktorej pôsobili ako osvetoví dôstojníci (J. Štefánik, J. Marták, A. Hirner), ďalší sa angažovali v Slobodnom slovenskom vysielači v Banskej Bystrici (N. Hejná, M. Rázusová-Martáková, František Oktavec), iní na čele s A. Bagarom založili Frontové divadlo, no najviac ich pôsobilo v redakciách povstaleckých novín a časopisov, pričom k Povstaniu sa pridala i celá redakcia martinských Národných novín. Ich zodpovedným vedúcim bol J. Barč-Ivan a periodikum sa stalo tlačovým orgánom Revolučného národného výboru v Martine.

Mesto sa však dostalo do bezprostrednej blízkosti frontových bojov už v prvých septembrových dňoch po ústupe povstalcov zo Strečnianskeho priesmyku, Dubnej Skaly a Vrútok, lebo nemecké jednotky sa snažili zo všetkých síl obsadiť a spriechodniť strategicky dôležitú železničnú Košicko-bohumínsku trať. V prudkých bojoch o Strečno ešte 31. augusta 1944 padol básnik L. Dzurányi, ktorý ako stredoškolský profesor francúzštiny vykonával aj funkciu tlmočníka početného oddielu hrdinských francúzskych partizánov, ktorý viedol Georges Barazer de Lannurien. A tak po prvom veľkom nápore Wehrmachtu sa povstalecká frontová línia načas od 4. do 19. septembra 1944 v dolnom Turci ustálila na čiare okraj Sučian, Atilova hrobka, okraj Priekopy, Jedľoviny, iba niekoľko stoviek metrov od Martina. Nemecký plán spočíval v tom, že divízia Wehrmachtu Tatra vo Vrútkach vyčká, kým sa jednotky zlopovestných Waffen SS prebijú z hornej Nitry do Turca, aby obkľúčili povstalcov a dobyli Martin. Esesácke komandá po splnení tohto bojového cieľa a obsadení Slovenského Pravna spustili delostrelecké i guľometné ostreľovanie strategickej a jedinej možnej ústupovej komunikácie povstalcov Turčianske (Štubnianske) Teplice – Martin, a tak bol jeho osud spečatený, povstalecká armáda i partizánske oddiely sa museli stiahnuť do predhoria Veľkej Fatry. Preto z tohto mesta evakuovali inštitúcie i civilné obyvateľstvo už v prvej polovici septembra, najmä na horný Turiec a Pohronie, napr. redakcia Národných novín sa 8. septembra

1944 presídlila do Banskej Bystrice, kde pod vedením šéfredaktora Fedora Jesenského pôsobila až do potlačenia Povstania. Po obsadení Martina a Turca nasledovali represálie, nemecké bezpečnostné jednotky vykonali odvetné masové popravy priamo v katastri mesta Martin na Bukovinách (76 obetí, najmä civilných obyvateľov Sklabine) a Pod Stráňami (22 obetí).

V novembri 1944, keď sa po vojenskej porážke povstalcov v tejto situácii ľudácky režim ako-tak mocensko-politicky načas skonsolidoval, na nátlak ústredných aj miestnych orgánov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Hlinkovej gardy na základe vládneho nariadenia s mocou zákona 23. októbra 1944 vedenie Matice prepustilo za aktívnu účasť v odbojovom hnutí a Povstaní tridsaťtri zamestnancov (celkovo ich v matičnej centrále v Martine malo pracovný pomer asi stodvadsať), väčšinu z nich len akoby symbolicky v neprítomnosti. Títo matičiari totiž pokračovali v ozbrojenom boji v partizánskych skupinách, ďalší boli internovaní v nemeckých zajateckých a koncentračných táboroch alebo v slovenských väzniciach, iní sa zasa skrývali a žili v ilegalite až do jari roku 1945 a príchodu frontu.

HRONSKÉHO UVÄZNENIE A ODCHOD DO EMIGRÁCIE

Nová povstalecká politická garnitúra ešte koncom augusta 1944 v Martine vypracovala proskripčný zoznam nespoľahlivých osôb, ďalší obsahoval mená ľudí, ktorých bolo treba zaistiť, tretí mal eliminovať prominentov režimu s návrhom okamžite ich uväzniť a odovzdať do moci sovietskych partizánskych veliteľov. V prvom zozname z matičných pracovníkov figurovali správca Hronský a tajomník Matice J. Cincík, v treťom (najprísnejšom) ďalší matičný tajomník, literárny vedec S. Mečiar, redaktor Slovenských pohľadov, a básnik Koloman Geraldini, administratívny pracovník, obaja ako politickí exponenti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Hlinkovej gardy. Zaujímavé bolo, že ostatní traja, teda Cincík, Mečiar i Geraldini si v tejto napätej situácii v auguste 1944 vzali dovolenku a v revolučnom chaose Martina sa ani nenachádzali. Prítomný ostal iba Hronský, ktorý sa síce v odbojovom hnutí neangažoval, ale o jeho existencii na matičnej pôde dobre vedel, bol o ňom podrobne informovaný a dá sa povedať, že v podstate ho toleroval.

V prvom zozname sa okrem Hronského a Cincíka nachádzalo aj meno riaditeľa martinského gymnázia, funkcionára Matice slovenskej a Muzeálnej slovenskej spoločnosti, poslanca slovenského snemu Pavla Floreka, kým jeho poslanecký kolega, tajomník matičných vedeckých odborov, riaditeľ gymnázia v Kláštore pod Znievom a profesor histórie na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave František Hrušovský, sa vďaka tolerantnej povahe

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

a všeobecnej obľube vyhol akémukoľvek prenasledovaniu zo strany povstalcov, čo dosvedčujú aj spomienky jeho študenta, odbojára, povstaleckého veliteľa a generála Vladislava Kužela.

Keď Hronského na základe udania 1. septembra 1944 dosť prekvapujúco uväznili v cele Národnej stráže v Martine, zneistel a povstalecká revolúcia sa po tejto nedobrej osobnej skúsenosti začala v jeho vedomí meniť na veľké trasovisko. A hoci ho hneď na druhý deň, 2. septembra 1944, prepustili akože na slobodu, lebo naďalej ostával pod policajným dozorom a trikrát denne sa musel hlásiť na žandárskej stanici, čo sa rovnalo domácemu väzeniu, vrátane takého detailu, ako bol zákaz telefonovať. Na tom nič nezmenil ani jeho odchod v polovici septembra 1944 z nepokojného Martina, ktorý 20. septembra obsadili nemecké jednotky bez boja, do Krupiny, kde sa zdržiaval až do začiatku novembra a úplného potlačenia Povstania. Snaha o kriminalizovanie sa Hronského bytostne ľudsky i osudovo dotkla, a hoci stála za ňou iba obyčajná zloba, nenávisť, závisť a udanie, znamenala začiatok vážneho uvažovania o jeho povojnovej exilovej budúcnosti v slobodnom svete.

Hronský sa nezúčastnil na prepúšťaní pracovníkov Matice slovenskej 23. októbra 1944 a do Martina sa vrátil akoby štýlovo, ale iba úplnou zhodou okolností až presne na sv. Martina 11. novembra 1944. Keď 29. novembra 1944 nariadilo ministerstvo vnútra ďalšie prepúšťanie tzv. protištátnych živlov, to jest účastníkov odboja a Povstania, lebo tých tridsaťtri vyhodených z Matice sa ľudáckej vrchnosti akosi málilo, Hronský tento úradný akt pomsty považoval za nezmyselný a odmietol ho vykonať, čo 20. decembra 1944 dal kompetentným orgánom aj písomne. V tom okamihu stálo pred ním nielen množstvo matičných pracovných starostí a povinností, ale zachraňoval aj moderné technologické zariadenia, linky a stroje v martinskom tlačiarenskom podniku Neografia, ktoré sa dostali do hľadáčika nemeckej okupačnej správy a mali byť odtransportované na územie tretej ríše. (Podobnú úlohu zohral P. Florek, ktorý zabránil u nemeckých orgánov odvlečeniu cenných zbierok Slovenského národného múzea v Martine do Nemecka.) Keď sa Hronskému podarilo matičnú Neografiu ochrániť, z obavy pred príchodom frontu a možných reálnych represálií 25. januára 1945 odišiel aj s ďalšími politicky ohrozenými matičiarmi (Mečiar, Cincík, Geraldini, Jozef Kobella) z Martina do Bratislavy, odkiaľ riadili činnosť Matice i Neografie v Martine ešte dva mesiace. Hoci Hronský mal čistý štít a viacerí matičiari, ako na to poukázal v spomienkach o matičnej myšlienke A. Hirner, ho od vysťahovania do cudziny odhovárali, všetko sa vyvíjalo inak. Podľa jednej z hypotéz, ktorú živil aj Ján Okáľ, i na základe ďalších svedectiev jeho jediný syn Juraj Cíger, dosť bohémsky typ, sa pridal k protipartizánskej gardistickej stráži a zúčastnil sa na prestrelkách

v okolí Martina. Archívny výskum však zatiaľ túto hypotézu nepotvrdil, lebo v Martine bolo tak málo gardistov, že si nevytvorili ani osobitný Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy, iba hliadku. Avšak ak by sa bolo dokázalo, že J. Cíger na odbojárov a partizánov strieľal, tak by to bol naozaj dôvod par excellence na Hronského emigráciu, motivovanú záchranou jediného dieťaťa, nerozvážneho mladíka, ktorý by po vojne skončil na Slovensku na šibenici.

V čase, keď Hronský odchádzal z Bratislavy do, ako sa napokon ukázalo, večnej emigrácie, J. Marták z poverenia Slovenskej národnej rady bol 3. apríla 1945 menovaný za povereného správcu Matice slovenskej v Košiciach a funkcie v Martine sa fakticky ujal až po prechode frontu týmto mestom koncom apríla. Povstalecká a vojnová násilná výmena stráží sa v Matici slovenskej zavŕšila.

POVSTALECKÁ MYŠLIENKA V POVOJNOVEJ MATICI SLOVENSKEJ

Nositeľmi povstaleckej myšlienky v povojnovej Matici slovenskej boli nielen jej zamestnanci, priami účastníci odboja, ktorí dlhoročne pracovali v rozličných funkciách (A. A. Baník, J. Barč-Ivan, A. Hirner, J. Marták, J. Štefánik a iní), ale aj jej vrcholní reprezentanti. Hneď roku 1945 sa predsedníckej funkcie ujal básnik, novinár a komunistický politik Ladislav Novomeský, ktorého odbojárska a povstalecká, ako aj politická kariéra je dostatočne známa a rozvíjala sa v limitoch socialistickej kultúrnej revolúcie až do roku 1950, keď ho vlastný komunistický režim odvolal zo všetkých funkcií a po obvinení zo slovenského buržoázneho nacionalizmu vo februári 1951 po vykonštruovanom obvinení v zinscenovanom procese odsúdil na desaťročné žalárovanie. Aj jeho funkcionársky partner a druhý matičný predseda, zvolený na valnom zhromaždení Matice slovenskej v auguste 1945, matematik, pedagóg a organizátor vysokého školstva Jur Hronec, bol účastník odboja a dokonca jeden z kandidátov na post predsedu ilegálnej Slovenskej národnej rady. Hronec v predsedníckej funkcii v Matici účinkoval až do roku 1954, keď paradoxne práve Slovenská národná rada prijala zákon o Matici slovenskej, ktorý, okrem iného, zrušil úrad predsedu, vylúčil z nej vedeckú i osvetovú činnosť, ako aj členskú základňu. Akú-takú revitalizáciu Matice zabezpečila až ďalšia legislatívna úprava počas politického odmäku a obrodného procesu roku 1968, keď si matičiari na základe novej zákonnej normy za svojho predsedu zvolili opätovne Novomeského a za správcu Martáka. Normalizátor Novomeský sa zo zdravotných dôvodov predsedníckej funkcie roku 1974 vzdal, hoci čestným predsedom Matice ostal až do svojej smrti v septembri 1976.

Po Novomeskom bol za predsedu Matice slovenskej vymenovaný spisovateľ, esejista a komunistický verejný činiteľ Vladimír Mináč, ktorý patril k priamym účastníkom Povstania a partizánskeho hnutia, ba prešiel peklom nacistických koncentračných táborov v Mauthausene a Dachau. Preto Mináč tak úzkostlivo chránil povstaleckú tradíciu, hoci ideologicky značne deformovanú, vo svojom literárnom diele, v politickom i matičnom živote, a to aj po novembri 1989, ktorý znamenal koniec jeho pôsobenia v Matici. Jedným z posledných ponovembrových pamätníkov odbojových udalostí, bytostne zviazaných s odbojom a Povstaním, zároveň matičným funkcionárom a pracovníkom, zástupcom šéfredaktora Slovenských národných novín je známy publicista a dramatik Roman Kaliský, ktorého korene siahali do nacistami vypálenej obce Kalište, aj ako symbol demokratických princípov a slovenskej štátnosti. Z významnejších bývalých členov výboru Matice slovenskej a pamätníkov sa do odbojového hnutia a Povstania zapojili Imrich Kružliak a Eva Kristinová, ktorej otca generála Jozefa Martina Kristina za účasť v ilegálnom odboji v máji 1940 zatkli a v auguste 1940 mu vojenský súd v Bratislave vymeral doživotie; až do príchodu frontu v apríli 1945 bol žalárovaný vo väznici v Leopoldove.

A práve na takých charakterových osobnostiach matičného života ako R. Kaliský, I. Kružliak a E. Kristinová alebo pred nimi J. Barč-Ivan, A. A. Baník či A. Hirner by sa mala pripomínať povstalecká tradícia v Matici slovenskej aj v súvislosti s nedávnymi oslavami 70. výročia vypuknutia Slovenského národného povstania. Túto udalosť a problematiku matičných a odbojových a povstaleckých prepojeností však musíme historicky vnímať aj explikovať iba v takýchto širších martinských, turčianskych i celoslovenských aj mimokultúrnych kontextoch, ktoré boli častejšie za Povstanie ako proti nemu.

JOZEF TRTOL

ADVENT

Psst-psst
polož si prst na pery
nič nehovor
spí v páperí
leží a mechrí sa vo vedomí
malá hviezda z východu
žiadna super star
pastieri a ovečky
jej ovenčujú dni
psst-psst
vŕzga sneh
primŕza prst na ústach
horí vnútro
sýkorky na stromoch
z duše nám vytŕhajú tŕne...

■

Tmolím sa osireným mestom
pálim ho pohľadmi
až piesok steká z okien
hnáty polien popolnatejú
v mlynici umu potuchnutá múka
len z krajiny
vyklonená myšlienka
balansuje tu so mnou
nad roklinou
tohto rozčesnutého roka...

Pri čítaní lužickosrbskej antológie Drohe hody, tuni štom *(Drahé Vianoce, lacný strom, 2011), ktorá má podtitul* Čítanka na neskorú jeseň*, zaujali ma viaceré poviedky známych aj nových autorov. Editorka antológie Ingrid Juršikowa, dlhoročná organizátorka literárneho a vydavateľského života ako redaktorka, neskôr šéfredaktorka a riaditeľka Ľudového nakladateľstva Domowina v Budyšíne, pripravila reprezentačný výber poézie aj prozaických textov 23 autorov, počínajúc súčasným bardom Jurijom Kochom a končiac vtedy ešte študentom geológie Měrćinom Wjenkom. Pre čitateľov Slovenských pohľadov som vybral a preložil šesť próz, ktoré môžu doplniť obraz literárnej tvorby tohto najmenšieho slovanského národa (pred časom vo vydavateľstve MilaniuM vyšla v slovenčine antológia poézie pod názvom* Madona má červenú dušu*).*

■

Jurij Koch (1936) je po smrti Jurija Brežana nepochybne najvyšším reprezentantom lužickosrbskej literatúry. S jeho románom *Návrat snov*, ako aj niekoľkými poviedkami slovenskí čitatelia mali možnosť zoznámiť sa už pred štvrťstoročím. Autor próz a divadelných aj rozhlasových drám je takisto vynikajúcim publicistom. Dlhoročnou profesionálnou činnosťou sa vypracoval na popredného rozhlasového reportéra a redaktora, mnoho ráz oceneného najmä za úsilie proti ničeniu lužických dedín na úkor rozširovania povrchového hnedouhoľného revíru v období Nemeckej demokratickej republiky. Dlhodobo žije v dolnolužickom Chotebuze (po nemecky Cottbus), materčinou je mu však ako rodákovi z Hôrok horná lužická srbčina, v ktorej napísal aj prezentovanú poviedku.

■

Poviedka **Alfonsa Wićaza** (1945) *Tajomný balík* čerpá z obdobia rozdeleného Nemecka spred roka 1990. Autor bol spevákom chlapčenského zboru v katedrále v Drážďanoch, po maturite na Vyššej lužickosrbskej škole v Chotebuze vyštudoval slavistiku na univerzite v Lipsku, neskôr diaľkovo aj novinárstvo. Bol redaktorom v časopise Płomjo (Plameň) a prvým zástupcom šéfredaktora v denníku Nowa Doba, neskôr redaktorom v novinách Lausitzer Rundschau a v Sächsische Zeitung. V rokoch 2000 – 2010 bol zástupcom šéf-

redaktora v denníku Serbske Nowiny. V súčasnosti je členom predsedníctva a hovorcom Zväzu lužickosrbských umelcov (ZLU).

■

Čerstvý nositeľ Ceny J. B. Ćišinského – najvyššieho literárneho vyznamenania v Lužici – **Beno Budar** (1946) má za sebou bohatú básnickú, prozaickú aj prekladateľskú tvorbu. Vyštudoval slavistiku v Lipsku a v Rostove nad Donom. Bol vydavateľským redaktorom a šéfredaktorom časopisu pre deti Płomjo. Vydal dve desiatky kníh a veľa ďalších textov v rôznych výberoch. Je členom Kruhu lužickosrbských spisovateľov aj ZLU. Témou jeho poviedky sú spomienky na rané detstvo.

■

Róža Domašcyna (1951), členka Nemeckého centra PEN, je slovenským čitateľom známa z antológie *Madona má červenú dušu*, ako aj z portrétu uverejneného v Revue zo svetovej literatúry (1/2013). Teraz ju predstavujeme ako prozaičku. Preložila výber z veršov Jána Zambora do nemčiny (*Grüner Abend*, 2012). Pôvodne vyštudovala ekonómiu baníctva, neskôr absolvovala aj štúdium literatúry. Dlhé roky je profesionálnou spisovateľkou. Rada sa v textoch vracia do čias svojho detstva. V uverejnenej poviedke sa dotýka aj problému jazyka v zmiešaných manželstvách, ktorý je v literatúre Lužických Srbov pomerne často pertraktovaný ako sociologický problém.

■

Andreja Wałdźicová (1977) je novinárka a pracuje v rozhlase a televízii MDR. Poviedky uverejňuje v časopise Płomjo a v antológiách mladých autorov *Paternoster 2* (2006) a *Paternoster 3* (2008). Napísala aj zopár úspešných rozhlasových hier. Vo svojej poviedke dobre spracovala psychológiu jednotlivých postáv.

■

Novým menom v literatúre je z predstavovaných autorov aj **Měrćin Wjenk** (1987). Po maturite na Lužickosrbskom gymnáziu v Budyšíne vyštudoval geológiu v Halle, kde pracuje v inštitúte životného prostredia. Poviedky uverejnil v zborníku *Paternoster 4* (2010) a *Paternoster 5* (2012), v Serbských Nowinách, Płomje, Rozhlade a v kalendári Serbska Protyka. Uverejnená poviedka naznačuje, že prichádza nový literárny talent.

P. Č.

Budeš šoférovať ty, alebo pôjdem ja? Ja pôjdem, odpovie Michał, tebe sa už nepohodlne sedí. Helena sa usmeje a sadne si vedľa manžela, ktorý je dobrým šoférom, a v takomto nečase je lepšie, ak za volantom bude sedieť Michał. Auto už nie je najnovšie, ale pneumatiky sú v poriadku. V takom počasí je to dôležité. Aby boli gumy v poriadku. Tak môžu dôjsť načas. Do Tuplíc. Hoci sa teraz zasa väčšmi sype z oblohy. V Nemecku nie je toľko snehu, ale hneď za hranicou v Mužakowe ho riadne pribudlo, aj závejov. V Poľsku vznikajú rýchlejšie ako v Nemecku, vraví Michał. Sú to, prirodzene, hlúpe domnienky. Ešte dodáva, že to súvisí s tým, že hneď za hranicou je krajina rovinatejšia ako na nemeckej strane, sneh sa ľahšie navieva a hromadí, lenže to je takisto iba tvrdenie, ktoré nemá nič spoločné s geografickou skutočnosťou, lebo záveje vznikajú práve tam, kde sú kopce a doliny, sneh sa hromadí práve v tých dolinkách za kopčekmi. A tak ďalej, chce sa Helene povedať, ale v tom okamihu zacíti bolesť v tučnom bruchu, za ktoré sa chytí. Michał sa k nej obráti a automaticky stúpi na pedál, čo auto dostane trocha do šmyku, obaja sa vystrašia, no Michał svoju káru opäť ovládne. Vyplatí sa táto cesta do Tuplíc, keď ju sprevádzajú také zlé znamenia? Nemáme sa radšej vrátiť do Chotebuzu k mojej priateľke? Vravela predsa, že môžeme ešte pár dní zostať, keď je také strašné počasie, povedala Helena. A keby sa pôrod začal skôr, ako je vyrátaný a lekármi predpokladaný, Tereza by urobila všetko, aby som sa včas dostala do pôrodnice. Potom by v rodnom liste nášho dieťaťa stálo, že sa narodilo v Nemecku, povedal a pridal. Poznamenala, že by to nebola chyba. Tento svet sa beztak spoločne vyvíja. Každý deň o trochu väčšmi. Nebude dlho trvať, a my sa už nebudeme volať Poliaci alebo Nemci, Francúzi či Lužickí Srbi, alebo čo ja viem ako. Budeme Európania, Afričania... Náš syn by nebol Nemcom, hoci by sa narodil v Nemecku. Ale teraz sme na ceste do Tuplíc. My traja. Teraz pôjdeme do našich poľských Tuplíc. Rovnou čiarou, ak nám záveje rovnú čiaru dovolia. Zavolal si ujovi, že sme už na ceste? Hej, volal som. Tak poďme plnou parou ďalej. V takých strašných podmienkach.

Nemám pustiť rádio? spytuje sa Michał. Prečo nie? Helena natiahne nohy, aby sa jej lepšie sedelo. Takto si môže ruky položiť na brucho. Z rádia sa ozýva ženský hlas, ktorému obaja napoly rozumejú, hoci je v cudzej reči. Abrahám mal syna Izáka, Izák Jakuba, Jakub Júdu a jeho bratov Faresa a Záru z Tamary...

Pekný hlas, utrúsi Helena. To je Chotebuzské krajové vysielanie. Ich lužický program. V tej chvíli ženský hlas zanikol v orchestrálnej hudbe, a keď tá doznela, vynoril sa iný hlas. V tých dňoch vyšiel rozkaz od cisára Augusta vykonať súpis ľudu po celom svete. A Jozef sa tiež vybral z Galilejského Nazareta do Júdey, Dávidovho mesta. Je to Starý zákon alebo Nový? spytuje sa Michał. Neviem, odpovie Helena. Starý či Nový. Ja mám bolesti... Nebolo pre nich miesta v hostinci. V tom kraji boli pastieri, ktorí v noci bdeli a strážili svoje stádo...

Stmieva sa, pretože husté sneženie zatemnilo celý priestor pred autom. Popoludňajšie svetlo je zastreté. Ale na sledovanie cesty to, čo sa dá vidieť cez sneh, stačí. Michał však predsa zažne svetlá. Je to lepšie. O polhodinu by ich beztak musel... Ako sa ti ide? Choď opatrne! Ideš prirýchlo. Zníži teda rýchlosť auta, aby bola Helena spokojná. Lenže veľmi pomaly tiež nemôže jazdiť, lebo večer už ako veľká čierňava padá na krajinu. A do Tuplíc je ešte... Teraz kam? spytuje sa. Tu je rázcestie. Jedna cesta vedie doprava a jedna doľava. Michał zastavil auto. Ani Helena nevie, či majú ísť vpravo, alebo vľavo. Ona vraví doprava, lenže na Helenine orientačné schopnosti sa nedá spoliehať. Ako na ženské vôbec, poznamená. Žena ti často vraví doprava, a pritom rukou ukazuje doľava. A tu by to mohlo mať fatálne následky. Čo ukazuje tabuľa? Mala zodpovedať otázku. Lenže je zaviata až po vrch. Iba horný koniec vytŕča zo snehu. Pôjdem jej utrieť tvár. Michał vystúpil z auta, motor nechá bežať, aby Helena s dieťaťom v sebe sedela v teple. Videla, ako sa brodí po pás v bielej mase, potom oboma rukami hľadá smerovú tabuľku. Ale nijakú nenašiel. Čím väčšmi odhŕňa sneh, tým presvedčivejšie zisťuje, že vrch žrde, ktorý trčí zo snehu, nie je smerová tabuľa, ale nejaký kolík, poľný alebo trigonometrický, alebo bohvieaký. Keď si Michał zadychčaný a biely od snehu zasa sadol do auta, kvapky mu padali z tváre, akoby slzil, lenže nie sú to slzy, to je jasné, iba roztopený sneh na teplých lícach a čele, no zdalo sa, akoby prvý raz dostal strach. My dvaja celkom iste nie sme na správnej ceste, vyhlási. My traja, opraví ho, sme traja. Sme traja, zopakuje. Lenže to žiadnemu z tých troch ani zamak nepomohlo. Tí traja stoja niekde – v najlepšom prípade na hradskej, v najhoršom na poľnej ceste, ktorá vedie k akýmsi záhonom. Keď budeme ešte dlho rozmýšľať, aj tá bude úplne zaviata. Helena sa usmieva, hoci jej vôbec nie je do smiechu, lebo malý sa v čoraz kratších intervaloch hlási, hýbe sa a žiada von. Pamätáš sa, ako sme sa ešte ako študenti vo Vroclave, ty si vtedy študoval filozofiu a ja som bola v treťom semestri na germanistike, raz dohadovali, ako by mohol svet vyzerať na konci. Takto! Vpredu všetko biele i vzadu všetko biele. Všade dookola rovnako. Môžeš ísť na všetky strany, ale nikde nijaká vyjazdená cesta ani ukazovateľ smeru. Takpovediac všetko bez konca a bez začiatku.

Michał sa prehrabáva vo vreckách nohavíc. Kde mám mobil? To predsa nie je možné. Ona mu hovorí, upokoj sa. Usiluje sa zostať pokojný, ale mobil nemá ani v jednom vrecku. Potom si ona všimne, že telefón leží medzi nimi v priehradke na prístrojovej doske auta. Všetko je otázka nervov. Zmení navigáciu, zadá Poľsko a na otázku cieľa Tuplice. Tuplice sa objavia, ale na displeji s veľkým počudovaním zistia, že stoja uprostred krajiny niekde v poli a tam, kde stoja, nevedie nijaká cesta. Keď nastavia zväčšenie, nevidia nijakú čiaru, zabudnutý chodník či chodníček, ani nič pre peších, tobôž na jazdu. Iba oznam, že tieto končiny nie sú zamerané a zakreslené. Michał si vzdychol a rukávom si utrel čelo. Helena hľadí dopredu, kde svetlá auta osvecujú snehovú záľahu, a povie, choď naspäť po našich vyjazdených koľajach. Odpovie jej, ak nie sú dávno zaviate. Nato ona oznámi, teraz sa opäť cítim horšie.

Michał zaradí spiatočku, chce cúvnuť, ale auto sa nehýbe, síce kolesá sa krútia, no nenachádzajú nič pevné pod sebou, čo by tú strašnú káru posunulo dozadu. Otvorí dvere a pozrie dolu na zadné koleso. Vidí len to, ako sa koleso krúti a prská dopredu sneh. Keď zaradí jednotku, koleso vyhadzuje sneh dozadu. Dočerta! Mal by zozadu tlačiť auto dopredu, alebo spredu potískať dozadu, lenže potom by Helena musela sedieť za volantom a pridávať plyn. Pokúsime sa. Bol by v tom čert...

Michał sa zaprie a strká. Helena pridáva raz menej, raz viac plynu. Nič! Stojí to za starú belu! Teraz sa Helena ozve s myšlienkou, ktorá už aj Michałovi blysla v hlave, zavolaj políciu alebo hasičov, alebo prvú pomoc, alebo čo ja viem koho. Tam všade musia mať službu. Aj na Štedrý deň majú na takých miestach pohotovosť. Je to jasné. A my im opíšeme, kde sme. V akej situácii. Čo je so mnou.

Do tváre mu stúpa horúčka, ako silno oboma rukami hmatá po svojom oblečení, tvár mu priam horí. Mobil! Kde mám telefón! Všetky vrecká prázdne. Aj Helena ho prehmatá zhora nadol a zdola hore. Stratil si ho. Pri tlačení auta. Tu niekde musí ležať, v snehu. Michał prehrabáva sneh tu i tam, káže Helene, aby si sadla do auta a stlmila svetlá, musíme šetriť energiu. Budeme ju potrebovať, keď sa zjaví vrtuľník. On ďalej prehrabáva bielu snehovú masu, napokon si do nej kľakne a hrabe ako pes. Jeho dychčanie počuť aj v aute. Michał už prehľadal sneh všade, kde sa zapieral, ale nič nenašiel, čo je zasa typické preňho. Ten aparát musí ležať len pred autom alebo za ním, lebo telefóny nemajú krídla. Teraz hľadá aj ona, a len čo začala, už drží mobil v ruke. Prosím!

Vďakabohu, povedal a hneď vyťukáva prvú pomoc, nevolá políciu, lebo tu ide o život, nie o zapadnuté auto. Volá poľskú prvú pomoc, hoci by iste bolo možné volať nemeckú, keďže blízko sú hranice, lenže človek nikdy nevie, či

by Nemci nemuseli najprv požiadať Poliakov, či smie nemecký vrtuľník pátrať nad poľskými poľami po uviaznutých Poliakoch, a Poliaci by odpovedali, že to urobia oni, a museli by sa pýtať, kde a čo a ako a tak ďalej. Nepotrebné naťahovanie času.

Telefón mlčí. Mobil zhasol. Aparát dodýchal. Kým ležal v snehu, zvlhol. Teraz je iba zlepenou hromádkou rozličných kovov. Michał sa nazlostí a chce tú haraburdu odhodiť, ale Helena ho zahriakne, nech si zachová chladnú hlavu. Situácia sa vyostruje, vtedy človek musí poriadne uvažovať, inak si môžeme hneď sadnúť do snehu a čakať len na Božiu pomoc. Treba mobil strčiť do vrecka, možno sa zohreje a vyschne, a sám od seba zavolá zvolené číslo. Lenže to je taká nádej, ako keď sa topiaci slamky chytá.

Teraz urobia jediné, čo im zostáva. Pešo sa vyberú na spiatočnú cestu. Podľa jej rady tým smerom, odkiaľ prišli, teda do Nemecka, keďže si spomenuli, že nikde neodbočili, nerobili nijaké obchádzky, a teda po nejakom čase, niekde za lesom, cez ktorý prešli autom, by opäť mali byť na hranici. Za lesom by už mali vidieť nemecké svetlá. Orientovať sa budú podľa zadných svetiel svojho auta, ktoré nechali rozsvietené. Kým vystačí batéria, budú napriek fujavici vidieť červené svetlá odstaveného auta, len ich nesmú spustiť z očí.

Udychčaní, prepotení aj uzimení – červené svetlá sa narastajúcou vzdialenosťou zmenšujú a zoslabujú, ktovie, či už aj nezhasli, no možno ich iba nebolo vidieť –, takí vyčerpaní, mokrí, hladní a smädní, vôbec nie vo vianočnej nálade, dostanú sa do nejakej pohraničnej nemeckej dediny s vysvieteným kostolom. Bolo počuť organ a stovka hlasov spievala koledu Nám narodil sa Spasiteľ. Večerná vianočná omša, svätá noc. V kostole bude veľa ľudí. Tam bude teplo a tam sa nájde pomoc. Helena si drží brucho, oboma rukami si ho zdola nesie. A Michał vedie ženu, teda nevedie ju, napoly ju nesie, strká pred sebou, len aby nepadla. Už prestala stonať a bedákať, že ďalej nevládze, že sa musia čo najrýchlejšie dostať pod strechu, pôrod sa môže podchvíľou začať, ak správne chápe všetky príznaky. Dieťa sa predčasne pýta na svet, teraz je to už isté, okolnosti to urýchlili. Mali sme zostať u priateľky. Vybrať sa do Tuplíc bola hlúposť. Hlúposť alebo nie, teraz sa musia dostať do prvého vhodného domu. A tu je to kostol. Čo lepšie ich mohlo stretnúť?

Ohriaty vzduch s vôňou horiacich sviec im udrie do tváre. Michał predčasne pustí dvere a tie sa za ním zabuchnú. Najprv sa v kostole obzrú len niektorí. Potom ďalší, kostolom sa nieslo šuškanie, hlavy sa nachyľovali, obracali k nim. Pozornosť, ktorú si vyžadujú kresťanské obrady, bola narušená. Odzadu až dopredu. Teraz aj kňaz chcel vedieť, čo sa vzadu deje. Obráti sa od oltára, rukou si zacloní oči, aby videl, kto si dovoľuje rušiť najkrajšiu slávnosť roka. Kňaz je muž v najlepších rokoch, veľký a silný, takže celé zhromaždenie

veriacich dobre poznal. Len krátku chvíľu premýšľal, či má pokračovať v omši, alebo venovať sa tým vzadu. Rozhodne sa prerušiť obrad a postarať sa o poriadok. Skôr než to vezmú do rúk jeho farníci. Ako sa to už stalo inde. V médiách sa objavilo, že vo veľkom meste Ch. opití mládenci vtrhli do kostola s debničkou piva a uprostred svätej omše začali otvárať fľaše a robiť rámus. Tam vstalo pár mužov a nespratníkov z kostola vyhnali a debničku piva vyhodili za nimi. Tu organista nevie, čo sa pod chórom deje, a začína hrať ďalšiu koledu – Poďme všetci k jasličkám... Lenže zhromaždeným sa zle spieva, keď sa za nimi také čosi odohráva, spev koledy viazne, pretože kňaz kráča stredom kostola k zadným dverám veľkými rozhodnými krokmi. Prítomní v laviciach vstávajú, zaujíma ich, čo bude nasledovať. Lenže kňaz už z diaľky zisťuje, že tu nejde o neprístojné vyrušovanie, lebo žena sa sotva drží na nohách a podľa veľkého brucha je jasné, čo je vo veci. A jej manžel alebo snúbenec, alebo ktovie, kto je to, ju podopiera, jej ruku drží na svojom pleci a celú jej váhu ťahá na seba. Odev majú premočený, vlasy im visia do tváre a je im zima. Sú to cudzinci, už po pár slovách je isté, že Poliaci, ale kto je v týchto končinách cudzí a kto domáci? A že zapadli v snehu, to sa kňaz tiež dozvie, lebo ona dobre hovorí po nemecky. Pochopil, že pôrod sa môže čoskoro začať, hoci mu preblesne hlavou, že podvodníci si vymyslia aj to, čo by nikomu nezišlo na um. Chytí stoličku, pristrčí ju žene a ponúkne ju, nech si oddýchne, veď kostol je vykúrený, vraj čo by mohol pre nich urobiť. Azda niektorý z jeho farníkov by ich mal odviezť do okresného mesta, tam je klinika, nejakým väčším autom, rýchlym a dosť silným. Kňaz si spomenie, že na omši by mohol byť lekár Dr. Becker, ten chodieva na omšu na Veľkú noc aj na Vianoce, ale keď sa porozhliadne, Dr. Beckera v kostole nevidí. Ani na tichú otázku, či by bol niekto ochotný zaviezť týchto Poliakov do mesta... Nie, nikto? Ľudia hľadia do spevníkov a našťastie zaznie organ a spustí ďalší chorál.

Helena povie, potichu, ako sa patrí, že sa už cíti lepšie, Michał sa pýta, či by im pán farár dovolil zostať v kostole, ešte aspoň chvíľu, medzi vyhriatymi múrmi, a keďže mu telefón padol do snehu, či by azda z kostolného telefónu... Ale farár odvetí, že tu nijaký nemá, musel by sa spýtať, či niekto z prítomných... hoci zakázal na Božie služby nosiť mobily. Pre vyrušujúce vyzváňanie. Keďže prešlo dosť času, musí pokračovať v omši. Nateraz im rád poskytne sakristiu za oltárom, ak by sa pôrod... Pán Boh dá, že nie... ak by však bola potrebná pomoc, on iste príde. A po omši sa rozhodnú, čo ďalej... Po bočnej chodbičke ich vedie dopredu, keď sa mohutné aleluja dvíha k maľovanému drevenému stropu, odkiaľ sa odrazí a zoslabene preniká až do sakristie.

Do nej farár po omši vstúpi, a vidí ju prázdnu. Muž i žena sú preč. Miestnosť je opustená. V prvom okamihu si pomyslí, že predsa to boli podvodníci.

Alebo čo? Rýchlo sa rozhliadne, či niečo ukradli. Nie, nevzali nič, najnovší pozlátený kalich tam ešte stojí, aj knihy, na stenách visia všetky obrazy a vo farárovom kabáte je peňaženka a v nej všetky peniaze.

Sebastian zapol kúrenie svojho dodávkového forda na maximum. Aj ventilátor. Teraz prúdi teplý vzduch Helene aj Michałovi, takisto Sebastianovi do tváre. Auto nemá so zaviatou cestou nijaké problémy, hladko sa po nej sunie ako po páperí, ktoré odletuje nabok. Prešli na poľskú stranu, lebo cesta do kliniky nemeckého okresného mesta je tadiaľ kratšia, veľa ľudí ju využíva. Idúcky cez Poľsko ušetríš polhodinu. Ak to chceš. A oni to chceli v každom prípade, keď im Sebastian navrhol takú trasu.

Sebastian sedel v kostole v zadnej lavici a potichu spieval koledy. Tí Poliaci mu nešli z hlavy. Tí v núdzi. V taký deň, keď sa všetko krúti okolo pôrodu. Hej, tu si sedím a spievam koledy! Čo my tu sedíme a vyspevujeme! Vstal, čo si nik nevšimol, lebo sedel celkom vzadu, vyšiel von a zvonka zasa dnu do sakristie, kde sa zdržiavali muž a žena, a oznámil im, že má silné a teplé auto. Prirodzene, súhlasili, aby ich...

Teraz idú najkratšou cestou na miesto, kde už bude všetko pripravené, z auta zavolali do kliniky, že o pol alebo trištvrte hodiny by tam mohli byť. Vraj dobre, hoci majú plné ruky práce. Ešte dodali, nech si tehotná, ak je to možné, v aute ľahne. A nech nejdú veľmi rýchlo, aby sa auto tak nenatriasalo...

Lenže skôr než sa dostali na miesto zbožných želaní, pôrod sa začal, počas jazdy. Sebastian na Michałovu prosbu šliapol na plyn, a keď sa auto rozbehlo, Michał ukázal, tam je svetlo, choď tam. Sebastian upozornil, že sú ešte na poľskej strane, ale Helena s Michałom tvrdia, že je to jedno, choď tam, choď! Zabočili z cesty a po krátkej chvíli sú pred veľkým kaštieľom, zámkom či čím, kde štyri veľké podlhovasté štvorhranné stavby s mnohými oknami tvoria stavbu. Celý rad okien je vysvietený. A cez sklá rozsvietených okien počuť hudbu harmoniky a k tomu spev, tenké a falošné hlasy, stále zanikajúce, ale vždy nejakou speváčkou oživená koleda Buvajže, Ježiško, spi, Jezuliatko... Vpredu pred kaštieľom sú železné vráta a pri nich gombík zvončeka. Sebastian ho stláčal, vyzváňal, kým sa neozval ženský hlas, áno, počúvam...

Tu v odľahlom ústave pre choromyseľných Helena počas štedrovečernej noci krátko pred jedenástou porodila zdravého syna. Rodičia mu dali meno Sebastian. Keď ho cez sklené dvere sanitárnej izby ukázali, štyri, päť, šesť tvári sa naňho usmievalo, chichotalo, ženy a muži pritom klopali na sklo dverí, ktosi spieval Buvajže, Ježiško, jedna žena si rukami zväčšila uši, mávala nimi dopredu a hrala oslíka, druhá zasa chcela byť kravou, ale nevedela, ako to urobiť.

TAJOMNÝ BALÍK

ALFONS WIĆAZ

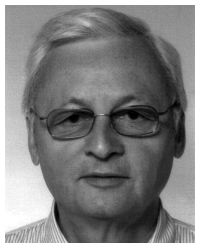

Všade je plno snehu. V poludňajšom slnku sa trbliece ako ľadové cencúle na okraji strechy. Vtáci sa tešia jablkám, ktoré im matka nahádzala do snehu. „Zvieratá sú veľmi hladné. Za kŕmenie ďakujú.“ Matka sa každý deň stará, či je vo vtáčej búdke dosť zrna. Ináč by vtáci v hlbokom snehu nenašli nič. Pri zobaní do mäkkých jabĺk sa škriepia. Sladký pokrm si nedožičia navzájom. Dvíhajú krídelká a chvosty, akoby sa vyhrážali. Každý chce najlepší kúsok. Najmä drozdy odháňajú sýkorky, vrabce a iné menšie vtáctvo. Nedovolia im zúčastniť sa na vtáčej hostine.

Jakub, sediac pri kuchynskom okne, pozoruje tú škriepku. Pre osemročného chlapca je to ako film, stále nové zaujímavé momenty. Ako sa vtáci zobákmi navzájom odháňajú, vydobýjajú si svoje právo. „Mami, mami, len sa pozri, ako sa tie vtáčiky pre potravu hádajú! Prečo to robia? Je tam predsa dosť jedla pre všetkých.“

Matka nemá čas prizerať sa. Na štedrý deň má plné ruky práce. „U zvierat to nie je ináč ako u ľudí. Dosť často sa škriepia. Jeden druhému nič nedožičí. Daj im ešte zopár jabĺk, azda potom bude koniec tej zvade. Už budú mať naozaj dosť krmiva. Priveľa im tiež neprospeje.“

Jakub celý deň hľadá niečo, čím by sa zapodieval, aby mu prešiel čas. Nevie sa už dočkať večera a darov. Dopoludnia ešte pomáhal staršej sestre vyzdobiť vianočný stromček. Mäkkou handrou utieral prach na červených a strieborných guliach. Ujo priviezol z lesa čerstvo voňajúci zelený smrek. Matka ho o to poprosila, pretože sa o to nikdy nemusela starať. Vlani ešte stromček zadovážil otec, ako každý rok.

Chlapec je smutný, keď na to pomyslí. Minulé Vianoce otcovi pomáhal smrek postaviť, aby pekne a pevne rovno stál. Teraz musia prežiť sviatky prvý raz bez neho. Staršia aj mladšia sestra, malý brat, matka a stará mať. Pri zdobení vianočného stromčeka sa Jakub o tom rozprával so staršou sestrou. Lenže ona k tomu veľa nepovedala. Mala slzy v očiach.

Napriek tomu sa Jakub na dary teší, no súčasne má strach, že to bude smutná chvíľa. Sediac pri kuchynskom okne znova myslí na to, aké pekné to vlani bolo. S otcom sa hral pod stromčekom. Potom otec svojím hlbokým hlasom rozprával peknú rozprávku – Jakubovi ešte vždy znie v ušiach. Spolu spievali vianočné koledy. Potom celá rodina aj stará mať zasadli k večeri za roztiahnutý veľký stôl s bielym obrusom. Čerstvá vôňa udierala do nosa

a všetci, ako každý rok, sa tešili na zemiakový šalát a teplé klobásky. Pred otcom stál krčah piva. Pre deti matka navarila kanvu kakaa. Bolo to zvláštne prekvapenie, veď kakao bolo len zriedka dostať. Otec ho obstaral niekde na západe. Celá izba ním voňala.

Matka stála v tmavej zástere pri šporáku, práve chcela odcediť vo veľkom hrnci zemiaky. Potom ich nechá trocha vychladnúť, aby sa dali nožíkom ošúpať a na strúhadle narezať na kolieska. Musí sa ponáhľať, ak má byť všetko hotové do večere. Dnes nie je pri chystaní veselá. Predtým si vždy počas chystania spievala vysokým nežným hlasom. Už dlho ju Jakub nepočul pri práci spievať, hoci medzitým opäť chodila na skúšky speváckeho zboru. Prišli si po ňu zborové speváčky a presviedčali ju: „Musíš zasa vyjsť z domu, chodiť medzi ľudí. Potrebujeme v chóre tvoj pekný soprán." Matka po štedrovečernej večeri bude opäť spievať v kostolnom zbore.

Jakubovi bude otec pri rozbaľovaní darčekov veľmi chýbať. Nezačuje jeho milé slová. „Tak, Jakub, čo asi dostaneš od Ježiška? Bol si dobrý?" Pritom otec naňho láskavo pozeral a vždy si ho privinul k sebe.

Hoci už v kuchyni Vianoce rozvoniavali, chlapec sa nemohol na ne od srdca tešiť a trochu ho aj bolelo brucho. Bál sa rozdávania darčekov bez otca. Zrazu si spomenul, že sa s dedinskými chlapcami dohodli na stretnutí popoludní na zamrznutom rybníku. Matka to nemala rada. Bála sa, že ľad ešte nie je dosť silný, pretože rybníkom voda neustále preteká. Tak Jakubovi nedovolila ísť.

Cez okno už videl niekoľkých chlapcov ísť k rybníku. Sľúbil im, že tiež dôjde. Čo si teraz kamaráti pomyslia, keď nepríde hrať hokej? Mali mať dve mužstvá a hrať proti sebe. Vtedy tam býva veselo, aj dievčatá sa prizerajú a vidia, ako chlapci dobre hrajú.

„Mamka, dovoľ mi ísť k rybníku," Jakub znova pekne prosí. „Nehrávame pri hati. Tam vôbec nepôjdem, sľubujem. Viem predsa, že je to nebezpečné, lebo tam je tenký ľad. Môžeš mi veriť." Chytil ju za ruku a povedal, že v lese našiel hrubú palicu, s ktorou sa dá hrať hokej. Chlapci ju musia v každom prípade vidieť. Na to sa zvlášť teší. „Aj puk sme si zadovážili."

Korčule Jakub nemá, ale ani iní chlapci v jeho veku. V čižmách alebo vo vysokých zimných topánkach sa naháňajú po ľade za čiernym pukom. To je pre dedinských chlapcov veselá zábava.

Po dlhom prosení sa matka zľutovala a dovolila Jakubovi ísť von na dve hodiny. „Príď domov načas a dávaj si pozor!"

Chlapec objal matku. Tešil sa, že ju prehovoril. Na rybníku je už veľký hurhaj. Prišlo aj niekoľko dievčat. Rozprávali si, čo by chceli pod stromček. Niektoré si želajú korčule, iné snehovky, teplé šaty, bábiku, ale aj všelijaké hry.

Vlani na Vianoce Jakub dostal elektrickú železnicu a spolu s otcom sa s ňou hrali. Otec bol sprievodca a Jakub cestujúci. Niekedy musela aj stará mať cestovať železnicou. Bolo to veľmi pekné! Tohto roku si Jakub na Vianoce neželal nič. Však má železnicu od vlaňajška. Ale dúfa, že mu Ježiško nejakú maličkosť prinesie.

Medzitým sa chlapci rozdelili na dve mužstvá. Dievčatá s nimi nesmeli hrať, mohli len na okraji ihriska na hokej pozerať. Chlapci sa na ľade naháňajú. Jakub sa tiež veľmi usiluje. Beží za pukom a spoluhráčom pekne nahráva. Jeho mužstvo vedie. Znova letí za pukom. Ten smeruje k hati a Jakub za ním. Nepočuje, že chlapci ho okrikujú, aby zastal. Zrazu ľad zapraskal a pod Jakubom sa prelomil. Prepadol sa do ľadovej vody, ktorá mu siaha až po krk. Má strach, že teraz môže aj zomrieť. Ale chlapci ho pomocou palíc vytiahli z mrazivej vody. Jakub je mokrý, voda mu zo šiat kvapká. Chveje sa ako psíča. Chlapci ho utešujú, chlácholia ho, že hádam mať mu nebude veľmi nadávať, však je iba mokrý.

Premoknutý a premrznutý sa náhli domov.

„Chlapče, čo si mi to vyparatil?“ zvolala matka, keď ho uvidela. „Ešte mi na sviatky ochorieš. Rýchlo si vyzleč mokré handry.“ Všetko nechala tak a náhlivo vyzlieka chlapca. Aj stará mama pribehla s uterákom. Mať aj starká tak silne drhnú Jakuba, pod ktorým sa prelomil ľad, až ho to bolí. Celé telo akoby ho štípalo. Pomaly sa mu do žíl vracia teplo. Matka mu ešte strčila do rúk šálku horúceho čaju. Čaj Jakubovi nechutí. Lenže ho musí vypiť. Potom ho matka naženie do postele.

Chlapca v posteli začalo hrýzť svedomie. Nechcel predsa matke narobiť starosti. Radšej ju mal poslúchnuť a zostať doma. Nechce ochorieť, aby mať nemala ešte viac roboty. Po chvíli ho mäkká perina príjemne prehriala a čoskoro pokojne zaspal.

Večer pri stromčeku je všetko akoby zabudnuté. Nijaké výčitky od matere. Sviečky na vianočnom stromčeku blikajú a predná izba rozvoniava medovníkmi. „Tichá noc, svätá noc...“ spievajú všetci spolu. Jakub vidí slzy v očiach matky, starej matere a staršej sestry. Matka ale nechce pred deťmi plakať. Hovorí: „Pozrite sa, prišiel Ježiško. Len drahý otec nám chýba. Iste na nás teraz pozerá z nebies a chce, aby sme boli šťastní.“ Nato stará mama spustí Do mesta Betlehema. Túto koledu aj otec rád spieval. Starká chce, aby sa deti na Štedrý večer tešili. Jakubov braček sa už hrá s koníkom, ktorého našiel pod vianočným stromčekom. Sestrička sa raduje z bábiky, ktorú drží v rukách, a staršia sestra ďakuje matke za pletený pulóver. Jakub dostal sveter, rukavice a pančuchy. A novú hru, ktorú so starkou hneď začali vášnivo hrať.

Pritom si všimol na boku pod zeleným smriečkom dokola spojené ko-

ľajničky elektrickej železnice, ktorú dostal vlani na Vianoce. Jakub si opäť spomenul, ako pekne sa s ňou s otcom hrali. Aj teraz by sa hrali, keby otec bol medzi nimi. Rodina prežívala radosť i žiaľ, kým zvony nezačali zvolávať ľudí na polnočnú omšu.

Dobre, že mať na polnočnej spievala v zbore, myslí si Jakub, teraz je veselšia. Rozpráva sa s ľuďmi a oni s ňou. Všetci si navzájom vinšujú: „Požehnané vianočné sviatky!“ Susedia sa chlapca spytujú, čo mu doniesol Ježiško. „U nás tiež všetkým deťom čosi nadelil. Príďte sa zajtra pozrieť k nám.“ A matky sa spytujú, či potrebuje nejakú pomoc. Dobre jej to padne.

Stará mama dávala doma pozor na mladšiu sestru a bračeka. Tí traja iste už budú spať. Vonku je taký mráz, že sneh pod nohami vŕzga. Počas noci napadlo veľa snehu. „Dobrú noc!“ lúčia sa susedia. V dome vládne tma.

„Kým pôjdete do postele, môžete sa ešte raz pozrieť na vianočné dary,“ povie mať deťom na dvore. Obklopuje ich tma. Iba kosák mesiačika svieti na domové dvere. V temnom svetle zrazu zbadajú pred dverami niečo veľké. „Kto nám to tu postavil?“ vykríkne vzrušený Jakub. Mať sa ani nehne a neodpovedá.

„Je to veľký, ťažký balík,“ povie Jakubova sestra prekvapená. „Ježiško už predsa u nás bol. Kto nám priniesol ešte tento balík?“ Na ňom je adresa rodiny, ale nie meno odosielateľa. Jakub zdvihne balík a matka chvejúcou sa rukou odomkne domové dvere. Chlapec má milú povinnosť balík doniesť dnu a položiť ho na stôl. Sestra podá matke nožnice, tá rýchlo rozstrihá špagát a balík otvorí. Sú v ňom všelijaké balíčky vo farebných vianočných papieroch. Teší ich to pri srdci.

„Panebože, aké krásne darčeky,“ čuduje sa matka a pozorne rozbaľuje pekné červené, žlté a ružové papiere. Jakubova sestra ich hneď narovnáva na hromadu, aby ich mohli ešte použiť. Matka pozorne kladie na stôl jednu vec za druhou: kakao, čokoládu, mandarínky, zrnkovú kávu aj drobné hračky ako koníky, bábiky, ústnu harmoniku, cukríky, rukavice, pančuchy, veľký vlnený šál, teplú spodnú bielizeň – a korčule. Všetko zo Západu. V balíku je priložená farebná vianočná pohľadnica s vytlačeným písmom: „Požehnané, šťastné a milostiplné vianočné sviatky.“ Ale nijaký podpis.

„Škoda, že nevieme, komu máme za to vďačiť,“ vraví mať. Nevie zadržať slzy. „Niekto na nás myslí. Nie sme sami, nie sme opustení. Zhlboka si vzdychne a pritom silno privinie deti k sebe. „Teraz už pôjdeme do postele.“

Po chvíli je v dome tma, iba Jakub dlho-predlho nemôže zaspať.

Mal som šesť rokov. Čakal som na matku. Mala popoludňajšiu zmenu a upratovala v okresnom meste vozne osobných vlakov. Je to únavná práca. Občas pri nej aj niečo našla. Ponajviac hrebene, ktoré potom doma poriadne vyčistila v horúcej vode. Opäť boli ako nové. Tak som stále mal pri sebe nejaký hrebeň a bol som pekne vyčesaný. Dievčatá z našej ulice ma obdivovali. Vedel som o tom a tešil som sa. A keď som niekedy hrebeň stratil, doma ich bolo ešte niekoľko.

Okolo polnoci mala byť matka doma. Ako vždy po odpoludňajšej zmene. Už som sa veľmi tešil, aký dar mi donesie. Aj niečo dobré pod zub. To mi pred odchodom sľúbila. Lenže do jej návratu bolo ešte ďaleko.

Vošiel som do parádnej izby. Tam to pekne voňalo. Ale ňúrať v skrini som sa nechcel. Nezažal som svetlo. Cez okno som videl, ako oproti nám u Madizovcov už svieti vianočný stromček. Měrin, môj kamarát, stál pri stromčeku a rukou siahal po niečom. Iste sa práve usiloval odtrhnúť si nejaký kúsok čokoládovej kolekcie. Mňam, akú chuť som dostal aj ja na to.

Chvíľku som sa ešte prizeral. Vianočná radosť sa vo mne stupňovala. Predstavoval som si, že matka práve vytiera dlážku posledného vozňa. Potom hneď príde domov autobusom. Tu mi napadlo: Aj ja rýchlo pretriem izbu. Na Vianoce predsa všetko musí byť čisté.

Veľkou handrou a teplou vodou som drhol podlahu parádnej izby. Dosku za doskou. Veľmi svedomito. A vyplatilo sa. Voda v hrnci bola čoskoro špinavá, a dosky čistejšie. Matka sa celkom iste poteší, keď uvidí čistú dlážku.

Zrazu ma rozbolelo brucho. Mal som prázdny žalúdok, bol som hladný. Potrvá to prinajmenšom ešte hodinku, kým matka bude doma. Na stolček som postavil varič, taký s drôtmi, ktoré špirálu pekne rozžeravili, keď si zasunul zástrčku. Na varič som postavil plechový hrnček s vodou a položil doň vajce. Ľahol som si vedľa na kanape a čakal som. A čakal. Zdalo sa mi to nejako dlho, kým voda zovrie, a neviem prečo, ale pri tom čakaní som zaspal. Je to čudné, ale vôbec som si to neuvedomil. Viem iba, že sa mi čosi pekné snívalo. Ako sviečky na vianočnom stromčeku svietia, ja si z neho trhám čokoládové ozdoby a dávam si ich do úst, jednu za druhou.

Zrazu som sa zobudil a cítil, že ma v hrdle čosi páli a škriabe. Otvorím oči. Celá izba je zadymená. Vyskočil som, a v začmudenom hrnčeku vidím čierne škrupiny vajca. Bleskovo som vypol varič a otvoril okno. Nadychujem sa

čerstvého vzduchu. Dym sa valí oknom von, no smrad zostáva v izbe. Otvorím ďalšie okno a čakám. Božemôj, čo mi povie matka? Celkom iste to hneď zacíti.

Práve vošla do izby a veľmi vystrašená na mňa pozrela. Stál som pred ňou ako vyžmýkaná handra. Nič mi nevyčítala. Hneď som sa priznal, veľmi smutný, čo som vyviedol, že som zaspal a zrazu sa po chvíli prebudil. Usmiala sa na mňa: „No, najdôležitejšie predsa je, že sa ti nič nestalo. Mohol si sa udusiť. To ťa iste zobudil anjel strážca."

„Áno," prikývol som.

Matka dokorán otvorila dvere a zavolala ma do kuchyne, aby som jej pomohol. Padol mi kameň zo srdca. Pre ten smradľavý dym som si robil veľké starosti. V kuchyni matka chystala štedrovečernú večeru. Čoskoro sa už varila sliepka. Hm, ako pekne to vonia. Všetok smradľavý dym sa stratil. Ako to matka urobila? Najväčšmi som sa čudoval, že mi vôbec nevynadala.

Dnes viem, že sa tešila, lebo sa mi nič zlé nestalo. Ako matka najlepšie vedela, že na deti z každého rohu číha nešťastie a že anjel strážny má s nimi veľa, veľa roboty.

Pozrel som na farebný obrázok v izbe na stene. Chlapček s dievčatkom prechádza cez mostík po úzkej lavičke, hlboko pod nimi hučí potok. Na pravej strane vidieť padajúcu skalu. Je to strašný pohľad. Za malým chlapcom a dievčatkom kráča veľký anjel strážca v bielej košeli a s bielymi krídlami na chrbte. Ruky má vystreté. Pre každý prípad.

Tento obrázok mal na mňa od tej chvíle väčší vplyv. Stále a všade som si dával väčší pozor. Keď som prechádzal cez cestu, keď som liezol na strom, na múr, skákal cez potok, veru, všade som vopred predvídal hroznú situáciu alebo možné nebezpečenstvo, ktoré na mňa striehne, ak si nedám pozor. Len občas som chodil bosý, hoci iné deti behali bosé stále. Keď som vošiel do potoka, aby som s druhými chlapcami chytal ryby, jediný som mal na nohách staré sandále. Nebolo by to po prvý raz, že niekto z nás detí stúpil na sklo. Ako potom tá rana krváca! A ja som krv ani vidieť nemohol.

Obšmietal som sa v kuchyni okolo matere a pomáhal jej prestrieť na stôl taniere a príbory. Čoskoro bolo všetko pripravené. Sliepka a maslová nátierka. Och, ako to chutilo! Štedrovečerná večera po polnoci. Tešil som sa, aj matka sa tešila. Vošla do parádnej izby, ja som ešte pomaly dojedal. Potom ma zavolala k sebe – a konečne som si smel pozrieť darčeky. Sviečky na stromčeku pekne svietili. Mňa však väčšmi zaujímal balík pod stromčekom. Pomaly som ho rozbalil. A ako som sa prekvapil! V balíku bol červeno-biely drevený kôň s hnedou dlhou hrivou a vedľa neho drevený vozík. Kôň mal aj postroj. Hneď som ho zapriahol do vozíka.

Dlho som sa hral. Vozil som salónky a medovníky sem i tam a matka

sa mi prizerala. Veru, Ježiško mi doniesol krásny darček. Šťastný som si šiel ľahnúť do postele. Bol som veľmi unavený. Červeno-biely kôň ležal pri mne a môj anjel strážca ma rýchlo ukolísal do raja snov.

Matka už dávno leží v Ralbiciach pod bielymi krížmi a zeleným trávnikom. Keď na ňu potichu spomínam, niekedy myslím aj na svoje prvé Vianoce, prvé povojnové Vianoce roku 1945. To som bol ešte chránený v matkinom tele. Spomenúť si na ten čas naozaj nemôžem, ani trochu. Nespomínam si ani na svoje druhé Vianoce, o rok neskôr. Iba som sa dopočul, že bola nesmierne tuhá zima. Viem si predstaviť, že matka poriadne vykúrila izbu našou kachľovou pecou a že bola veľmi šťastná so svojím dieťatkom. Určite ako dávno predtým Mária v Betleheme. Nebola už osamelá. Ešte dnes ma to teší.

Na jedny zo svojich prvých Vianoc si však už spomínam. Je to asi prvá spomienka v mojom živote. Nemal som ani dva roky a stál som v postieľke s ohrádkou a držal sa za hornú priečku. Skákal som a hojdal sa, hľadiac na vianočný stromček vyzdobený farebnými guľami a zopár vtáčikmi s bielym chvostíkom. Zvlášť ma pútali horiace sviečky, tie plápolavé plamienky nad nimi. Raz boli maličké, raz väčšie. Oheň ma očaril. Keď zažmúrim oči, ešte aj dnes ho vidím pred sebou. Taký nezabudnuteľný sen, ktorý ma potom, o rok neskôr, tiež takmer pripravil o život.

Vedel som už chodiť. Sviečky ma veľmi lákali. Ach, ako len žiarili. A keď matka bola vonku, prisunul som stolček k stromčeku, postavil sa naň a hľadel na plamienok celkom zblízka. Tancovala v ňom malá biela princezná. Najradšej by som ju z plamienka vzal. Pravou rúčkou som dočiahol akurát k prvej sviečke, strčil som prstíky do plameňa. Jáj! Rýchlo som odtiahol ruku a – neviem, ako sa to stalo – zrazu sa zapálila vetvička. Praskala. Biela princezná sa premenila na niekoľko žltočervených princezien. Už preskočili na vetvičku vyššie. Pre mňa to boli hotové čary. Nechápal som, ako môžu princezné takto skákať a pritom praskať. Hľadel som a hľadel. A tie skočili vyššie na ďalšiu vetvičku. Toľko princezien! A ešte väčšmi praskali. Len som sa prizeral a tešil.

V tom okamihu do izby vošla matka a zbadala to dopustenie. Čosi skríkla a zásterou začala plieskať po mojich princezničkách. Tak rýchlo konať som svoju mať ešte nevidel. Po chvíľke boli všetky princezničky preč. Matka hneď vzala všetky sviečky zo stromčeka a schovala ich. Nemal som ani potuchy, že by ohnivé princezné s veľkým praskotom mohli zapáliť celú izbu – a mňa s ňou.

Od toho času ma k vianočnému stromčeku priťahovali už len salónky. Každý deň z nich zo stromčeka jedna zmizla. Najprv tie zozadu, potom zboka. Juj, aké boli sladké! Neviem, či to matka zistila. Lenže to nebolo pre mňa také hrozivé ako oheň.

Som si celkom istý, že môj anjel strážca bol pri mne aj vtedy. Kto ináč by zavolal matku na pomoc? Bohvie, čo si o mne vtedy pomyslel... A dnes? Veď hej, v každom prípade sa pri mne nikdy nenudil...

RÓŽA DOMAŠCYNA

ŠTYRI NEDELE

1. DIEŤA POVEDALO „HEJ“

Zjedli sme vianočku. Leja, Pia, mladý muž, otec a Hilža.

Na adventnom venci svietila prvá sviečka.

„Dieťa povedalo ‚hej‘, čo na to povieš?!“

Pia siahla za obrúskom a utrela si ústa. Potom ho položila na tanier a prísne hľadela na Hilžu.

Hilža chytila tanier, ktorý chcela odniesť do kuchyne.

„Niečo som sa ťa pýtala,“ zopakovala Pia, pričom zdôraznila každé jednotlivé slovo. Tak hovorila, keď sa cítila ako vychovávateľka. To Hilža vedela.

„Myslela som, že tých pár slov...“

„Čo sa má dieťa učiť a čo nie, ešte vždy rozhodujem ja. Ja a môj muž. Nechceme, aby sa Leja toto učila!“

„Ale...“

„Ty to vieš,“ prerušila Pia Hilžu, „a napriek tomu to robíš. Predsa vieš, že môj manžel tento jazyk neovláda a že nechce, aby sa ho dieťa učilo. Takže to nechaj tak!“

Hilža si opäť sadla. Hľadela na tanier.

„Nebola by som ti Leju priniesla, keby som ju mala kam dať, to mi ver. Radšej som ju mala odviesť k svokre, keď musím ísť do práce. Tá sa vie o deti veľmi dobre postarať.“

Hilža cítila okraj taniera v rukách. Pozrela na Leju. Bola pri nej takmer každý pracovný deň počas dvoch rokov. Leja sa smiala na Hilžu, vedela, ako má starká rada svoju prvú vnučku.

„Keď mi ešte raz niečo také povie, už ju nedostaneš,“ osopila sa Pia na svoju matku, „rozumeli sme sa?“

Hilža si pozrela na ruky. Hánky prstov sa beleli. Pokúšala sa vstať.

„Nechaj ju,“ zamiešal sa mladý muž a obrátil sa na Hilžu. „Vlastne nič proti tomu nemám, hoci nerozumiem ani slovo.“

„Lenže ja mám niečo proti tomu!“ vykríkla Pia. „Načo je to?! Ja to takisto nepotrebujem, hoci si ma nútila učiť sa to.“

Hilža si všimla kvapku kávy, ktorá vyprskla na okraj tanierika.

„Prestaňte,“ ozval sa otec, ktorý sedel vedľa mladého muža. „Dieťaťu neuškodí, ak bude vedieť niekoľko slov. Sám som sa zopár slov naučil.“

„A za to si potom v škole dostal výprask od tých, čo sa nepotrebovali tento jazyk učiť,“ protirečila Pia. „Sám si to povedal. To nemôžeš poprieť.“

„Ani nepopieram.“

„Zbili ťa, keď rozpustili vašu zvláštnu triedu, pretože rodičia už nechceli, aby sa ich deti učili tento jazyk. Zvláštna trieda – a druhí to závideli! Má sa to stať aj môjmu dieťaťu?!“

„Už sa to nestane,“ ubezpečila všetkých Hilža tlmeným hlasom.

„V zásade nemám nič proti cudzím jazykom,“ povedala Pia. „Ak ju chceš učiť po anglicky, som za.“

Hilža vstala a s tanierom v ruke prešla popri fotografii svojich rodičov, ktorá v rámiku visela na stene. Obaja na ňu prísne hľadeli.

II. MÁM ÚSTA

Leja prišla. Otriasla si sneh z čapice a podala ju Hilži.

„Vitaj – a daj mi pusu!“ Hilža sa usilovala dievča objať.

Leja na Hildu prísne zazrela.

„Nemáš stále hovoriť pusu alebo božtek, pamätaj si to konečne,“ vyhŕkla nahnevane.

Hilža pomáhala Leji vyzliecť vetrovku, ktorú zavesila na vešiak, a zohla sa za Lejinými domácimi papučkami.

„Azda by som ti to mala radšej povedať po nemecky: Mündchen alebo Mündlein,“ povedala Hilža. „Hádam to chceš počuť po poľsky: Ústa?!“

„Táraniny!“ Leja otvorila dvere do prednej izby, zapla si televízor a siahla po najnovšom katalógu. Potom si sadla na kanapu.

Na adventnom venci svietila druhá sviečka.

„Všetko je v poriadku?“ spýtala sa Hilža.

„Čo sa vždy pýtaš!“

„Čo ste jedli?“

„Stále sa pýtaš to isté!“

Hilža odišla do kuchyne, zaparila čaj a hovorila, že dopoludnia bola v meste a po obede si ľahla a zaspala.

„Po obede nerada spím,“ tvrdila Leja. „A keď zaspím, snívajú sa mi samé zlé veci.“

„Aké veci?“

„Napríklad, že v meste horí a že tam musíme v každom prípade zájsť. Sadneme si do auta, dôjdeme do mesta, a len čo ta prídeme, oheň preskočí na naše auto a to potom vybuchne. Presne tak ako v tom filme s americkým hercom... ty už vieš, na koho myslím.“

„Preboha,“ zhrozila sa Hilža. „Kedy sa ti čosi také snívalo?“

„Nedávno,“ odvetila Leja a ďalej listovala v katalógu.

„Dnes si po obede vôbec nespala?“ Hilža hľadí Leji do tváre, zbadala, že má kruhy pod očami.

„Hej, spala som. A aj sa mi snívalo.“

„Zasa to, o čom si mi hovorila?“

Leja prestala listovať, položila katalóg vedľa seba a hľadela na Hilžu. „Nie, dnes sa mi snívalo, že ležím v záhrade a na tele mám veľa malých hnedých vyrážok. A to telo, predstav si, je rozdelené na tri časti. A každá časť sa pohybuje osobitne.“

Hilža nalievala čaj Leji do šálky.

„To je tiež z toho filmu?“

„Je to čaj proti nachladnutiu?“

„Taký, aký si chcela, len dávaj pozor, ešte je horúci!“

„Chceš vedieť, čo sa mi sníva, keď je zlé počasie?“

„Nie.“

„Keď je zlé počasie, sníva sa mi, že k nám do dvora príde auto, na ktorom stojím. Ujdem do domu. Všetci sú doma. On – je to niekto, koho poznáme – bagančami kope do dverí, kým ich nerozlomí. Vchod potom ostane červený. Červeň sa leje až do predsiene – ak vieš, čo to...“

„Daj pozor, nepopáľ si – ústa,“ prerušila ju Hilža.

„Vieš, že dávam pozor!“

Leja vyčítavo hľadela na Hilžu. „Prestaň so mnou zaobchádzať ako s dojčaťom. Veď čoskoro pôjdem do školy!“

Keď Leja dopila čaj a zjedla chlebík, Hilža zvesila vetrovku z vešiaka, podala ju Leji a čakala, kým si ju oblečie. Leja vyšla z domu a kráčala po chodníku, ktorý viedol cez záhradu. Neobrátila sa. Hilža stála v domových dverách, kým Leja neprešla cez záhradu.

III. ČO TO ROBÍŠ?!

V záhrade za oknom už bola tma. Vnútri sedeli za stolom. Pia, Leja, už skoro desaťročná, Hilža a Jana, tá malá. Na adventnom venci svietila tretia sviečka.

Hilža kúpila šišky, ako pomerne často. Čerstvé šišky, poriadne ocukrované. Pia dopila kávu. Na kolenách jej poskakovala tá malá.

Leja, ktorá sedela oproti, sa mrvila na stoličke. Nebolo ľahké jej vyhovieť. Raz bolo kakao veľmi horúce, inokedy chladné, potom na ňom bola kožka. Hilža ho musela precediť pred Lejinými očami.

„Nie je tam ani kúsok kožky, vidíš," tvrdila Hilža.

„Ale je, tuto," odvrkla Leja.

Hilža vstala, odišla do kuchyne a priniesla čisté sitko aj hrnček. Kakao ešte raz precedila.

Leja dlho pozerala do hrnčeka.

Pia sa zasmiala a Leja si trošku odpila.

„Znova si malej strčila cumlík do cukru. Má na ňom ešte zvyšky cukru."

Leja sa zasmiala.

Hilža položila sitko na tanierik.

„Áno."

„Ale dúfam, že nie pred poludňajším spánkom," vyzvedala Pia.

„Jana sa zobudila a plakala."

Pia si vzdychla.

„Vieš, že to nechcem, prečo to stále robíš?"

„Sama si mala rada cumlík," bránila sa Hilža.

„Dobre vieš, že je to škodlivé!" zvolala Leja.

„Daj Jane čokoľvek, len nie cumlík," povedala Pia a pokývala hlavou.

„Pamätaj si to!" zdôraznila Leja.

„Ty si ho tiež mala rada," zopakovala Hilža a hľadela na Leju.

„O to vôbec nejde," odpovedala Pia, „stále robíš čosi, čo ja nechcem. A robíš to napriek tomu!"

„Keď si bola malá, cumeľ si milovala a často som ti musela dať pohárik cukru. Oboma ručičkami si sa v ňom hrabkala a cumlík si do cukru strkala. Bez neho si nechcela zaspať. Lenže na to sa už dnes, prirodzene, nepamätáš."

„O to nejde," prerušila ju Leja. „Jane nesmieš dať cukor, lebo to škodí zubom!"

„Má len dva zúbky."

„O to nejde," skríkla Pia.

Hilža mlčala.

„Čo na to povieš?" osopila sa na ňu Leja.

„Nehnevaj ju, musí sa predsa starať o Janu!" Pia zdvihla malú a pozerala, kde má nohavičky. Pokojne si ju znova posadila na kolená.

„Môžem si vziať žuvačku?" spýtala sa Leja.

„Vezmi si," odvetila Hilža.

Leja vstala, podišla ku kuchynskému kredencu, potiahla ľavú zásuvku a vytiahla žuvačky.

„Môžem si zobrať dve?“

„Len si zober,“ Hilža sa zasmiala.

Leja si strčila hrsť žuvačiek do vrecka a odišla z kuchyne.

„Taký frmol!“ vzdychla Hilža. „Zvada pre trošku cukru, ktorý je navyše trstinový. Oveľa zdravší. Keď si ty bola malá, taký sme nemali.“

Pia si vzala poslednú šišku, zahryzla do nej a oblízala lekvár.

„Je malinový,“ podotkla Hilža. „Malinový si vždy mala najradšej.“

Jana si vytiahla cumeľ z úst, položila ho na Hilžin tanier a zamrmlala čosi ako... cucu.

„Na to som čakala,“ poznamenala Pia. „Aj doma si pýta.“

„A ty jej nedáš?“

„Nie.“

„Cukor som ti dávala len pred spánkom a Leji takisto. Dávno predtým, čo si ju dala do škôlky.“

„Čo tým chceš povedať?“ nafučala sa Pia. „Že všetko robíš dobre a ja naopak?! Podľa mňa sa cumeľ necukruje a basta!“

Jana sa dožadovala cumľa a začala plakať. Hilža siahala za ním. Pia jej ho vytrhla a strčila si ho do vrecka.

Jana nariekala.

Leja žuvajúc prišla do izby a papier od žuvačky položila na stôl.

„To je posledná,“ povedala. „Vezmem si ďalší balíček.“

Pia dojedla šišku a zoškrabala cukor z taniera.

Jana sa nedala utíšiť. Hilža pozerala na strieborný papierik.

IV. NÁDIELKA

Bola nedeľa pred Vianocami. Deti neprišli. Hilža si ľahla, zaspala a snívalo sa jej ako dosť často: Mala päť rokov. Krátko predtým sa ešte hrala, zo strieborných papierikov si robila hviezdičky. Teraz ležala pod vlnenou dekou na pohovke. V skutočnosti to nebola pravá pohovka. Jej otec na starý matrac pripevnil drevené nožičky a matka zvyškami plátna a detských šiat vytvorila poťah na matrac, a tak si splnili vianočné želanie. Na adventnom venci svietili všetky štyri sviečky. Vonku hvízdal vietor a usiloval sa cez dvojité okná, medzi ktorými na drevených stružlinách ležali jedľové halúzky a papierové hviezdičky, dostať do vykúrenej izby, čo sa mu cez medzierky podarilo. Počuli sme, ako fučí.

Hilža dojedla posledné kúsky medovníka, tvárila sa, že spí, otec vedľa nej hlasno chrápal. Bolo to zriedka, lebo cez deň nebýval doma. Pracoval

v strojnej a traktorovej stanici. Hilža počula, ako zhlboka dýcha, a už sa nebála zavýjania vetra. Nad pohovkou visel obrázok v bielom rámiku. Anjeli so svetlými kučeravými vlasmi hľadeli na Hilžu. Usmievali sa, ich úsmev Hilžu upokojoval. Pod nimi bolo čosi napísané. Matka povedala, že tam je: „Zaspi, milý anjelik." Večer to Hilži spievala. A Hilža, unavená od hier, zaspala, lebo vedela, že anjel strážny dozerá na jej spánok. Teraz, večer, matka sedela za stolom a šila. Z rádia sa potichu rozliehal spev kolied.

Hilža sa otca spýtala, prečo aj teraz, v takejto zime, chodí do práce, veď celá príroda je zasnežená a mráz poriadne štípe. Povedal jej, že opravujú traktory a pripravujú ich na jarnú sejbu. Bude treba siať, aby narástlo obilie. Zo zomletého zrna pekár pečie chlieb.

Po chlieb chodili Hilža s matkou, sedela na bicykli vzadu na nosiči, nohy musela mať ďaleko od kolesa. Otec chodil do práce na motocykli a občas prišiel domov s traktorom. Auto nemali. Hilža dobre poznala hukot auta či motocykla. Na dvor práve prišlo auto. Hilža počula, ako sa na aute pribuchli dvierka a niekto otvoril ťažké domové dvere. Počula hlasy. K susedom asi prišla návšteva. V predsieni bolo počuť ťažké kroky a mužské hlasy.

Zrazu im ktosi zabúchal na dvere. Otec sa prebudil a sadol si. Hilža sa schúlila pod deku. Matka podišla k dverám a otvorila ich. Pred nimi stál Mikuláš s dlhou bielou bradou a s ním prišli aj dvaja anjeli. Vyzerali skoro ako tí na obrázku. Mali dlhé svetlé kučeravé vlasy, pozlátené krídla a boli v bielej košeli, ktorá im siahala po členky.

Matka ich pozvala do izby, anjelom ponúkla stolček. Mikuláš zložil veľké vrece z chrbta a postavil ho na dlážku. Pomaly vrece rozviazal a vytiahol z neho prút.

„Bola si dobrá?"

Hilža mlčala. Pozerala na prút. Otec vstal a šiel k dverám. Siahol za kabátom, ktorý tam visel na háčiku, a vytiahol z neho škatuľku cigariet.

„Dáš si tiež, Mikuláš?" spýtal sa a pristrčil mu škatuľku pred nos.

„Nikotín je škodlivý!" zahundral Mikuláš temným hlasom, zahnal sa prútom a pošibal otcovi ruku aj hruď. Anjeli sa zasmiali, nahlas, ako sa niekedy chechce sused.

Hilža sa vzpriamila, skočila z pohovky a Mikulášovi vytrhla prút. Schovala ho pod deku a sadla si naň.

Anjeli sa ešte vždy smiali.

„Zaspi, milý anjelik!" zakričala Hilža. Anjeli sa pozreli na seba, prestali sa smiať, ale potom sa znova, ešte hlasnejšie, rozchichotali. Smiechom naplnili izbu. Plamienky sviečok na venci sa roztrepotali a hviezdičky medzi oknami začali od vetra rožkami cinkať o okenné sklá. Hilža kričala z plného hrdla.

„Zaspi... zaspi...“ štikútala.

Mikuláš sa pokúšal upokojiť ju. Vytiahol z vreca balík a chcel ho Hilži dať. Odstrčila ho.

„Bil si môjho ocka!“ neprestávala Hilža kričať. Anjeli sa prestali smiať. Matka povedala všetkým trom, aby odišli. Mikuláš váhavo opustil izbu a stále sa obzeral na Hilžu a schovaný prút. Anjeli sa pobrali za ním. Dvere sa za nimi zavreli, ale Hilža sa nevedela upokojiť. Plakala ešte aj vtedy, keď na predsieni buchli dvere, auto naštartovalo a vyšlo z dvora.

ANDREJA WAŁDŹICOVÁ

POSLEDNÝ TRH

I

„Veru, tak to je, keď sa o všetko musíš starať sám,“ hundral si Měrćin popod fúzy a náhlivo vyťahoval drevené debničky plné zeleniny zo svojho prívesu. Ukladal jednu na druhú, no maximálne len päť na seba, inak sa všetko zosype. Trhovisko nebolo celkom na rovnej ploche. Živým striebrom sa nedalo zistiť, či vodováha ukazuje plus alebo mínus, dlaždice boli veľmi hladké. Pre zlé počasie Měrćin došiel na trh neskoro, takmer by z domu ani nebol vyšiel. Všade boli kopy snehu a cesty samý ľad. Navyše ešte zaspal. „Aspoňže tu už nie je toľko snehu ako vo štvrtok. Na mestskom úrade asi konečne pochopili, že ak tu chcú mať trh, musia sneh odpratať,“ čertil sa Měrćin pre seba, keď sa naťahoval za nasledujúcou debničkou. Boli to posledné zemiaky, posledné jablká a cibuľa, ktoré chcel na trhu predať. Mal ešte aj trocha póru, cvikly a čierneho koreňa. Zelenina bola v starých slamených košíkoch. „Tak to zvlášť dobre vyzerá. Mestskí ľudia obľubujú také lákadlá. Tak predáš viac,“ jednostaj mu pohundrávala jeho žena. Medzitým je už exmanželkou. Zistila totiž, že roľníčenie je ťažká drina a vôbec nie lákadlo. Ale s tým názorom, že všetko má vyzerať staré a sedliacke, aby ľudia viac kupovali, mala pravdu. Mladé mamičky a muži, ktorí si mysleli, že všetko, čo vyzerá ako od dedka či babky, je hit, mu vypestovanú úrodu trhali z rúk.

Měrćin mal silné ruky, pokožku na nich dosť rozpraskanú, nechty krátke a špinavé. Bol urastený, v lete bude mať štyridsať. Na niekoľko šedivých vlasov je pyšný. Už šesť rokov má na dedine gazdovstvo, je biopestovateľ. Hoci vôbec nechcel zbohatnúť, z toho, čo mu narastie, nemôže vyžiť. Predchádza-

júce mesiace boli veľmi mokré. Pre záplavy väčšina zeleniny jednoducho zhnila. Zvyšky zachránenej chce dnes predať. Utŕžené peniaze mu musia vystačiť na prvé nájomné. Je na trhu posledný deň. Potom už bude koniec. Koniec s roľníčením. Koniec s dedinou. Úplný koniec s manželstvom. Poberie sa do mesta, malý byt už má. Úmyselne si ho nehľadal v starom meste, veľmi často by musel prechádzať cez toto námestie, trhovisko by mu veľmi pripomínalo dobré časy.

Ešte napoly pospiačky Měrćin vykladal debničky so zeleninou na stôl. Ako vždy si priviezol kozlíky. Na ne položil veľkú drevenú dosku. Bolo to nachystané. Rýchlo postavené. Hotový stres. Celkom vzadu v prívese bola ešte opálka póru. Prepotený sa naťahoval, aby ju dočiahol. Posunul sa, skúsil sa ešte zachytiť, ale spadol. „Jau," zakričal Měrćin. „Prekliata robota!" „Nepatrí sa nadávať," povedala žena stredných rokov a čupla si k Měrćinovi. „Čo vás bolí?" „Zlomil som si koleno. Jaj! Takéto..." „Nepýtala som sa vás, čo ste si zlomili, ale čo vás bolí." „No, koleno, čo iné." Žena chytila koleno a ohmatala ho. „Bolí to!" Usmiala sa na Měrćina: „Vy muži! Stále rovnaké nariekanie." „Mám od radosti výskať, keď mi idete nohu vytrhnúť? Viete vôbec, čo robíte?" „Som lekárka." Měrćin ihneď zmĺkol a začal ženu pokorne pozorovať. „Nič ste si nezlámali, iba narazili." „Iba?" „Narazenie veľmi bolí, to máte pravdu, ale preto nezomriete." „Práve to by som najradšej chcel." „Prečo? Nehovorte čosi také. Ste najlepší dodávateľ biozeleniny na okolí. U koho by som potom kupovala hrušky, mrkvu a šalát?" Měrćin sa na ženu zamyslene pozrel. Bola asi o desať rokov staršia než on. Mala malé oči a ústa ako stužku. Azda preto tak dobre vyzerala, že sa dobre stravovala. „Haló! Snívate?" „Ej, to nie." „Tak čo je?" „Ďakujem za kompliment, ale budete si musieť nájsť iného pestovateľa. Po Vianociach predám svoje gazdovstvo." „To veru nie je dobrá perspektíva. A to prečo?" „Nedá sa z toho vyžiť." „Ale bio je teraz v móde. Už roky bez akéhokoľvek potravinového škandálu. Potom sú tu vajcia, mäso. Vám sa musí dariť ako kráľom. Zeleninu vám priam trháme z rúk." Měrćin trpko vzdychol: „Čo keď nič nevyrastie, a čo narastie, jednoducho zhnije. Potom nemám čo predávať. Pozrite sa na tieto debničky. To je všetko, čo ešte mám. A zajtra sú Vianoce. Čo by som predával v januári, vo februári, v marci..." „Veď hej, pochopila som." Žena hľadela na Měrćina. Ten sa medzitým postavil, dlaždice boli veľmi studené. Navyše, ľudia sa už začali prizerať. Najmä útly starček, ktorý pri mäsiarovi čakal v rade, vyvaľoval naňho oči. Měrćin teraz stál viac-menej na jednej nohe, aby pravé koleno veľmi nezaťažoval. Keď sa zohol k jablkám, aby žene kilo z nich venoval, prestúpil a bolesť mu ako blesk prenikla do mozgu. „Ach! Do..." „No, no." „ To je už vrchol – telo nanič, statok skoro predaný a žena preč. Horšie už ani nemôže byť." „Prestaňte fňukať, ste pekný muž v dob-

rom veku, a ako vidím vaše ruky, pracovať viete a na hlavu padnutý tiež asi nie ste, keď ste toľké roky viedli gazdovstvo.“ Měrćin sa trocha zahanbil. Žena mala pravdu. Lenže keby musel znova začínať... No keďže Vianoce sú predo dvermi, nemal by hádzať flintu do žita. „A čo teraz?“ spýtal sa Měrćin. „Kúpim od vás všetku zeleninu, všetky zemiaky, čierny koreň a cviklu, cibuľu aj pór. Ale, prosím, nijakú zľavu mi nedávajte.“ „Čo?“ čudoval sa Měrćin. „Pol kila zemiakov, to áno. Ale všetko, nie je to trocha priveľa?“ Žena sa usmiala. „Ach, neviete, aká veľká je naša rodina. A sám ste hovorili, že zajtra sú Vianoce. Všetci sa nahrnú. Aj moja sestra z Berlína príde. A tá vedie takú biojedáleň. Čo nezjeme, zoberie so sebou. Má rada lužické produkty. Stále hovorí, že tu máme inakšie slnko aj vzduch. Měrćin na ženu počudovane pozrel a ona mu dôverne pošepla: „Nepozerajte tak na mňa. Moja sestra vždy trochu zveličuje.“

II

„Tak to teda je, keď musíš sama hrdlačiť,“ povedala si Michaela a tlačila detský kočík po zasneženom chodníku. Potrebovala ešte zemiaky pre malého Luciana. A tie stále kupovala iba na mestskom trhu, prinajmenšom pre dieťa. Pre seba a pre Lukaša, ktorý už zasa bol na montáži, stačili aj tie normálne z obchodu. Michaela bola s Lucianom cez týždeň často sama. Lukaš musel zarábať, aby vyžili, a museli aj splácať pôžičku za domček. Bolo to dosť veľa, ale v každom prípade to chceli zvládnuť a mať v dome aj najmodernejšiu techniku, hoci ešte dostavovali. Všetko si rozrátali a uvedomili si, že sa im bude ťažko žiť. Navyše, už po polroku zistili, že domček ich vyjde drahšie, než plánovali. Teraz im bolo veľmi ťažko. A tak Michaela často tlačila kočík sama. Aj dnes. Šla do mesta, aby ešte stihla aj vianočného muža a kúpila tie krumple pre Luciana. Krumple, volám ich krumple ešte od čias, keď som chodila do školy v Budyšíne. Doma sme ich volali zemiaky, prebleskl o Michaele hlavou. Musela sa zasmiať. Sneh na chodníku siahal až po členky, kočík len pomaly napredoval. Michaelu boleli ruky. A tak sa začala zlostiť. „Je deň do Vianoc, a nemám ešte takmer nijaké darčeky, a toto mesto si nevie poradiť s trochou snehu. Je taká katastrofa, že v decembri sneží? S tým predsa každý normálny človek ráta.“ „Nenadávajte toľko, lebo sa vám urobia vrásky,“ povedal zrazu ktosi za ňou. „Vás to iste unavuje,“ vyhŕklo z Michaely a obrátila sa. Pred ňou stál Clemens. „Ach, to si ty, Michaela. Myslel som si, že bývaš na dedine,“ povedal udivený. „Podľa teba by dedinčania nemali chodiť do mesta počas predvianočného zhonu,“ odvrkla mu. „Ale hej.“ Až teraz si Clemens všimol detský kočík. „To je tvoje?“ „Kdeže, ukradla som ho.“ „Teda je tvoje.“ „Jasné.“

Clemens a Michaela sa pred poldruha rokom rozišli, dlho spolu chodili,

a potom bol z ničoho nič koniec. Prečo sa rozišli, to ani jeden z nich nevedel. Práve tak náhle, ako sa to s Clemensom skončilo, s Lukašom sa to začalo: dieťa, svadba, stavba domčeka.

„Čo si robil na mestskom úrade? Znova ti treba ďalší cestovný pas, alebo už sa toľko po svete netmolíš?“ „Ale nie. Ja tu pracujem.“ „Čo? Ty robíš v úrade? Každý deň sedíš za písacím stolom? Ty?“ „Veru. Časy sa menia.“ „Veľký globetrotter Clemens si teda našiel hniezdočko.“ Clemens sa prehnane zasmial: „Lenže mám dobrý džob. Nesedím celý deň v úrade, veľa chodím von.“ „Ako vidím, aj cez víkend. Myslela som, že v sobotu sú úrady zatvorené.“ „Nie, v takejto situácii nie. Toľko snehu napadlo, vládne hotový chaos.“ „A ty si za to zodpovedný? Na to si naozaj ten pravý.“ „Počkaj, za sneh je ešte vždy zodpovedný svätý Peter.“ „So snehom nemám nijaký problém, len s tým, že chodníky nie sú očistené. Vieš, ako sa ťažko ide s detským vozíkom?“ „Nie, to neviem. Viem iba, že sa každý rozčuľuje, lebo...“ Michaela skočila Clemensovi do reči: „Asi to má svoju príčinu.“ „Ej, Michaela. Ja každý deň vstávam v noci o druhej. Pozerám cez okno, ako to vyzerá, a potom poviem, kam majú ísť. Kde mali podľa teba najprv odhŕňať sneh, keď ho cez noc zasa toľko nasypalo?“ „Chodníky,“ odvetila Michaela bez rozmýšľania, hoci vedela, že najprv treba odhrnúť hlavné cesty. „Potom si môžeš domyslieť, kto všetko mi volá. Každý chce mať svoju cestu hotovú ako prvú, veľké cesty by, prirodzene, mali byť odhrnuté. A majitelia domov v meste nám svoj sneh hádžu na naše cesty.“ „Prečo sneh nevyvážate za mesto?“ „To sme včera urobili, aspoň z hlavného trhoviska, veď dnes je trh, a predavači sa už vo štvrtok museli brodiť v hlbokom snehu.“ „Celkom iste nadávali,“ dodala Michaela. „Bingo,“ pritakal Clemens. „A to je teraz ten tvoj super džob?“ „Ach, slečinka...“ „Počuj, tak ma už poldruha roka nesmieš volať,“ zasmiala sa. Ale v hĺbke ju čosi ako ihlica pichlo do srdca. To on bol môj niekdajší princ, prebleskl jej hlavou. Dlho nerojčila, Clemens ju trocha odtisol nabok. „Nechaj prejsť tuto dedka.“ „Pustite ma, mládež,“ zahundral starec a čaptal popri nich. „No fajn, a čo robíš, keď práve netlačíš kočík po hlbokom snehu?“ „Staviam dom a starám sa o Luciana.“ „To nemáš muža?“ A už je tu téma, o ktorej som s ním naozaj nechcela hovoriť. „Je na montáži. Musí zarábať, aby naša malá rodinka mohla vyžiť.“ „Ako ťa poznám, myslíš tým dobre vyžiť,“ poznamenal Clemens a spomenul si na časy, keď Michaela musela ísť na každý koncert, na luxusné zájazdy a piť najdrahšie víno. „Lukaš dobre...“ „Ach, on sa volá Lukaš.“ Michaela sa trocha začervenala, bolo jej to naozaj nepríjemné. „Áno, Lukaš. Dobre zarába – to hej. Ale nie je doma a nemôže sa napríklad brodiť po snehu s kočíkom. Clemens elegantne ponúkol svoju pomoc: „Kam chceš ísť? Môžem ti azda trocha pomôcť.“ „Idem na trh.“ „Tam musím ísť aj ja. Chcem skontrolovať, či pracovníci poriad-

ne vyviezli sneh z trhoviska.“ Clemens chytil kočík a začal ho tlačiť: „Celkom to ide,“ povedal, no hneď zapadol s kočíkom do snehu. „Vidím,“ zasmiala sa Michaela. „Poď, ešte musím kúpiť kačicu.“

III

„Tak to teda vyzerá, keď si sám,“ hundral dedo Šołta a zatvoril za sebou dvere. Pomaly stúpal po schodisku peknej vily. Najprv palica, potom jedna noha a potom druhá na ten istý schod. Nie je najrýchlejší, ale až dosiaľ došiel všade, kam chcel. Pomaly kráčal po zasneženom chodníku. Nevedel pochopiť, prečo ľudia nadávajú na zimu. Predtým sme mali oveľa horšie zimy, spomínal si a vrtel hlavou.

Dedo Šołta je učiteľ na dôchodku. Po vojne patril k novým učiteľom. Vždy býval v meste a nikdy nechcel žiť niekde inde. Pekná stará vila pri budove súdu patrila k dedičstvu rodiny Šołtovcov. Delil sa o ňu s dcérou a jej rodinou. Žena mu dávno zomrela, aj mnohí priatelia. Iba Marja a Jurij ešte žijú. Marju vidí každú nedeľu na omši, teda zajtra zasa. S Jurijom sa stretáva každú sobotu. Priateľ z mladých liet býva v starom meste.

Dedo Šołta musí teda ešte hodný kus šliapať. Kupovať nič netreba – o to sa stará dcéra. „To by mi ešte chýbalo,“ hovorí si a plahočí sa ďalej. Aké starosti som s ňou mal. Ako dieťa stále bola chorá, dvakrát začala študovať, a nič neskončila, vydala sa za ateistu. Bože, čím som si to zaslúžil? Jediné, čo starca upokojuje, je skutočnosť, že Jurijov život je ešte väčšia ruina. Jeho žena nemohla mať deti a siahla si na život. On má silnú cukrovku a je odkázaný na vozík. A keďže v takom počasí nerád chodí von, dedo Šołta v zime Jurija stále navštevuje. Na trhu kúpi čerstvé žemle a klobásky a potom zájde k starému priateľovi, ktorý býva za dekanským kostolom.

Čím väčšmi sa blíži k stredu mesta, tým viac ľudí stretáva. Že mi tu nikto z vyšliapaného chodníka neustúpi, vidia predsa, že som starý a musím sa opierať o palicu. Nijaká úcta k starobe a učiteľom, uvažuje dedo Šołta, keď zbadá mladý pár stáť na chodníku a rozprávať sa. „Pustite ma, mládež,“ zahundral starec a čaptal popri nich. Že sa tí mladí nemôžu rozprávať doma, nie, to musia tu zavadzať a tárať, hneval sa dedo Šołta. Nikdy to nenazval vrčaním. On nevrčí, iba hovorí, ako to je. A čo by na tom malo byť zlé? pomyslel si a došmatlal sa na trh. Kúpil si žemle a podišiel k mäsiarovi. Keďže musel čakať v rade, porozhliadol sa po trhovisku. Pri vedľajšom stánku zrazu uvidel susedu. Čo tu tá robí? Prečo kľačí? preberal v mysli. Tú babu nemohol ani cítiť. Jasné, že jej to nepovedal. Ale pre starého človeka bolo vždy dobre mať lekára nablízku. Nemôže svojich pacientov liečiť v ordinácii? A čo mu to hovorí? Dedo Šołta naťahuje uši. „Nič ste si nezlámali, iba narazili...“ Starec by rád po-

čúval ďalej, aby to potom mohol Jurijovi porozprávať, ale už bol na rade. „Ako vždy.“ „Nech sa páči, pol kila.“ „Ale nie zas také malé pinďury ako minule,“ dodal. Peniaze už mal vo vrecku, ako zakaždým, odrátané. Predavačka vedela, že klobásky netreba vážiť a že zakaždým si pýta pol kila – ani menej, ani viac. Dedo Šołta mal tvrdú hlavu. Čas beží. Tak bol vždy rýchlo hotový a mohol ísť ďalej. Dnes by síce radšej zostal dlhšie, aby hádam vysnoril, že susedka tu nielen pomáha, ale aj chlapov naháňa. „... statok skoro predaný a žena je preč.“ „Škoda, že nemám vo vrecku viac peňazí. Nemôžem si nič vypýtať,“ hneval sa starec. Muž, ktorému suseda pomáhala, medzitým vstal. Čo mu to šepká do ucha? Jej sa to nezdá hlúpe? Starcovi sa začína krútiť svet. Dočerta, čo to je? Je dezorientovaný, má tmu pred očami, palica mu vypadla z ruky. Suseda pribehla k nemu. To posledné, čo začul, bolo: „Jednu kačicu, prosím.“

STOPY V SNEHU

MĚRĆIN WJENK

Stopy v snehu. Ostávajú za mnou. Nasledujú ma. Už celý čas, odkedy som vyšiel z domu a odbočil z cesty na chodník cez pole. Čím ďalej sa vzďaľujem od svojho všedného života, tým sú stopy, ktoré zanechávam, hlbšie. Poslednú časť svojho putovania nejdem po chodníkoch či cestičkách, ktoré vedú tadeto. Križujú zasnežené polia a lúky, kde sa sneh hromadí už hodiny, dni a týždne. Nie je ešte pevný. Takmer sypký, ako keby práve napadol. Sneh mi siaha po členky. Každý môj krok urobí dieru do ináč hladkého snehového povrchu. Diery však neostanú dlho také, všetky o chvíľu opäť zaveje. Ľadový vietor mi reže do tváre. Snehové vločky čudne tancujú, padajú a znova sa dvíhajú do výšky, vrtia sa všetkými smermi, sadajú si na mňa a s nasledujúcim závanom vetra zase odlietajú. Akoby tancovali ľadový balet.

Zjavujú sa prvé stromy. V lete cez ich zelené vo vetre sa hojdajúce a šumiace koruny slnko vrhá na zem zelenkavé tiene. Stromy a kríky, na ktorých vyrastajú hromady plodov, potom čo ich kvety rozvoniavali zmesou sladkých a divých pachov. Piaď zeme, kde sa zvuky vtákov, včielok, lúčnych koníkov miešajú so šumením haluzí a kam vrčanie áut a vyzváňanie dedinských zvonov zablúdi len ako vzdialená ozvena iného sveta. V tejto chvíli je tu však všetko smutné. V scenérii prevládajú hnedo-biele kontrasty. Mladosť vyžaruje iba čerstvý, čistý vzduch.

Lenže tu ešte nie som v cieli. Ťahá ma to ďalej. Pod ochranu stromov. Prejdem riedkym porastom na kraji lesa a kráčam tam, kde sa stromy zhusťujú a od sveta za chrbtom ma oddeľuje pokraj hory. Obrátim sa. Medzi stromami sa tu i tam naskytne pohľad na bielu planinu pod čudným snehovým tancom. V diaľke ešte vidieť domy a vežu dedinského kostola. Cez deravú snehovú pokrývku až ku mne prenikajú svietivé farby stavísk. Červeň jednej strechy, žltá fasáda domu alebo akoby vo vzduchu plávajúca zelená patina strechy kostolnej veže. Takto z diaľky dobre viditeľná známa rodná dedina pripomína čudnú mozaiku, ktorá tým väčšmi nezmyselne pôsobí, čím väčšmi sa od nej vzďaľujem. Obrátim sa a kráčam ďalej. Sneženie a vietor v hustom lese zoslabli. Ale takúto ochranu som nechcel. A z nej aj vystupujem.

Idúcky sa obzerám a cítim sa, akoby som išiel v zrkadle. Hľadím dopredu: biele a hnedé. Naľavo: biele a hnedé. Napravo: biele a hnedé. Pozerám dozadu, a tu takisto: biele a hnedé. Iba drobnosti sa menia, lenže sú také nenápadné, že sa nedajú porovnávať. Zabudol by si na ne rýchlejšie, než by si sa obrátil, aby si ich prirovnal k druhej strane. A rovnako sa odzrkadľuje vrch a pôda pod mojimi krokmi v lese. Z bielej zeme vytŕčajú hnedé korene a odrážajú sa v hnedých do bielej oblohy siahajúcich korunách. Efekt odzrkadľovania sa ešte zosilňuje, lebo na oblohe nie je nijaké znamenie na označenie hĺbky. Keby nebolo zemskej príťažlivosti, ktorá mi hovorí, kde je hore a kde dolu, nevedel by som povedať, či kráčam po oblohe alebo po zemi, navrchu alebo naspodku.

Už riadnu chvíľu kráčam v stále opakujúcom sa obraze krajiny, ale strach, že zablúdim, nemám, lebo viem, kam chcem ísť. Teším sa. Predo mnou sa medzi stromami otvorila planina, ako keby ju od lesa oddelil skalpel. Rýchlo dôjdem k nej, na jej okraji sa zastavím a očami ju premeriam. Snehom zasypaná, bielo žiariaca čistina v lese je okrúhla a celkom prázdna. Sneh vyrovnal nerovnosti zeme, takže čistina pôsobí ako celkom rovná. Len pri okraji lesa je snehová pokrývka trochu tenšia, lebo tam čistinu chránia stromy, celú ju obkolesujú ako stena. Takmer ako vysoká drevená palisáda, ktorou boli v starých časoch ohradené vojenské tábory.

Tu som sám. Tu mám chvíľku pre seba. Nepozorovaný okolím. Chránený pred skúmavými pohľadmi druhých. Pohľadmi, ktoré striehnu na omyly. Pohľady, ktoré zízajú na všetko, čo sa im nevidí. Idem do stredu čistinky. Snehové vločky už netancujú, padajú priamo na zem. Prišiel som k miestu, o ktorom si myslím, že je stredom holiny. Pohľadom zablúdim ku kraju lesa, pomaly sa obraciam a pozorujem dookola stenu stromov. Je nepreniknuteľná. Hnedá stena z kmeňov, konárov a kríkov. Stojím tu ako uprostred arény.

Na okamih pokojne zastanem, pohľad namierený do diaľky, nič fixované,

prázdna myseľ. Iba jemný zimný vietor a snehové vločky, ktoré mi sadajú na pokožku nezahalenú odevom, ma spájajú so svetom.

Vydýchnem si a pustím sa do práce. Kreslím jej obrysy do snehu. Postupne krok za krokom, vždy pridám viac detailov, tak ako vidím v predstave. Ako sa mi vynára z podvedomia. Neuvažujem. Robím. Podľa pocitov. Som hotový, čupnem si pri svojom diele a pozerám naň. Lenže tušenie, že môj výtvor ešte nie je dokonalý, ma neopúšťa. Zostáva plochý, bezfarebný a akýsi nedokončený. Taký nejasný, že konkrétna myšlienka na ňu sa stráca tak rýchlo, ako sa kontúry znova zasypávajú snehom. Nie som spokojný. To ani jej, ani mne nevyhovuje. Budem sa musieť väčšmi usilovať.

Nato začnem nahŕňať sneh na hromadu. Všetok sneh z čistinky namáhavo zhrabúvam, až ma prsty oziabajú. Čím viac snehu je nakope, tým viac zelených, kalných žltých a hnedých fľakov sa zjavuje na zemi. Celá čistinka sa čoraz väčšmi strakatí.

Snehu je dosť. Stojím pred kopou a púšťam sa do hlavného predsavzatia. Zo snehu vytvorím jej podobizeň. Aj teraz ma vedú pocity a podvedomie. Najprv hrubé črty. Tu niečo odoberiem a na druhom mieste čosi pridám. Pritom sa na jednej strane cítim ako malé dieťa, prosto sa teším vidiac, ako sa prácou rúk a hlavy dá tvoriť niečo ozajstné a zrozumiteľné. A na druhej strane ako veľký umelec-sochár, ako Michelangelo alebo Bernini. Domýšľam si, že vytváram čosi veľké a pôsobivé. Možno nie pre svet, ale pre seba. S hrubou formou som spokojný, a preto sa pustím do detailov. Oči otvorené, usmievajúce sa ústa a nos zdôrazňujem z oboch strán a zjednocujem. Dozadu voľne splývajúce vlasy, netrčiace uši a mäkká brada. Dlhý krk a telo pekne proporčné. Tu a tam ešte niečo zmeniť, kým si nie som istý, že to, čo vidím, je to, čo má byť.

Odstúpim na krok od vytvorenej sochy, aby som ju mohol vidieť celú. Som spokojný. Podarilo sa mi vytvoriť zvláštnu vernú podobu. Jedinečnú, ktorá sa nedá zameniť a v mysli odstrániť. Odlišuje sa od svojho okolia. Je čisto biela v kontraste k hnedému drevenému pozadiu a zelenožltým škvrnám na hnedej zemi. Nie je zašpinená okolitým svetom.

A teraz, keď už má markantnú formu, môžem si ju pre seba namaľovať ako osobnosť aj s konkrétnymi vlastnosťami. Prižmúrim oči. Vidím ju duševným zrakom ako ozajstnú, vo forme, ktorú som jej dal. Teraz ju naplním životom. Opäť bez konkrétnych myšlienok vlievam do nej jej zvyky, jej náklonnosť k istým veciam, ako aj odpor k iným. Dám jej hlas a spôsob reči. Vytvorím jej záujmy, humor, vedomosti, strach a rôzne názory. Všetko, čo si myslím, že má a podľa mojej mienky aj vytvára, vložím do nej. Otvorím oči a tam, kde predtým bola snehová postava, je ona, živá.

Pozerá na mňa. A ja hľadím na ňu. Som dojatý svojou tvorivou silou. Obzerám si ju, zhora dolu a znova späť. Jej tvár. Úsmev na perách, ktorý patrí mne. Vrásky, ktoré sa vytvárajú okolo smejúcich sa úst. Para, ktorá jej stúpa z úst, keď vydychuje teplý vzduch do studeného okolia. Oči. Tie živé, hľadia na mňa. Na mňa mieria aj tie čierne bodky lemované zelenobelasou obrubou. Toľko drobností, ktoré by som si nikdy nebol vedel domyslieť. Od samej radosti sa zasmejem. V očiach sa jej nakrátko zračí nepochopenie, ale na jej úsmeve sa nič nemení. Ani slovka nepípne. A tak ja rovnako mlčím.

Pristúpim k nej. Chytím ju za ruku a druhú jej položím na chrbát. Začnem ju viesť a ona sa dá. Tancujeme. Nielen na mieste, ale po celej čistine. Pustíme sa a opäť sa chytíme. Znova tancujeme, každý sa vrtí sám, potom okolo druhého a opäť sa krútime spolu. Meníme rytmus a rýchlosť, ako sa nám páči. Raz sa zľahka držíme za ruku, raz sa k sebe túlime tak natesno, že ani lístoček by medzi nami neprepadol. Nepotrebujeme hudbu. Znie nám v hlave. Pustím ju, ale ona sa ďalej krúti. Preto od radosti začnem nahlas spievať. Jednu pieseň jej, o nej, pre ňu. Intuitívne, ako mi slová práve prichádzajú na jazyk. Ona, počúvajúc ma, ďalej tancuje a podľa môjho spevu sa pohybuje. Takto rozvíri padajúce snehové vločky a tie poskakujú vo vzduchu. Okolo nej, točia sa, vylietajú po nej dohora, zlietajú po nej dolu a ona tancuje s nimi. Prudší závan vetra spôsobí, že sa vločky opäť vykrúcajú, zavanutie od nej vzďaľuje vločky a ona ich naháňa. Zamáva rukami a snehové chumáčiky, ktoré práve padali dolu, opäť sa vznášajú v povetrí.

Celý čas sa jej prizerám, a čím vrúcnejšie tancuje, tým väčšmi sa radujem a tým krajšie spievam. Ale aj moja pieseň sa raz skončí, prestanem spievať. Posledným obratom dotancuje a prichádza ku mne. Položí mi ruku na plece a vydýchne. Vidím, aká je vyčerpaná od tanca a ako sa ľahko chveje. Musí jej byť zima na hlavu. Nedal som jej čiapku, lebo sa mi páčia jej rozpustené poletujúce vlasy. Ale zmena je možná, snímem si čiapku z hlavy a dám ju na hlavu jej. Za toto mi pohladká líce a na druhé ma pobozká. Čupne si a za ruku aj mňa stiahne do pokľaku. Otočí ma, takže sa jej obrátim chrbtom, a sama sa chrbtom oprie o mňa. Hlavu mi oprie zozadu na plece. Takto čupiac v snehu obaja oddychujeme. Hlavou pri hlave počúvame tíšinu. Tú len občas preruší nejaký zvuk z lesa. Štebot alebo šumenie konárov, ryk diviny. Hľadíme do vzduchu v ústrety padajúcim vločkám. Po celý čas sa cítim šťastný a pokojný, a keďže v tomto stave nepociťujem ani nemyslím na čas, tento okamih zažívam ako večnosť.

Teplo, ktoré mi prúdi od chrbta na všetky strany. Vzduch, taký čerstvý a jasný, že môžem sledovať, ako mi preniká cez telo. Pohyb, rytmické chvenie ľahkého tlaku proti chrbtu a uvoľnenie pri jej vydýchnutí. Prenikajú k nám

zvuky z celého lesa, uprostred ktorého sme my dvaja. Všetko tvorí krásnu jednotu.

Ale aj tento stav sa pominie. Vidím, ako nebo temnie, a viem, že už je čas vydať sa na cestu späť, hoci táto chvíľa je prekrásna. Čistina nie je obydlie, v ktorom môžeš žiť, ale je útočiskom pre nádherné okamihy. Takisto viem, že ju nemôžem vziať so sebou. Lenže to ma nebolí, lebo viem, že tu je a bude tu a v ktoromkoľvek čase, keď sa mi bude chcieť, môžem sem prísť. Tu sa znova stretneme. Obraciam sa a usmejem sa na ňu. Ona vie, že musím odísť. Iba na okamih sa mi zdá, že je smutná, ale hneď sa usmeje, pritiahne ma k sebe a milo ma pobozká. Ruky mi položí na líca a ja ju chytím okolo bedier. Ešte raz sa pobozkáme. Keďže táto chvíľa je taká krásna, zatvorím oči a sústreďujem sa. Na jej teplé ústa na mojich. Na jej ohrievajúce ruky na mojej tvári. Na ten hrejivý šťastný pocit, ktorý sa mi rozlieva v hrudi. Jej ústa sa vzďaľujú od mojich, aj ruky stiahne k sebe. Zložím ruky z jej bedier a otvorím oči. A zrazu opäť predo mnou stojí tá socha zo snehu. Na hlave má moju čiapku. Vezmem si ju. Hoci je v nej sneh, zdá sa mi teplá. Ešte raz sa pozriem na sochu. Keď sem opäť prídem, bude ešte tu. Na mojej čistine. V mojej aréne. Možno bude plná čerstvého snehu, ale mám ju v predstave tak jasne, že ju bez väčších ťažkostí budem môcť vyslobodiť z nového snehu, a bude znova taká, aká je teraz. Idem k lesu, k miestu, z ktorého som vyšiel na čistinu, a odtiaľ sa vydám na cestu domov.

Rozlúčka s týmto miestom trvala dlhšie, ako som si myslel. Súmrak už prešiel do tmy a ja som teraz kráčal tmavým lesom. Pričom však les nebol až taký temný. Na oblohe cez medzeru v mrakoch prerazil svit mesačného splnu.

Znova som sa ocitol na lesnej cestičke. Teraz sa zdala ešte neskutočnejšia, ako keď som išiel po nej opačným smerom. Mesiac mám od chrbta, takže obloha predo mnou je tmavá. Cez roztrhané závoje oblakov sa na jasnom nebi predieralo slabé svetlo jednotlivých hviezd. Sneh na cestičke sa trblietal a vrhal svetlo naspäť na kmene stromov. Teraz viem, kde je hore a dolu. Zem, po ktorej kráčam, svieti. Dolu pri zemi sú kmene stromov osvetlené, ale čím vyššie, svetlo slabne a stromy sú tmavšie. Ich koruny sú už také temné, že nerozoznateľne splývajú s čiernou oblohou. Z toho čierneho stropu sa tu i tam zaligoce hviezda. Dojem, že kráčam po ceste, ktorá je sprava i zľava lemovaná zrkadlom, je teraz v tme ešte silnejší než predtým. Len keď sa obzriem za seba, ten dojem sa vďaka splnu mesiaca stráca.

Kráčam dosť dlho bez toho, aby som vedel odhadnúť, koľko tá chvíľa trvá, až kým predo mnou stromy nezačnú rednúť. Vietor už nefúka, takže na stromoch sa nič nehýbe. Občas sa vyľakám, ak sa v blízkosti z konára zošuch-

ne sneh a v tichu s hrmotom dopadne na zem. Hľadím smerom k malej lavíne, ale tam sa už nič nehýbe. Pozriem sa dohora a na vetvy predo sebou, či azda na mňa tiež takáto zimná sprcha nečaká, ale keďže tak či tak musím ísť vpred na kraj lesa, kráčam ďalej. Vietor takisto stíchol, napriek tomu je veľmi zima. Ochladilo sa a zdá sa mi, že teplota ešte vždy klesá. Aj nehybný vzduch mi štípe nezahalenú tvár.

Medzi stromami zazriem slabú mozaiku svetiel, práve tam, kde som predtým videl mozaiku farieb. Svetlo ožaruje ulice, možno aj osvecuje domy, ale to sa odtiaľto nedá povedať. Po chvíli jasne vidím prinajmenšom jednu stavbu. Kostolnú vežu. Takto osvetlené neomietnuté steny s nerovnými kameňmi a škárami medzi nimi formujú zo svetla a tieňov podivné obrazce. Vyzerajú takmer ako časť kostry.

Vychádzam z lesa. Predo mnou sa rozprestiera krajina zredukovaná na minimum. Zem je biela a trbliece sa. Reliéf terénu, rastliny a iné formy alebo farby nevidieť. Na obzore fľak nahromadeného svetla, dedina, do ktorej chcem dôjsť. A nado mnou nízka teplota celkom rozjasnila oblohu. Teraz je tam čierna plachta. Hviezdy vyzerajú ako svetlo, ktoré cez diery v plachte bliká.

Na zemi pred sebou vidím samé malé diery, takmer kráteríky na snehovej prikrývke rovnej planiny. Sú to moje stopy z cesty do lesa. Zasnežené a zaviate, ale podľa tvaru poznať, že tu predtým bola šľapaj, ktorú zasypal sneh. Využívam ich, lebo sa mi po nich ľahšie kráča. Za mnou zostávajú jasne čerstvé, predo mnou sú matné a zasypané, križujú mi cestu a smer, utajené stopy v snehu.

Prameň: antológia DROHE HODY, TUNI ŠTOM, Ludowe nakładnistwo Domowina, Budyšin 2011

PRELOŽIL PETER ČAČKO

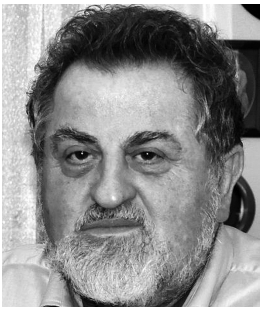

MILAN RICHTER

MÁJ 1945

(Vyslobodenie – a návrat?)

Iba vo sne si trúfneš opýtať sa matky
na veliteľa Vasila, ktorý ju vyslobodil
z Terezína a z panenstva.

„Darovali nám slobodu, a my s kamarátkou
Zdenou sme im darovali lásku.“
Nepovedala „naše telá“ ani opisom
„vôňu našich židovských vlasov“.

„Na veliteľstve v Tepliciach sme triedili
brilianty, čo Rusi zhabali Nemcom.
Drobné kusy šli kuriérmi do Moskvy,
krásne si ponechal Vasil.

Najkrajším klenotom si pre mňa ty,
smial sa, keď ich odkladal do trezoru.
Keby som si len jeden skryla do záňadria,
boli by sme dnes bohatí, ver mi.

Pre mňa bol bohatierom z bylín,
mne stačilo sa dobre najesť,
nasýtiť jeho objatí. Nikoho iného
na svete som už nemala.

V tú jeseň ho odvelili domov,
ale k žene a deťom sa nevrátil.
Vlastný šofér ho cestou zavraždil.
Smrť vyslobodzuje. Znova som bola

slobodná a sama," vraví mi matka v tomto dlhom sne.

„Keď si ma rok nato vyhľadal váš otec,
odovzdane som upadla do zajatia,
do toho babylonského, z ktorého raz vzíde
nové pokolenie. A jedného dňa bude prepustené
do slobody – a smrti."

19. a 21. septembra 2014

MÁJ 1962

Vera Eichmannová pritíska ľavú dlaň na sklo, iba to ju delí od manžela. Adolf priloží svoju dlaň z druhej strany, chlad skla zabráni teplému dotyku, tomu už navždy poslednému. „Chcem ťa vidieť celého, postav sa na stoličku!" Väzeň zaváha, pozrie na dozorcu, ten prikývne. Adolf si stane na štokrlu, vidia ho milióny spálených očí. Stojí tam chvíľu, deň či dva, až prídu popravcovia a kat odkopne stoličku.
Bolo to asi inak, ani Rafi Eitan však nepovedal viac, a bol pri tom. V Madison Square Garden dospievala Marilyn, prezident bol pri tom, s ním svet lesku, závisti, kým ty, môj ôsmačik, si na rozkvitnutom Záhorí dospieval priveľmi rýchlo s jej nahou fotkou pod perinou.

Máj, ten pravý čas na odplatu milencom i vrahom, máj, čas, keď hrdlička zatúži byť milovaná orlom. Máj, holý, otesaný, dvíha sa opentlený uprostred dediny, živicou vonia a horúcim ňadrom len tak ukradomky obnaženým pre oči štrnásťročných, tých zlodejov cudzích rozkoší.

Marec 2014

NOVEMBER 1963

Ešte dve hodiny, možno necelé tri. Fort Worth,
posledná pevnosť na zemi. Každý ho chce vidieť,
aj s texaským klobúkom, čo mu venovali. John F.
si nedá pokaziť frizúru, klobúk drží v ruke, vraj
„príďte sa pozrieť, nasadím si ho v Bielom dome,
hneď po návrate“.
Viezť sa v otvorenej limuzíne je
hotová samovražda, počuje poradcov hlas, včerajší
des ustupuje dnešnému triumfu, „pán prezident,“
vraví mu pani guvernérová, „nemôžete povedať,
že vás Dallasania nemajú radi.“ Vtom úder do hrdla,
bodavá bolesť pod ohryzkom, ako dýkou – *aj ty,*
Brutus? – a druhá guľka navždy kazí frizúru.
To die
young, navždy mladý, ako Alexander, Amadeus,
tvár navždy už iba krásna... Tajomná a krásna. Ako
mladé slovenské Židovky splynované v Brezinke,
ako mladý Žid z Nazaretu.

November 1963. Mandela vo väzení, čaká ho dlhé
doživotie, aj v žalári, aj na slobode. Videl som ho
v Osle, Nobelova tvár sa nikdy neleskla tak krásne
ako na jeho hrudi. Keď takmer storočný tancoval
so smrťou, chrapľavo šepol mladej černoške: „Príď
sa pozrieť, nasadím si klobúk na biele kučery hneď
prvý deň po zmŕtvychvstaní.“ A smial sa ako láma,
ako Tata, legenda krutého storočia.

Apríl – máj 2014

(Z pripravovanej knihy Storočie, kruté storočie*)*

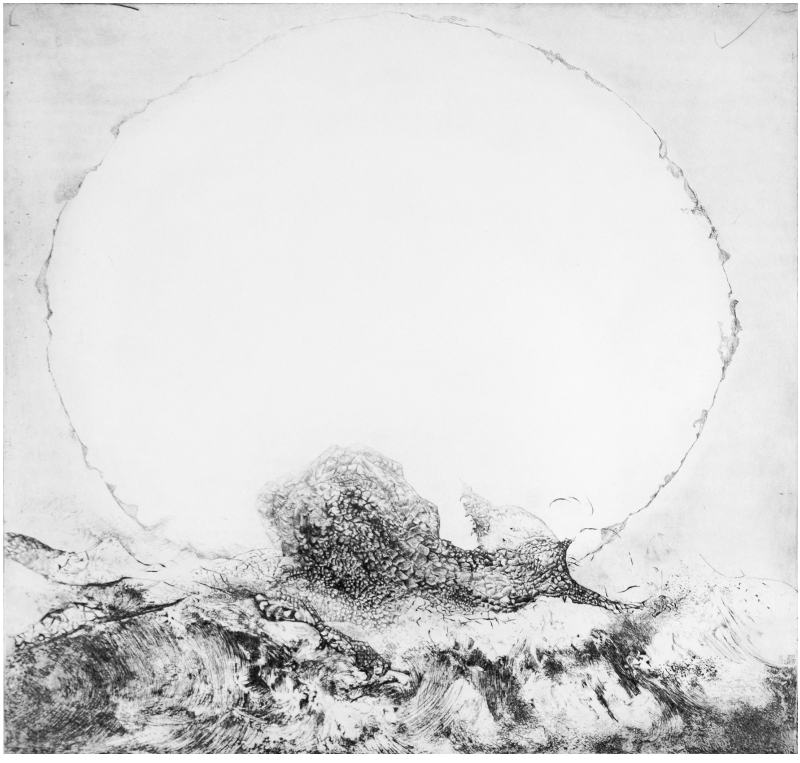

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

SLOVENSKÁ VEDA PATRÍ K SVETOVEJ

(ROZHOVOR SO SLOVENSKÝM BIOCHEMIKOM PROFESOROM JAROMÍROM PASTOREKOM)

Prof. RNDr. Jaromír Pastorek, DrSc., sa narodil 18. 3. 1957 v Nových Zámkoch. Jeho vedecká kariéra je úzko spojená s Virologickým ústavom SAV, kde pôsobil aj na postoch vedúceho oddelenia, zástupcu riaditeľa a deväť rokov i riaditeľa. Tu si našiel i celoživotnú partnerku – ako vedecký tím dosiahli mimoriadny úspech závažným objavom, ktorý po patentovaní speje k zefektívneniu liečby rakoviny. Už druhé volebné obdobie je predsedom Slovenskej akadémie vied.

GUSTÁV MURÍN: Stretli sme sa na vernisáži pozoruhodného výtvarníka Borisa Maťovského. Aký je váš vzťah ku kultúre a literatúre zvlášť?

■ **JAROMÍR PASTOREK:** Vždy som inklinoval skôr k logickému uvažovaniu a memorovanie básní mi veľmi nešlo. Takže pri básni *Mor ho!* som sa dosť zapotil. Uprednostňoval som skôr hudbu. Chodil som povinne na klavír, ale neľutoval som, lebo na gymnáziu sme si založili kapelu a hrávali sme, takže sme si aj zarobili. Ale prechodom na univerzitné štúdium som aj to opustil.

G. M.: Ako trávite voľný čas?

■ **J. P.:** V minulosti sme sa venovali hlavne deťom – chodili sme na lyžovačky, do prírody, k vode. Zbieranie húb bolo rodinnou vášňou. Dnes je to hlavne čítanie kníh, aj o budúcnosti, napríklad *Samovražda Západu* od Kocha a Smitha. Nie je to, ako by sa zdalo, fatalistické čítanie, naopak, vyzýva k úvahe, aké sú naše civilizačné hodnoty. Týka sa to aj nás, veď sme súčasťou západnej civilizácie. Samozrejme, voľný čas mi zaberá aj počúvanie hudby a domáce práce...

G. M.: Patríte k tým, čo žijú vo vedeckom manželstve, vaša manželka je záro-

veň kolegyňou vo vašom vedeckom tandeme. Znamená to, že si nosíte takpovediac prácu aj domov?

■ **J. P.:** Iste sa hovorí o vede aj doma. My máme spolu jednu domácnosť, jedny deti a jednu tému. Zaujímavé je, ako sa dopĺňame. Moja žena je trpezlivejšia, precíznejšia, všetko si dôkladne naštuduje. Tu sa líšime aj tým, že mne stačí len prehľad, aby sme sa neopakovali. Ona o danom probléme chce vedieť všetko. Dosť dávam na intuíciu. Mňa zaujíma problém, kým ho treba riešiť. Ale len čo to funguje, už ma zaujíma niečo iné. Ale dobre sa dopĺňame aj v tom, že ja riešim tému na molekulárnej a ona na bunkovej úrovni.

G. M.: Polovicu zo svojich najvýznamnejších prác ste urobili spoločne s manželkou (desať z dvadsať), z toho vo väčšine (v šiestich) je v poradí autorov uvedená pred vami. Pozoruhodné porovnanie...

■ **J. P.:** V tomto sme nikdy nesúťažili. Ale vedeli sme sa nad témou aj pohádať.

G. M.: Doma, alebo v práci?

■ **J. P.:** To skôr doma. (Smiech.) Ale zásluhy mojej ženy sú práve v tej trpezlivosti a dôslednosti. V tom jej jednoznačne patrí priorita.

G. M.: No ale dnes sa už aj tak presadzuje opačný význam poradia autorov odborného článku. Ako v Biblii, poslední sú tí prví...

■ **J. P.:** Áno, stalo sa nepísaným pravidlom, že na koniec zoznamu autorov sa dobrovoľne píše ten, kto celú prácu odborne zastrešoval svojou autoritou a organizačnou prácou.

G. M.: Prečo ste sa stali vedcom?

■ **J. P.:** Rodičia chceli, aby som šiel na medicínu, ale tam som, paradoxne, narazil na rovnaký problém ako pri poézii. Veď aj anatómia je o memorovaní. Tak som šiel do Košíc na matematiku, ale ťahalo ma to k biochémii a tú som v Bratislave aj vyštudoval, čo dodnes neľutujem. K virológii som sa dostal vlastne náhodou, lebo som vtedy žil veselým vysokoškolským životom. Ostatní už robili pomocné vedecké práce, ja nie. A tak keď prišla ponuka z virológie, môj školiteľ ma tam odporučil s tým, že „veď toho nikto aj tak nechce“. Začínal som s rastlinnými vírusmi a robil na nich biochémiu, biofyziku a postupne som prešiel na molekulárnu biológiu. Po ašpirantúre ma zaujali génové manipulácie, a tak som stážoval v Institute for Animal Health v Houghtone vo Veľkej Británii. Tam už som robil na onkogénnych vírusoch. Zhodou okolností na takom, ktorý objavil už v roku 1907 slovenský rodák Jozef Ma-

rek, podľa ktorého sa choroba hydiny volá Marekova choroba. Na nej bola aj vyvinutá prvá vakcína na svete a dodnes sa používa. A to ma nasmerovalo na moju životnú tému – onkogény.

G. M.: A práve na tejto problematike ste sa spolu s manželkou stali príkladom realizácie vedeckých výsledkov v praxi. Spolu s kolegom Závadom ste objaviteľmi génu kódujúceho nádorovo-asociovaný proteín CA IX a spoluautormi US patentu „MN Gene and Protein“, ako aj vyše 40 nadväzujúcich patentov zameraných na jeho diagnostické a terapeutické využitie.

■ **J. P.:** Ako to už tak býva, na začiatku sme boli neskúsení, naivní a mali sme aj veľa šťastia. Našla si nás istá firma zo San Francisca, s ktorou sme podpísali zmluvu. Hoci, s odstupom času už môžeme povedať, nie najvýhodnejšiu. Ale treba si uvedomiť, že už len patentové poplatky stáli viac ako päť miliónov dolárov, ktoré by sme nikdy nedali dokopy. Zaujímavé je, že k takýmto výsledkom vie dopomôcť aj šťastná náhoda. Tej sa vedec dočká, ak je dostatočne flexibilný, teda ochotný vydať sa aj vopred neplánovanou cestou.

G. M.: Odborne sa takému neplánovanému objavu či nálezu hovorí serendipity...

■ **J. P.:** Začalo sa to tak, že manželkin školiteľ Závada robil endogénne retrovírusy a úlohou mojej ženy bolo pripraviť príslušné monoklonálne protilátky. Nakoniec sa pôvodné zameranie nepotvrdilo, ale v rámci experimentov sa začal objavovať pozoruhodný efekt hypoxie – teda nedostatku kyslíka. A náš objav je práve o vplyve kyslíka na efektivitu daných onkogénov. Pritom na rovnakej stope boli už Holanďania látkou G250 pri terapii nádorových ochorení, ale nenašli k tomu príslušný gén. V tom sme ich predbehli. Ten základný patent bol podaný v októbri 1992, nadväzovali naň ďalšie a dnes, keď ubehlo dvadsať rokov, sme už vo fáze klinických pokusov.

G. M.: To je veľmi dlhý čas...

■ **J. P.:** V onkológii je to bežné. Ak tu chce niekto dosiahnuť úspech, musí byť trpezlivý. Dnes máme tých našich patentov už desiatky. Ale nový trend je opačný. Mnohí nechcú patentovať, lebo pravidlá sú naozaj vyčerpávajúce, stojí to veľa peňazí a výsledok je v nedohľadne. Navyše, po všetkom trápení sa zverejnením patentu vystavujete pirátskym nájazdom tých, ktorí skopírovaním návodu parazitujú na vašej práci bez námahy a nákladov. Dnes to využíva mnoho krajín. V našom prípade až tridsaťdva firiem vo svete zneužíva náš patent na svoju produkciu a prospech. A boj s nimi je priam sizyfovský, lebo stojí pôvodného autora ďalšie peniaze, čas a nervy.

G. M.: Navyše, veda sa všeobecne byrokratizuje...

■ **J. P.:** No, to určite. Tí, čo sa usilujú o grantové prostriedky EÚ, sa pričasto už len procedúrou získania peňazí tak vyčerpajú, že im neostáva síl a hlavne času na vlastnú prácu.

G. M.: Vás to neodradilo pribrať si k bádaniu ešte aj funkcionárske úlohy. Mimochodom, aj vaša žena prof. Silvia Pastoreková bola vedeckou tajomníčkou VÚ SAV (1992 – 1998) a členkou vedeckej rady VÚ SAV je od roku 2000 až doteraz. Ako sa to začalo u vás?

■ **J. P.:** Začal som v relatívne mladom veku, keď som po štyridsiatke prijal funkciu riaditeľa Virologického ústavu. Bolo to jednak na prianie môjho predchodcu, ale bola to aj snaha udržať kontinuitu nášho výskumu.

G. M.: Nasmerované k Nobelovej cene mal už váš kolega z Virologického ústavu Mikuláš Popovič, ktorý v Spojených štátoch ako prvý identifikoval pôvodcu AIDS vo víruse HIV a pripravil naň praktický test...

■ **J. P.:** Žiaľ, toto najvyššie vedecké ocenenie uniká zatiaľ nielen jemu, ale napríklad aj imunológovi Jánovi Vilčekovi, ktorý takisto pôsobí v USA. Obaja vedeli zužitkovať svoj talent i nasadenie pre vedu spolu s prajným zázemím americkej vedy. Veď tretinu Nobelových cien priniesli USA imigranti. Raz som mal možnosť zúčastniť sa v Štokholme nobelovského fóra v odbore hypoxie a bol som veľmi milo prekvapený kolegialitou a ústretovosťou laureátov tejto ceny.

G. M.: To mi nahráva na otázku, ktorá je priam kacírska – načo je Slovensku veda? Veď ak naši najtalentovanejší vedci dosiahnu oveľa ľahšie svetové výkony za hranicami krajiny, má zmysel sa o to pokúšať u nás?

■ **J. P.:** To je základná otázka, v ktorej musíme mať jasno. Podpora základnej vedy svedčí o kultúrnosti národa a jeho civilizačnom stupni. Nemusíme, na rozdiel od veľkých krajín, pokrývať naozaj všetko. Ale mali by sme mať vzdelaných ľudí, ktorí sú na špičke vedenia aj preto, aby sme vedeli využívať to, na čo prídu iní, aby sme tomu vôbec rozumeli a vzali si z toho pre nás to najdôležitejšie. Napríklad súčasný trend personalizovanej medicíny kladie zvýšené nároky nielen na vzdelanie, ale aj na vedecké myslenie lekárov. Najjednoduchším príkladom je rozdielny prístup k rovnako starým pacientom postihnutým rovnakou chorobou, keď jeden je dvojmetrový basketbalista a druhý päťdesiatkilový džokej. Ten prvý by mal dostať dve tabletky, kým druhý polovičnú...

G. M.: Iste, ale závažne sa líši aj spoločenský status vedca u nás a už len napríklad v susednom Poľsku. Tam keď prídete do rodiny profesora, viete, že to je základná bunka vzdelanosti a aj jeho vážnosť je na prvý pohľad úctyhodná. Kým mnohý náš profesor je anonymným obyvateľom anonymného, typizovaného sídliska, ako keby boli aj on a jemu podobní sami typizovaní.

■ **J. P.:** Je pravda, že táto krajina si vedcov veľmi neváži a chýba aj tradícia vzdelanosti.

G. M.: Veď vaša generácia je fakticky prvou masovou inteligenciou Slovenska! Predtým tu boli len jednotlivci a izolované skupinky vzdelancov...

■ **J. P.:** Iste, aj to, ale vo svete je už vedeckých pracovníkov veľmi veľa, takže nie sú takí vzácni ako v minulosti. Veď sú ich desaťtisíce...

G. M.: Spochybňujúce otázky o vede na Slovensku vznikli v širšom kontexte podivuhodného ministrovania istého pána Tótha, ktorý povzbudil periférnych novinárov, aby vyslovili pochybnosti o tom, či je nám na niečo dobré Národné divadlo, ale napríklad aj SAV? Nedávno sa rovnaké útoky na národnú Akadémiu objavili v Bulharsku, zrejme inšpirované mafiánskymi oligarchami, ktorí si brúsili zuby na akademický majetok, budovy a pozemky...

■ **J. P.:** To je známy argument, že Akadémia bola založená pred šesťdesiatimi rokmi, ale čo sa zmení, ak by sme ju premenovali? Podľa mňa je dôležitý obsah. Ten napĺňa spoločenská objednávka – čo tento štát potrebuje a ako sme to my schopní naplniť. V súčasnosti je naším prvoradým cieľom transformácia SAV z rozpočtovo-príspevkovej na verejnoprávnu. Nechceme sa spoliehať už len na dotačný rozpočet, ale aj aktívne zúročovať naše výsledky. Vďaka tomu budú môcť vedci sami získavať financie na výskum, o ktorý je záujem. Napríklad aj zefektívnením patentových výstupov tak, aby z nich mala adekvátny profit vedecká inštitúcia, kde vznikli, ale aj individuálni objavitelia. Nezabúdame však ani na pozoruhodné výsledky našich archeológov, ktoré musia byť nevyhnutne dotované štátom. Otázka skôr znie, ako sú následne tie excelentné výsledky zúročené a propagované.

G. M.: Po roku 1989 vznikla Učená spoločnosť, ktorá nadviazala na svoju predchodkyňu už z roku 1763, aby napomohla prepojenie akademickej obce a verejnosti. Akurát o nej na verejnosti nie je veľa počuť...

■ **J. P.:** Áno, s transformáciou SAV by mala ísť súčasne aj premena UčS tak, aby sa viac otvorila osobnostiam mimo vedy. A tie by práve tomu kontaktu s verejnosťou mohli pomôcť.

G. M.: A čo tradičná rivalita medzi univerzitami a Akadémiou?

■ **J. P.:** To už, chvalabohu, nie je také ako v minulosti. Nechceme sa pretláčať o to, kto je viac, ale chceme a musíme spolupracovať. V našej krajine s obmedzenými zdrojmi musíme nutne ťahať za jeden povraz. My nechceme nahrádzať univerzity a iste ani oni nás. Vzorom nám je spolupráca ústavov Maxa Plancka s nemeckými univerzitami. U špecifických predmetov sme schopní zabezpečiť prednášajúcich a, naopak, poskytnúť technické zázemie na spoluprácu v základnom výskume s univerzitnými kolegami. Už sme to rozbehli vo všetkých vedných oblastiach a nebránime sa ďalším spoločným výskumným témam. Veď je to jedna krajina, jedny peniaze.

G. M.: A výhľady do budúcnosti?

■ **J. P.:** Tie sú nevyhnutne spojené s EÚ a jej grantovým systémom. Veď rámcový program EÚ do roku 2020 hovorí najmä o témach, ktoré prakticky nerobíme. Napríklad už sa nežiadajú projekty súvisiace výhradne s liečbou rakoviny, ale dôraz sa kladie na prevenciu. S tým je spätá požiadavka nových projektov riešiacich počítačové spracovanie veľkého množstva dát v súvislosti s tým, čo sme už spomínali – prechod k preventívnej a osobnej, personalizovanej medicíne.

G. M.: Čo by ste chceli na záver vyzdvihnúť ako prínos počas svojho predsedníctva v tejto prestížnej národnej vedeckej inštitúcii?

■ **J. P.:** Keďže som sa rozhodol, že ma dve volebné obdobia dostatočne vyťažili a už nebudem kandidovať, áno, je čas bilancovať. Za najdôležitejšie pokladám to, že sa nám podarilo zefektívniť čerpanie eurofondov, konečne po desaťročiach dobudovať aj kvalitné pracovné prostredie našich odborných pracovísk a predovšetkým presadiť zámer transformovať SAV do novej, modernej podoby.

ZHOVÁRAL SA GUSTÁV MURÍN

MILOSLAV
KONEČNÝ

■

Vkrútený vrazený vprasený do dňa
Do hmiel nestriedmej obchôdzky prvokrokov
Hltaný vírom splodovej vody
tlčením srdca meliem čas

naložiť svoje súskalia súspražia súpodlžnosti súsúložnosti
do cigánskeho vozíka
Nadrgať namačkať ich tam hoc by sa i kde-tu čo-to povysýpalo

A ísť

Pristupujúcej manželke s úsluhou pridržať ruku
vylízať tajomstvo života z jej rozpútaných vlasov
teplým dychom vzpruženého vetra jej samospádom pozdvihnúť
medonosnú sukňu
A v nebotyčnom kvase odovzdať sa mľaskajúci večnosti

■

Porozmŕvané hlásky všetko rozostieňujú
Kŕč len hrstnúť smerom k rozprvukru
Len v gatiach sú mi dobré hlásky
Po pás po plecia
Ktože ktože ktože jeden-dva-tri Ti slávu nebeskú
ach ktože
Bože
Z hlások rýmov cundier slabík ustelie mi lóže

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

■

Žriedlom žíl žulových žúrivý žezlonos žuvačku žviaka
Žalosti otiaže striasa, metajúc do Boha žtrk

sedí
jak rozsušený sud uprostred rozsušeného suda
jak príležitostná báseň k sviatku

huh zhúkli naňho hory horských hrbov i ba až huh

tu vychrstnúc pod seba potravy čiastočne strávené zvyšky
sa odgrgal odmiagal odplačkal odsračkal po tráve odhúkal
básnik by vyrieknuť mohol
že
preč

TATIANA JAGLOVÁ

VIANOČNÉ STRETNUTIE

„Aká bola cesta?“ Obligátna otázka, ale namieste.

„Dlhá,“ otec pokyvká hlavou, v tmavých vlasoch sa zalesknú šediny. Iba na sluchách, dlhé pramene nad čelom zatiaľ zostali tmavé, sotva preriedené. Modré, ba skôr belasé oči svietia radosťou.

„Veľmi dlhá,“ súhlasí mama a vyzlieka si kožuch. Postarší, miestami si na ňom pochutnali mole.

„Bola hmla,“ prikyvuje otec, odfúkne smietku z chlopne saka, tmavomodrý oblek, doplnený bezchybne bielou košeľou a sivou kravatou s drobnými kockami, mu pristane. (Neskôr, potom, keď... bolo mi ľúto košeľu vyhodiť, tak som ju ponúkla svojmu mužovi.)

„Ani neviem, či sme aj tentoraz mali prísť,“ nadväzuje mama, kútikom oka skúma moju tvár, čaká na ubezpečenie, že bez rodičov by Vianoce nemali svoje čaro, je to predsa sviatok, keď dávame patrične najavo, že sa vrúcne ľúbime. Mama si ubezpečenie vyžaduje a ja jej ho rada dávam. Dívam sa na ňu s obdivom: pery má stále plné, vrások málo. Prečo som nezdedila jej gény?

„Veď nás volala, nie?“ povie otec vecne, obráti tvár k mame s káravým pohľadom. On tie rodinné motýlie tančeky nezvláda, nerozumie im.

„Prejdite, prejdite,“ pozývam natešene. Otváram dvere do obývačky, kde sa pýši sviatočne vyzdobený stôl, prikrytý starožitným vyšívaným obrusom. Hodím okom po mame. Páči sa jej?

Vďačne na mňa pozrie: „Krásne!“

Bodaj by nie, sviečky, jedľové vetvičky, konáriky imela, zafarbené dozlata. Môj najkrajší sviatočný servis. Cibulák. Na hlbokých tanieroch oblátky. V malom krčiažteku med. Z kuchyne vonia kapustnica, naučila som sa variť fantastickú – oravskú. Hoci som na Orave bola iba dvakrát. Otec potiahne

nosom, jemne krojené nosné dierky sa mu zachvejú. Úzke pery naznačia radostný úsmev. Otec má Vianoce nadovšetko rád.

Bežím do kúpeľne, prihladím si vlasy, nie aby sa jeden našiel v kapustnici! Som bledá, no a čo? Ktorá žena je po vianočnom zhone svieža a ružová? Dlhé tmavomodré šaty mi svedčia. No áno, u nás sa na Vianoce obliekame ako na odovzdávanie významnej ceny. Mama má na sebe tie najkrajšie čierne, s čipkovým golierikom zopnutým striebornou brošňou, dala som jej ju k osemdesiatke.

Zapálim sviečku, otec zopne ruky k modlitbe. Dívam sa na rodičov spod viečok: Toto ma vždy zaujímalo – modlia sa skutočne? Predstavujú si pritom Boha? A ako vyzerá? Aký je ten ich Boh? Otec bol ako chlapčisko poriadny rebel. Vraj pískal a rehotal sa, keď šla okolo ich domu procesia s krížom. Aký bol? Vyhúknutý pubertiak, čierne vlasy rozstrapatené vetrom, ruky s dlhými prstami má provokatívne opreté v bok. Čo mal oblečené? Bože, čo sa nosilo pred sto rokmi?

„Lenže trest ťa neminie," vravieval smutne, nie mne, ale mame. A mama zasa mne.

Kríž, čo zoslabnutý Ježiš vliekol na Golgotu, doľahol aj na otcov chrbát. Kríže to majú v „náplni práce", sú ťažké, tvrdé, neohobľované, zoderú kožu na pleciach.

Nadaný brilantný novinár – pred vojnou. Po oslobodení a nástupe Gottwaldovej vlády si ani neškrtol. Ležiaval na gauči, počúval rádio: vysielanie v maďarčine a francúzštine. Slobodnú Európu. Nič som nerozumela. Nič neprekladal.

„Musíš tu žiť, odísť nemôžeš, a bolo by zlé, keby si sa naučila nenávidieť. Tí komunisti to mysleli dobre, ibaže..." spomínam si, nikdy mi pritom nepozrel do očí. „Len sa im to vymklo z rúk."

Dívam sa na jeho zopäté dlane. Aj teraz sa to vymklo z rúk, bol by si prekvapený, ako veľmi, otec! Možno je to pre ľudí kapitálny problém (a či problém kapitálu) – byť slušný, čestný a nepodľahnúť mamone. Tak si ma učil, otec, no neviem, či som to zvládla.

Znovu si opakujem jeho poučku: *Iba bez nenávisti môžeš veci správne posúdiť a tak nájsť adekvátny postoj či východisko.*

Uvažovala som, dívajúc sa, ako sa trápi, či mu vlastná mantra pomáha. Žeby mi chcel iba pomôcť? Vzala som si jeho slová k srdcu aj pri výchove dcéry. Raz, keď sa malá spýtala, po akej ulici ideme, a ja som odpovedala: „Po Ulici Červenej armády...", nadšene vyhlásila: „Mama, to preto, že nás tá dobrá Červená armáda oslobodila?" Hrdo som sa poobzerala. Zvládla som to. Napokon – veď to aj bola pravda. Oslobodila, či nie?

Vzápätí mi však pred očami zahrčali tanky šesťdesiateho ôsmeho roku, ale o tých som jej nič nevravela. Ešte je malá, netreba, a ktovie, ako to zhodnotia, keď bude dospelá – začneme čulo obchodovať s Rusmi – a kto by si pri vôni a šuchotaní peňazí spomínal na nejaké incidenty?

Mama prekrížila prsty, čaká, kým otec skončí modlitbu. Myslím si, že v Boha neverí, hoci... Pre istotu vraví, že áno. Má strach. Už šesťdesiat rokov. Pre jej muža prišli, aby ho zavreli, že bol proti komunistom. Dlhé roky pracovala iba ona. Zarábala. Varila z ničoho zázraky. Drobná malá žienka iné vravela, iné myslela, odpustiť nevládala. Ani sa priveľmi nesnažila. Raz som sa jej spýtala, či sa predsa len nepokúsi. Nakresliť hrubú čiaru, na jednej strane zostane to zhanobenie, skláňanie hlavy, aby nebolo vidieť rebéliu v očiach. A na druhej biela plocha, na ktorej začneme stavať.

„Skús odpustiť, mama," nabádala som ju aj vtedy na Vianoce, ale ona mi nevenovala ani pohľad.

„A otec? On im takisto neodpustil?"

„On?" mama skriví ústa: „Namiesto toho ich ospravedlňuje."

„To kvôli mne," zatvárim sa skrúšene.

Mama zmietla neviditeľné omrvinky z obrusu. Chvíľu mlčala, potom si rázne prihladila vlasy, akoby sa definitívne rozhodla.

„Nie, nemá dosť síl bojovať, a preto sa minulosť snaží ospravedlniť – na odpúšťanie mu nezostalo miesto. Buď ‚zabudneš' a ideš ďalej ako bosý v hlbokom snehu a prežiješ, hoci aj s omrzlinami, alebo si ľahneš do postele a oddáš sa ľútosti."

Koľkokrát som o tom premýšľala? Vlastne nie, nepremýšľala. Zaháňala som tie myšlienky ako zlostné osy.

Neodpustiť – zatvrdenie dodá energiu na ďalšiu cestu, vystrieš plecia a ideš. Hľadať východiská, alebo iba – jednoducho žiť. Fúkať do bubliny nádeje, spočiatku malej ako čerešňa a... možno sa neskôr premení na veľkú farebnú loptu, poskakujúcu do budúcnosti. Nie pokora, nie odpúšťať v mene Boha. Trebárs aj kliať, ale ísť. Ísť ďalej.

Tak nejako som to celé uzavrela.

Po návrate zo spomienok sa usmejem. Rodičom chutí. Veľká lampa z Ikey mäkko osvetľuje vianočný stôl. Sviečka dohorieva. Vstanem, nesiem ju do kuchyne, aby nesmrdela, keď ju zahasím.

„Bojovať..." nadväzujem na dávny rozhovor s mamou. „Ako? Veď sa nedá!" Spomienka je živá, stojím uprostred obrazu.

„Nie s puškou," mama na mňa pozrie, akoby pochybovala, či moja inteligencia napokon zaberie. „Bojovať sám so sebou. S nutkaním sedieť s hlavou v dlaniach, nerobiť nič."

Pozriem na otca, vo vlasoch mu svietia striebristé pramienky. Oči má unavené, plecia spustené. Nemali sme sa púšťať do tejto témy. Pýta si priveľa energie, on ju už dávno nemá.

Každá generácia má krvácajúce stigmy – napadne mi jedna z jeho viet.

Buď rád, otec, že nevidíš, čo sa deje teraz...

Nadýchnem sa. „Otec, odpustil si už? Sebe aj im? Veď prešlo toľko rokov..."

„Na odpúšťanie je Boh, nie my..." zašomre mama a varovne zdvihne ruku. „Nechaj, sú Vianoce!"

Nasadím si okuliare, aby som neprehltla kosť z kapra. Mama dojedá, otec si pýta ešte kúsok. Kapra mal vždy rád.

Mama spôsobne kladie príbor na tanier. „Našiel si svoj spôsob," nadväzuje, možno usúdila, že som veci predsa len pochopila.

Zahľadím sa do tmavého okna. V diaľke prechádza vlak. Letí dopredu... dopredu. Treba sa dívať dopredu.

Otec písal a písal, spomienky, zážitky, skúsenosti, predstavy, vízie. A jedného dňa, keď už boli šuplíky plné, po dovolenke v Žiline, sme ich odrazu našli prázdne.

„Mali sme návštevu," pokojne zhodnotil stratu otec. „Napokon, čakal som to. Aj tak by mi knihu nevydali. Hoci ‚ich' tá téma, ako to skutočne bolo na ruskom fronte, v politike Slovenského štátu a pri prevzatí moci komunistami, zaujímala. Nech si len prečítajú pravdu!"

„Tvoja pomsta," vrkne mama spokojne.

„Ale mne povedal," ozvem sa habkavo.

„Že to komunisti mysleli dobre," prikývne mama. Aj jej to nespočetnekrát opakoval, keby ju o polnoci zobudili, povedala by práve to.

Potajme si obzerám otca, pod sakom hľadám výstuže z nepoddajnosti – sú situované do chrbtovej kosti a či do pliec?

Báť sa mama nikdy neprestala, keď odišli komunisti, bála sa zla, čo príde... Lebo vraj príde! „Zlo je mocnejšie ako dobro, ba ktovie, zdá sa, že tí slabší sú dobrí iba preto, aby zamaskovali neschopnosť prispôsobiť sa tvrdým podmienkam... byť dobrým je pohodlnejšie."

Spomínam si, keď to vravela, pohľadom som zablúdila k otcovej tvári. Ležal na gauči. Viečka privreté, akoby nepočúval. Okolo úst dve trpké vrásky. Od nosa až k brade.

Opäť sú Vianoce, moji rodičia ich milujú. Prinášam parádnu misu so zákuskami. Otcovi zažiaria oči.

„Takže hmla na ceste," vravím. „A zima?"

„Veru zima, a tak dlho, dlho," žaluje sa mama a utiera si krém, čo jej stiekol na prst. Nikdy by si prsty neoblizla. Stará škola...

Otec si nakladie plný tanierik zákuskov. Mame idú vypadnúť oči. Sú lepšie, ako piekla ona? Otec na ňu pozrie kútikom oka: „Výborné.“ Nuž, jemu sa páči všetko, čo urobím, mama je kritickejšia.

Počítač spustí posvätné tóny Tichej noci a otcovi sa podozrivo zalesknú oči.

Z ničoho nič si spomeniem, ako som raz na Vianoce „ošetrovala“ perzský koberec. Strapce boli zodraté, nuž som ich odstrihla. Otec ma pristihol a zreval: „Čo to robíš?“ Nemal vo zvyku zvyšovať hlas, prekvapene som zdvihla hlavu a pozrela, ako sa nado mnou týči. Chce mi dať zaucho?

„To... to je predsa perzský koberec! Vieš, koľko stojí?“ Hlas mu odumiera, chytí sa za srdce. Dívam sa so strachom, ale nevstanem. Čupím a strihám ďalej. „Hlúposti,“ podotknem premúdrelo. „Takto bude krajší!“

„Ale... ale ja predsa viem, ako to má byť, ver starému človeku!“ chrapčí otec stále s rukou na srdci.

„Starí nie sú múdrejší, iba opatrnejší,“ zašomrem vzdorovito a tvárim sa, že nevidím, ako ťažko dopadol na gauč.

Usmejem sa nad spomienkou, lebo napokon všetko dobre dopadlo. Vzápätí zvážniem. Uvedomím si, že som ho, až dovtedy, nevidela takého rozčúleného. Pri všetkých politických debatách mal pokerovú masku. Slza mu z oka nestiekla. Keď sme raz volali lekára pre jeho srdcovú príhodu, starý odborník poznamenal: „S tou depresiou sa dlho nedožije. Mal by odpustiť...“

„Komu?“ spýtam sa, akoby som s otcom toľké roky nežila. Lekár nadvihne obočie, jedno do uhla, druhé do oblúka. Pozrie mi prekvapene do očí. Otvorí ústa, chvíľu sa díva nabok, mlčí... Napokon zavrie lekársku tašku a cez plece precedí pozdrav.

Sadnem si k otcovej posteli, dívam sa na vysoké úzke čelo s vodorovnými vráskami, rovný nos, pevnú bradu. Pochudnuté bledé líca, modrasté pery.

„Neskúsiš predsa len?“

Otec sa odrazu posadí, líca mu zružovejú, plecia sa trasú. Pozorujem tieň na stene za ním. Akoby mal bradu o pár centimetrov dlhšiu, lícna kosť mu trčí ako umrlcovi.

„Odpustiť?“ oblizne si suché pery. „Najväčšia hlúposť na svete. Je to ako potľapkanie po pleci – len tak ďalej. Ale tentoraz si dajte lepší pozor!“

Mama priniesla harmančekový čaj, zastala vo dverách, odkiaľ začula, čo vravíme. Vlietla dnu, čaj ju už nezaujímal, ani šálka, čo spadla na spomínaný koberec. Pribehla k oknu a šmahom ho otvorila dokorán. Zhlboka vdýchla, chytila sa za hrdlo a sťažka zamrmlala: „Treba sa naučiť s tým žiť. Nemyslieť na to...“

Otec položí hlavu na podušku. „Porozumieť... neznamená odpustiť. Ibaže sa mozog takto oklame... upokojí, nenalieha...“

„Porozumieť?“ hlas mi vyletí do výšky.

„Nájsť vysvetlenie, porozumieť situácii v danom čase. Vžiť sa do roly ľudí, ktorí rozhodovali,“ dodá otec, aby ma upokojil.

Čas zapáliť novú sviečku. Rozhorela sa, vôňa dymu sa mieša s vôňou ihličia, otec privrie oči, počúva Tichú noc. Skláňame hlavy k obrusu.

Dávam si pozor, aby som pri nalievaní vína nepokvapkala belostný obrus. Mama ma sleduje orlím zrakom.

Unavene hrbím chrbát – veď čo všetko som dnes musela stihnúť! V duchu sa ľutujem. Ako to, že sa mama nikdy nesťažovala? Po celodennom štedrodňovom maratóne sa vynorila z kúpeľne osprchovaná, krásna, s úsmevom... „To od radosti,“ vravievala. „Lebo sme všetci spolu a zdraví.“

Odnášam použité taniere, uhladím obrus, vyrovnám výzdobu, zapálim novú sviečku. Čas na ďalší pohár vína. Tichú noc púšťam už tretí raz. Otec ju má veľmi rád a mama má rada všetko čo on. A ja mám (najmä teraz) rada všetko čo oni.

Vstanem od stola, prestretého pre tri osoby, nakuknem pod stromček. Kamarátka mi pripravila darček, už sa smiem pozrieť.

Dva nepoužité taniere na stole nechám. Sú pri nich fotky mojich rodičov. Otec na čiernobielej, mama na farebnej.

„Ostanete celé sviatky, čo by ste chodili do hmly a zimy...“ prihovorím sa fotkám a sledujem, či sa otcovi nezalesknú oči.

Rada by som vedela, či by sa zasmial, keby zistil, ako vyzerá novou generáciou vysnený kapitalizmus, alebo by len spomedzi úzkych pier vycedil: „Hmmm, oni to chceli inak. Treba pochopiť...“

Dohorieva posledná svieca a ja si spomeniem na Róberta Bezáka. Ako kráčal s biskupskou čiapkou, rovný, pevný, a zrazu je z neho šedivý chlap so zhrbenými plecami, hlavu skláňa, oči hľadajú čosi na zemi... Ako nesie poníženie hrdý chlap?

Ktosi povedal, že bol idealista... Otec vravieval, že aj komunisti boli idealisti, aj španielski a portugalskí kolonizátori Ameriky pochodovali v mene Krista a v mene Boha (a či aj ideálov), aby vraždili domorodcov, ktorým patrila krajina. Vízie, ideály, boj za spravodlivosť sa niekedy poriadne zamiešajú, zauzlia do klbka, ktoré nemožno rozmotať, ani keď sa navlhčí slzami odpúšťania...

Pápež František nedávno povedal: „Treba prejsť púšť, ktorá je v nás samých.“

Sviečka dohorela, na jedinom tanieri prisychajú ostatky vianočného jedla. Na odpúšťanie budem myslieť zasa o rok. A potom o ďalší. Možno raz predsa len pochopím jeho význam.

VIERA BENKOVÁ

STUDŇA A VODA

Ak by som dnes mala na výber
a stala sa lejakom na vyschnutom poli,
spŕške by som sa oddala spolu so smädom rolí...

Si pre mňa studňa, v ktorej som ja voda...

Neraz som i cesta a ty spoľahlivý smerovník,
ktorý ma však zavedie i do neznáma;
na ceste sme spolu, ale i cesta sama,
dennodenne sa znamenite prelína...

Keď lejak prichádza v nečakanej chvíli,
z vyprahnutej zeme ťažobu odnáša
a s veľkou búrkou i očistu prináša...

Som voda, ktorá sa v studni spoznáva...

PIGMENT SPOMÍNANIA

Je sťa zrniečko previevané na krídlach mlynice,
zachytené v spleti vlákien v zákutiach pamäti;
v žiari nečakaného zásvitu z truhlice poznania
prapodivne ožíva na vlnách nášho spomínania...

Vo mne je takýto pigment navždy uložený,
jemný sťa stehy lásky vyšité pre teba;

je sťa oranžová tvár slnka nad našou rovinou,
zvečnená i Jonášovou majstrovskou paletou...

Vždy ma udivovala spŕška semenných padákov
vystrelených z trubíc topoľových stromov...
záhony ma ovíjali steblami hebkých dotykov
sťa vreteno nite na matkinom drevenom kolovrate...

Nehou vyšperkovaná slnečná rovina,
navždy uložená do môjho relikviára...

HLASY ZEME

Keď sa z objatia tmy postupne vymykám
a obliata svetlom vchádzam do rosného rána,
v dutine ucha začujem hlbinné hlasy zeme...

Prichádzajú v prúdoch sťa farby oblohy,
sú i obmenou mojich snových dní
v slnečnom náručí repkovej roviny...

Tu sa pokúšam spoznať mnohé zápisy zeme,
vnoriť sa do jej každodenných, nevšedných obrazov
a prstokladom srdca rozohrať klávesnicu pamäti...

Avšak z tajomných závitov vesmírnej mušle
obletujú ma i milé tóny vzdialených hlasov,
ktoré ma sťa očistné dažde obmývajú v sne...

ALICA KULIHOVÁ

JANKO POLIĆ KAMOV – ANTIROMANTICKÝ ROMANTIK ČI PREKLIATY BURIČ?

Chorvátska literatúra je vo svete známa aj vďaka takým autorom, ako je Marko Marulić (1450 – 1524), Marin Držić (1508 – 1567), Ivo Andrić (1892 – 1975), Miroslav Krleža (1893 – 1981) či súčasný dramatik Miro Gavran (1962). K spomenutým autorom nedávno pribudol aj Janko Polić Kamov (1886 – 1910), ktorý sa paradoxne aj vďaka záujmu odbornej, ale aj laickej verejnosti v USA znovu dostal do centra záujmu aj chorvátskych čitateľov a odborníkov. Skutočnosť, že Polić umrel ako 24-ročný, pravdepodobne spôsobila, že mnohí chorvátski odborníci považovali jeho tvorbu za nedokončenú a dlhý čas sa jej nevenovala pozornosť, akú si zasluhoval.

Koncom 20. storočia boli do angličtiny preložené jeho poviedky a uverejnené vo významných amerických publikáciách. Aj v Chorvátsku sa záujem o tohto autora výrazne zvýšil a bolo zrealizovaných niekoľko zaujímavých vydavateľských projektov: vydali sa jeho kapitálne diela *Isušena kaljuža* (Vyschnutá barina), *Pobunjeni pjesnik* (Vzbúrený básnik). Chorvátsky časopis *Most/The Bridge* jedno svoje dvojčíslo venoval v anglickom jazyku Kamovovi. Veľký projekt predstavovalo aj vydanie knihy *Janko Polić Kamov Selected Short Stories and Poems*, ktorú do angličtiny preložili chorvátski prekladatelia a bola distribuovaná do všetkých knižníc v Barcelone a do USA, kde bola prijatá s veľkým úspechom.

Kamovova cesta úspechu v USA sa začína podľa slov literárneho vedca Darka Gašparovića v roku 1996, keď bol v jednom z najvplyvnejších literárnych časopisov *Grand Street* predstavený Kamov spolu s najväčšími svetovými avantgardistami a umelcami – v rámci predstavenia bola do angličtiny preložená jeho poviedka *Sloboda*. Bostonský časopis *Partisan Revi*ew uverejnil roku 1998 a 1999 preklad jeho dvoch poviedok *Sloboda* a *Žalost* (Žiaľ). *Partisan Review* patrí k jedným z najstarších a najreprezentatívnejších časopisov sveta, ktorý počas svojho 65-ročného kontinuálneho vychádzania na svojich stránkach zaznamenal jednu celú literárnu epochu a udržal si najvyššiu úroveň vďaka uverejňovaným autorom. Práve vďaka tomuto časopisu sa stali v USA známi a obdivovaní takí autori ako Franz Kafka, Albert Camus, Samuel Beckett, James Baldwin, Alberto Moravia a mnohí iní.

Jedinečnosť a význam J. Polića Kamova podľa D. Gašparovića spočíva

v tom, že je jediným chorvátskym spisovateľom, čo ako prvý vniesol do literatúry určité avantgardné modely, ktoré až o približne desať rokov po ňom „objavili“ velikáni svetovej literatúry, akými boli Franz Kafka, Thomas Mann či James Joyce.

Janko Polić Kamov sa narodil 17. novembra 1886 v Rijeke v početnej rodine so 14 deťmi. Už ako osemročný chlapec vydáva spolu s bratom domáci literárny časopis *Sokol* a hráva doma divadlo. Jeho bezstarostné detstvo prerušila najprv smrť jednej, potom aj druhej sestry. Smrť jednej zo sestier opísal v novele *Žalost* (Žiaľ), ktorá sa stala súčasťou mnohých antológií. Jeho nespokojný a buričský duch sa začal prejavovať ešte počas štúdia na viacerých gymnáziách, pretože pre nedodržanie disciplíny a protináboženské útoky bol niekoľkokrát vylúčený, ale aj neskôr, v roku 1900, keď sa stáva jedným zo zakladateľov revolučno-anarchistického spolku *Cefas*, ktorý však okrem politicko-revolučných snáh mal aj umelecké ambície. Gymnaziálne roky mu prinášajú sklamania aj v osobnom živote, nešťastne sa zaľúbil do sestry svojho najlepšieho priateľa a táto jeho nenaplnená láska ho sprevádzala až do konca života.

V roku 1903 sa sťahuje s rodičmi do Záhrebu, kde sa zúčastňuje demonštrácií proti režimu Khuena-Hederváryho – chorvátskeho maďarónskeho bána. Ideálom Polića sa stáva slobodné Chorvátsko mimo Rakúsko-Uhorska. Polić sa pripája k najextrémnejším stúpencom odporu a dostáva sa tak do konfliktu s políciou, pre čo ho na tri mesiace uväznia.

Po dvoch rokoch štúdia v Záhrebe, v roku 1904, Polić opúšťa rodinu a pridáva sa k hereckej skupine v úlohe šepkára a vystupuje s nimi v rôznych mestách Chorvátska, Bosny a Hercegoviny a Čiernej Hory. V tomto období vzniká jeho prvý dramatický text *Iznakaženi* (Znetvorení). Do roku 1906 trávi čas v Záhrebe ako obchodný cestujúci so šijacími strojmi Singer. V roku 1905 mu umiera otec, o niekoľko rokov neskôr opisuje otcovu smrť a jeho vzťah k nemu v novele *Sloboda*. Rok nato mu zomiera matka. Vzťah k svojej matke, ako aj matkin vzťah k ľuďom Polić umelecky a veľmi výstižne stvárnil vo svojej najlepšej dráme *Mamino srce* (Mamine srdce) v roku 1909.

Na začiatku roku 1906 prvýkrát cestuje do zahraničia. Pre zdravotné ťažkosti odchádza za bratom Milutinom do Benátok, kde jeho brat študuje hudbu. Po necelých dvoch mesiacoch sa však vracia do Záhrebu a dokončuje prvú kapitolu prvej časti svojho najvýznamnejšieho diela – románu *Isušena kaljuža – Na dnu* (Na dne). Keďže si v Chorvátsku nevie nájsť zamestnanie, odchádza opäť do zahraničia. Znovu sa vracia do Benátok, kde píše okrem iného aj druhú časť textu *Na dne.* Do konca 1906 pripravil do tlače dve zbierky básní *Psovka* (Nadávka), *Ištipana hartija* (Vytrhaný papier) a dve drámy

Tragedija mozgova (Tragédia mozgov), *Na rodjenoj grudi* (Na rodnej hrude). Ani jedno vydavateľstvo však nechcelo prijať jeho rukopisy, a tak v roku 1907 vychádzajú s podporou rodiny, najmä brata Vladimira. Rovnako divadlá neprejavili záujem o jeho dramatické diela. V marci 1907 sa znovu vracia do Záhrebu a rozhoduje sa odcestovať do Ríma. Jeho rímske obdobie trvalo takmer osem mesiacov, počas ktorých sa venuje publicistickej činnosti a snahe nájsť si miesto v chorvátskej redakcii. Počas tohto obdobia sa zoznámil s anarchistickou a avantgardnou skupinou mladých umelcov, ku ktorým vtedy patril aj mladý socialistický novinár Benito Mussolini. Ich priateľstvo Polić opísal v poviedke *Stjenica* (Ploštica). Vo februári 1908 odchádza do Florencie na mesačný pobyt. V marci sa vracia do Rijeky, aby sa rozlúčil s umierajúcim bratom Milutinom. V roku 1908 napísal cyklus *Samostanske drame* (Kláštorné drámy) a tragikomédiu *Čovječanstvo* (Ľudstvo). Jeho zahraničné cesty sú krátkodobé, prerušované, ale napriek tomu vždy plodné. Jeho poslednou zastávkou bola Barcelona, kde 8. augusta 1910 opustený, duševne vyčerpaný a sklamaný zomiera. Bol pochovaný bez mena na verejnom cintoríne v Barcelone. Doteraz nie je známe, kde presne sa nachádzajú jeho telesné pozostatky.

Celé Kamovovo dielo je v podstatnej miere jeho autobiografiou, ktorú netradičnými výrazovými prostriedkami avantgardného štýlu, popierajúcimi zaužívaný literárny kánon a literárnu tradíciu, pretransformoval do literárnej a umeleckej výpovede. Výstižný je jeho epitaf, ktorý si sám básnik napísal v záverečnom dvojverší básne *Ledeni blud* (Ľadové smilstvo) v zbierke *Psovka*:

Poplietla sa matka príroda a v opitosti ma porodila: –
Pritesný mi bol tento vek a obrovská bola moja duša.

Kamovov literárny opus vznikal počas necelých piatich rokov: začína sa básnickou zbierkou *Psovka* (1905) a končí sa roku 1910 posledným zápisom v Barcelone.

Počas života vydal okrem fejtónov, článkov, cestopisov prevažne v liberálnom periodiku *Pokret* (Hnutie) iba dve knihy básní a dve drámy vlastným nákladom a tri poviedky v časopisoch. Najcennejšia časť jeho literárneho opusu ostáva ešte v rukopise.

Keď sa v roku 1907 zjavil v chorvátskej literatúre zbierkami *Psovka* a *Ištipana hartija* a dvoma drámami *Tragedija mozgova* a *Na rodjenoj grudi*, vniesol do chorvátskej literatúry disonanciu a postavil sa tak proti vládnucej chorvátskej moderne, pestujúcej kult formy podľa francúzskeho symbolizmu a viedenskej secesie, ktorého najvýraznejším predstaviteľom v chorvátskej literatúre bol Antun Gustav Matoš. J. Polić Kamov rozbíja svetonázorové rámce a poetické kánony a vytvára svojskú vlastnú poetiku vzbury, nadávky, anarchie a grotesky a nad toto všetko kladie logiku absurdity. Je len pochopiteľné, že

vyvolal ostré reakcie, a to najmä zo strany A. G. Matoša – hlavného predstaviteľa chorvátskej moderny. Podľa Matoša bol iba cynickým a megalomanským mladíkom. Kritiku však Polić Kamov neprijíma a odhodlane pokračuje v tvorbe svojou cestou, hoci osamotený, keďže podľa jeho názoru je úlohou literatúry predstavovať pravdu, nech je už akokoľvek ťažká a nepríjemná. Vytvára tak akúsi antiestetiku, v ktorej dominuje nihilizmus a radikálne popieranie tradícií. Vo svojej poézii odmieta snahu o harmóniu, odmieta akýkoľvek artizmus, odmieta napodobňovať či akokoľvek sa priblížiť k vzorom či tradíciám. Ako prvý v chorvátskej poézii v zbierke *Psovka* vytvoril voľný verš. Nóvum Polića v poézii nespočíva iba v rovine formy, ale aj vo vzťahu k spoločenskej morálke. Veľmi ostro kritizuje morálku, motív sexuality a erotiky sa stáva jedným z dominantných tém v celom jeho literárnom opuse. V mnohých jeho veršoch nachádzame práve sexuálne konotácie. Ďalšou zaujímavou tézou Kamova ako dramatika je aj tvrdenie, že v umení je zaujímavá iba psychológia abnormálnych osôb: bláznov, opilcov a vrahov. Otvára tabuizované témy, zaujíma ho chaos, paradox, absurdita, hraničné stavy a nepríčetnosť. Hrdinovia jeho noviel sú zložité osobnosti, ktoré často vedú patologické diskusie so sebou samými a ich správanie je logicky nevysvetliteľné. Pre jeho diela je typická temná a depresívna atmosféra a introvertní a zmätení hrdinovia. Explicitne zdôrazňoval, že jeho literárnym poslaním je negácia chorvátskych dejín, spoločnosti, morálky, viery, rodiny, lásky aj literatúry.

Kritické rozpravy o Kamovovom diele takmer unifikovane konštatujú, že Kamov predstavuje poeticko-poetologický medzník v chorvátskom literárnom kánone. Doslova ho definujú ako protikánon, novú paradigmu, anomáliu. Kritika ho porovnávala so Schopenhauerom, Rilkem, Joyceom, Nietzschem, Dostojevským, Poeom, Rimbaudom, Sartrom.

Doslova výrazný posun v recepcii a chápaní Kamova nastal po prvom vydaní jeho *Zobraných spisov* v roku 1956. Od toho času je zaznamenaných vyše sedemdesiat bibliografických jednotiek, ktoré majú viac-menej životopisný a príležitostný charakter, ale sú medzi nimi aj monografie venované tomuto nepochopenému autorovi, rozsiahle štúdie, vysokoškolské záverečné práce či dizertačné práce. Doteraz vyšli tri vydania jeho Zobraných spisov (*Sabrana djela*, 1956 – 1958, 1986, 2000). Okrem odborných a vedeckých prác sa jeho tvorbe venuje pozornosť aj v podobe, ktorá je prístupnejšia aj širšej laickej verejnosti. Pri príležitosti 100. výročia úmrtia (2010) sa organizoval tzv. *Kamov Fest* – trojdňový divadelný festival v Chorvátskom národnom divadle v Rijeke. Na jeho počesť bola vydaná zbierka najlepších poviedok zaslaných do literárnej súťaže *Kamov ukratko* (Kamov v krátkosti) s názvom *Kamovo novo ruho* (Kamovovo nové rúcho).

Tento enfant terrible chorvátskej moderny a predchodca existencializmu, najradikálnejší autor svojej doby je v slovenskej prekladovej literatúre úplne neznámy. Zaslúžil by si pozornosť zo strany našich vydavateľstiev, aby sa slovenská kultúrna verejnosť mohla oboznámiť s takou jedinečnou postavou svetovej literatúry.

Absenciu jeho diel v slovenskom preklade môže zatiaľ suplovať vydanie českého prekladu zbierky jeho poviedok s názvom *Darmošlap* v preklade Jana

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

Doležala (Runa, 2012), v ktorej sa nachádza Kamovových osem najznámejších poviedok.

Janko Polić svoj pseudonym Kamov objasnil v liste adresovanom bratovi takto: „Keď sa šedivý Noe opil a odhalil svoju nahotu, prišiel k nemu jeho syn Cham, ktorý sa iba pozeral na svojho opitého a nahého otca, za ním prišli jeho bratia Sem a Jafet a otca zahalili. Keď Noe vytriezvel a dozvedel sa, ako sa jeho deti zachovali, povedal: ‚Buďte požehnaní, Sem a Jafet, a teba, Cham, preklínam.'" Kamov sa takýmto spôsobom stotožňuje s prekliatym biblickým Chamom.

JANKO POLIĆ KAMOV

ŽIAĽ

1

„Ona zomiera!“ prudko a veľmi nahlas zašepkala naša matka. Oči sa jej zúžili, líca naduli: sú okrúhle a červené. A sestra leží na posteli otočená chrbtom k nám. Sme sami, ja a matka. Aj sestra sa scvrkla. Má riedke vlasy a teraz vyzerá, akoby mala hlavu posiatu lupinami. Matka plače. Slzy jej tečú bez ustania a čoraz hojnejšie; hryzie si pery a pozerá sa mi do tváre.

Mám dvanásť rokov. Pôjdem do druhého gymnázia. Sestrina smrť mi pokazila náladu, nemôžem ani plakať. Možno preto, že to prišlo v úplne nevhodnom čase, keď je slnko ešte vysoko a všetky izby sú plné svetla a veselých hlasov robotníčok, ktoré sa vracajú z práce domov.

Aké iné to bolo pred štyrmi rokmi, keď som videl prvýkrát vo svojom živote mŕtveho! Podvečer, drkotajúc zubami od zimy, som celý premočený stál s ostatnými deťmi pri jednom poschodovom dome a s hlbokým údivom som hľadel na istého pána, ktorý sa odrazu predral cez dav ľudí, v ktorom sa šepkalo: „To je prvorodený syn nebohého...“

Potom ženy vyviedli z domu deti nebohého: chlapčeka a dievčatko. Okamžite som pocítil závisť voči tomu chudému a škaredému chlapčekovi, ktorý bol teraz predmetom rozhovoru, záujmu a pozorovania. Závidel som mu, no do istej miery ma upokojovalo presvedčenie, že je oveľa škaredší ako ja. Ale dievčatka mi bolo úprimne ľúto.

Pozerali udivene okolo seba a neplakali. Mňa sa to dotklo, tak ako vtedy na skúške, keď jeden môj spolužiak recitoval Šenoovu báseň a ja som musel odpovedať na obyčajné otázky z matematiky a katechizmu. On recitoval zo stoličky vedľa katedry; ja som odpovedal z predposlednej lavice. Odvtedy som začal aj ja premýšľať o prednese: „Tento koktá, hľadí do zeme a tvári sa, akoby nevedel učivo... Ja by som, naopak, zdvihol hlavu ako učiteľ, keď číta,

rozprával nahlas a zreteľne ako riaditeľ a gestikuloval rukami ako skutočný učiteľ, keď prednáša... Tento sa nevie správať! Pravda je, že na stoličke vyzerá vyšší ako riaditeľ a všetci sa pozerajú iba naňho, ale aj tak – nevie sa správne tváriť... Počkaj čoskoro... do roka, ak mi dovolia prednášať na skúške!... Dožijem sa toho veľkého dňa, keď im ukážem, čo dokážem a čo viem...? Tento tu nie je hodný toho, aby prednášal. Nie je hodný významu, ktorý si sám sebe pripisuje, a vážnosti, ktorej sa mu dostáva..."

Aj teraz som si prial niečo podobné. Aj na tohto sa pozerali, aj tomuto som závidel; ani tento sa nevedel „správať"; ani jednu jedinú slzu nevypustil. Ja by som sa, myslel som si teraz, inak správal, keby zomrel otec mne. Ja by som plakal a trhal si vlasy. A keby ma chceli odviesť, kopal by som nohami, hrýzol by som a kričal ako suseda Kata, keď jej zomrel muž. Keby mi zomrel otec! Alebo brat! Ale aj sestra!... Bolo by to iné, chlapčisko, čo sa na nás tak nemo pozeráš, akoby zomrel náš otec… a ešte si namýšľaš, že si bohviekto... Nie, ty si si nezaslúžil, aby ti zomrel otec!...

A keď som videl pohreb a za rakvou kráčať toho istého pána v čiernom, ktorý si utieral oči vreckovkou, a ešte ďalších dvoch, ktorí mu súcitne podávali ruky, a v dome nariekali ženy – hľadel som na to všetko s rovnakým pocitom posvätnej úcty ako na farárov, keď na Veľký piatok pochovávajú Ježiša Krista.

Aké iné to bolo pred štyrmi rokmi!

A teraz nemôžem ani plakať! A moja sestra je mŕtva! Je jasný a krásny deň. Ľudia tlmene hučia. Robotníčky sa chichocú. Iba matka si hryzie pery a slzy jej bez prestania tečú a kvapkajú na hruď. Tam, v rohu veľkej izby, vidieť ešte plecia úbohej sestry, vlhké tielko a jedno biele ucho ako ucho voskového anjelika... Áno, svieca horí. Ale farára niet. Slúžka utekala poňho už pred hodinou do mesta. Toto je smrť? Takto sa umiera?

A matka sa na mňa pozerá. Keby ma teraz videla! A možno už zbadala, že neplačem... Čo si o mne pomyslí? Hanbím sa. Som naničhodník, hriešnik; Boh ma potrestá... Nie je mi ľúto sestry; ani neplačem, ani si nebúcham hlavu o kameň alebo netrhám vlasy.

Matka sa zdvihla. Zazdalo sa mi, akoby sa sestra pohla. Nič nevidím. Matka ju pobozkala... Matka ju objala. Matka vzlyká. Matka sa smeje. Matka sa zbláznila.

Neviem. Mal by som sa aj ja tak hádzať, objímať ju, vzlykať, blaznieť... Závidím matke alebo žiarlim na sestru? Matka pobozkala sestru viackrát ako ja, matka pobozkala sestru viackrát ako mňa.

Bože! Bože!

Matka ma podvihla. Zahmleným a vlhkým pohľadom sa na mňa pozerá. Akoby vravela: Ty si naničhodník alebo hlupák; nechceš plakať, alebo nevieš?

Bože! Bože!

Nemôžem! Som naničhodník. Neviem! Som hlupák. Som zmätený ako môj spolužiak recitátor. Som naivný ako susedov synček. Som niktoš, nehanebník a totálne hlúpy.

Rozplakal som sa od zlosti.

2

Prišla slúžka a skríkla. Je škaredá. Vraví, že farár príde, ale ešte ho niet. Hovorí, že príde aj otec, ale ani jeho niet. Rovnako bratia. Okno aj dvere sú zatvorené. Zo susedstva tu nikto nie je. Sestra leží mŕtva. Okolo nej sme iba my traja. Matka sedí a plače. Slúžka začala kropiť sestru svätenou vodou. Potom jej začala do rúk vtláčať kríž. No ruky sú slabučké a kríž ťažký. Slúžka sa zlostí; neviem, či na kríž alebo na sestru. Som si istý, že v duchu nadáva. Odjakživa bola taká – zlostná a netrpezlivá. Keď nebola nablízku matka, nadávala na našu matku. Je už u nás veľa rokov. Keď som bol mladší, často ma pästou búchala do čela. Má ryšavé vlasy. Už dávno sme jej dali prezývku Paprika. A keď som občas plakával, zapchávala mi ústa dlaňou. Je chudá. Keď ma nosila na rukách, bol som unavenejší, ako keby som kráčal sám. Má silné kosti. Ako chlap. Keď nadáva, uráža. Má chrapľavý hlas a neraz som ju videl, ako pije pálenku. Často z nej páchol petrolej a môj starší brat Milan mi už pred pár rokmi prezradil, že pije aj ocot, preto je taká vyziabnutá. Nie, nikto ju nikdy nemiloval a ani ona nás nemala rada. Všeobecne ju pokladali za špiónku, a odkedy som začal chodiť do gymnázia, nenávidel som ju ešte väčšmi, lebo tu sa špehovanie pokladá za najpodlejšiu vec na svete. Som zo všetkých najmladší, no dnes sa už neodvažuje udrieť ani mňa. No zato klame otcovi, že fajčím jeho cigary, a ja som iba jediný raz vzal do rúk jeden ohorok, aby som skúsil, ako sa fajčí. A pre ňu som už ako študent gymnázia dostal od otca zaucho.

Preto som veľmi rád, že sestra nebude držať kríž tak, ako to chce Paprika. Zo srdca by som sa tomu zasmial a viem, že by mi to moja dobrá sestrička nevyčítala. Nie. Nebude držať kríž tak, ako to chce Paprika. Aký som jej len vďačný! Ako len ľúbim sestru a ako nenávidím Papriku.

Ešte ju nepustila. Sestra sa prevrátila na chrbát. Takto jej dobre vidím do tváre. Má stisnuté pery. Je mŕtva! Zomrela bez spovede. Bože! Bože!

Dostala sa do raja? Spáchala nejaký smrteľný hriech? Nie, ona je bez hriechu. Pravda, v poslednom čase aj otcovi škaredo odvrávala, ale to súviselo s chorobou. To sa potom nepočíta za hriech. A aj v piatok jedla mäso, lebo to chorí smú. Ani v kostole už nebola pol roka, lebo chorí nemusia. Paprika je ešte pri nej. Kríž stojí. Sestra ustúpila. A Paprika teraz plače, ale ja viem, že

jej nie je do plaču. Je nahnevaná, že ju nevidela umierať a že jej nezatlačila oči ona. A myslí si o sebe, že je bohviekto!

Podišiel som k posteli. Nestrpím, aby bola pri nej. Chce, aby bolo všetko podľa nej. Chce mať vo všetkom pravdu. Chce aj teraz pobozkať sestru. Už som pri nej a bozkávam jej oči, ústa, vlasy. Bozkávam ju, hoci mám nepríjemný pocit v ústach. Plačem, hoci mi nie je do plaču. Aj Paprika ju začala bozkávať, len aby ma odtlačila. Aj ona plače, hoci by najradšej nadávala. Odtisla ma, aby ma údajne utešila. Ale ja sa nedám. Kričím. Kopem nohami. Revem. Uštipla ma, ja som ju poškriabal. Aj teraz páchne po petroleji a po pálenke, hoci by chcela povedať, že to smrdí sviečka. Musí byť opitá. A takáto by mala bozkávať mŕtvu sestru! Všetko poviem matke...

Sviečka sa prevrhla a Paprika sa popálila, ja som sa upokojil. Matka ma pobozkala na čelo, pohladila po vlasoch a ja vzlykám na jej hrudi a viem, že matka je teraz so mnou spokojná. Nie som, nie som hlúpy. Tak pekne som sa správal! Som matkina pýcha a hrdosť a ona je so mnou spokojná.

Držali sme sa v objatí. Chápali sme sa. Matka mala rada sestru rovnako ako mňa, ja som miloval sestru ako matku.

Paprika si fúka lakeť. Určite sa poriadne popálila.

Ako príjemne mi je v matkinom objatí. Som spokojný sám so sebou, s matkou aj s Paprikou, aj s mŕtvou sestrou...

Taký som šťastný!

3

Na otca som čakal s veľkou zvedavosťou. Bude plakať? Otec je dosť starý, prešedivený a vážny. Nikdy nežartuje. Ak sa hráme, hovorí: „Prečo si nevezmete do rúk učebnice?“ Koľkokrát nám povedal, že už nie sme deti a kedy už zvážnieme? „Ja som,“ povedal mi, „v tvojich rokoch už robil v kancelárii, a ty nariekaš, ak ti dám prepísať kratučký list.“ Náš otec je vcelku prísny a slušný, trestá pohľadom a mlčaním.

Matka mu však už viackrát povedala: „Ty ich (t. j. nás) nemáš rád, ani oni teba nemajú rady.“

Ako sa bude teraz správať?

Vchádza s farárom. Je zachmúrený a má zlú náladu. Obrvy má naježené, trasie sa mu brada, pery má stisnuté. Vždy som sa ho bál, teraz sa ho bojím ešte väčšmi. Nebohú sestru mal rád najviac, lebo bola z nás najvážnejšia a najtichšia. Teraz sa na nikoho nepozerá, aj o mňa iba zavadil pohľadom, akoby som bol ja na vine. Ide z neho hrôza. Kráča pevnými krokmi, všetky izby sa otriasajú. Nezložil si ani klobúk. Bojím sa ho. Keby som sa teraz rozplakal, bohvie, či by mi vynadal? Už toľkokrát mi povedal, že som tvrdohlavý, prie-

berčivý, rozmaznaný, že ma matka pokazila, že plačem pre každú hlúposť ako decko a že nie som ani chlap. Preto ho nemám rád. Bojím sa ho a rešpektujem.

Zastal pri posteli. Vidím jeho plecia. Zhrbil sa. Klobúk odhodil do kresla. Farár čosi šepká a robí nejaké znaky. Otec sa nehýbe. Dokedy bude takto stáť? Kto je on?

Aha! Obrátil sa, očervenel a chytil sa za vlasy. Dusí ho kašeľ. Má mokrú tvár, zdá sa, že od potu. Hodil sa do kresla a zhúžval klobúk. Nový klobúk. Narieka.

To je – on! Teda, predsa len! Aj on plače. A mňa hrešil... Mne sa vysmieval. A on, teraz, si trhá vlasy a tlčie po hlave zaťatými päsťami. Tak! Tak!

Farár ho utešuje. Otec nie je strašný. Nebojím sa ho. Dusí sa od kašľa a plaču. Tak! Tak!

Robí to preto, lebo cíti bolesť, alebo „iba tak"? Aby sa ukázal? Nebol vždy vážny iba naoko? Aby sa predvádzal...

4

Mňa z izby, v ktorej leží sestra, vyhnali. Prezliekajú ju a umývajú. Katafalk postavia dole na prízemí. Došli už aj bratia a všetci chlapi sme v izbe. Otec fajčí. Milan je maturant a píše básne. Josip je o deväť rokov starší odo mňa a pracuje v otcovej kancelárii. Nebol som tam, keď prišli, takže neviem, ako sa správali, a je mi to ľúto. Najstarší brat je v Záhrebe, poslali sme mu telegram, aby prišiel. Jeho príchod očakávame s veľkým záujmom. Ako sa bude správať on? Pozerám sa pozorne na bratov zo strany a pochybujem, že plakali. Milan má divné nápady, vraví, že je neveriaci, vysmieva sa aj zo svätej omše, aj farárom. Josip už má dievča a nosí jej z našej záhrady najkrajšie kvety. Nevyčítam mu to, lebo si ho preto vážim. A prial by som si z celého srdca, aby ma jej predstavil a povedal: „Tamten, vidíš, je môj najmladší brat..."

Imponuje mi aj Milan, s otcom sa škriepi, napriek tomu ho otec má rád a váži si ho viac ako mňa. Milan je prvý v triede a ja som v prvú jar dostal nedostatočnú z troch predmetov a teraz to mám naklonené z ďalších troch predmetov. Otec mi povedal, že pôjdem za učňa a Milan bude, ako vraví, lekár. Samozrejme. Oni sú už hotoví ľudia. Preto Milan fajčí cigarety aj pred otcom a ja som pre ohorok dostal facku. Preto ma zaujíma, či plakali...

Povedal by som, že neplakali. Mlčia, fajčia a hľadia do zeme. O Milanovi sa všeobecne vie, že veľmi miloval nebohú sestru. Takto prejavujú svoj smútok, ako muži a ako praví bratia. Otec plakal ako malé dieťa a ako skutočný otec.

No, to nechápem. Prečo plakal aj otec? Teraz si ho menej vážim a menej

mi imponuje. Zdá sa mi, že ho však mám radšej. Vošla matka, zdá sa mi, že nie je spokojná s bratmi. Vari neplakali? Povedia mi to zajtra, pozajtra, o týždeň: „Plakal si ako malé dieťa.“ Budem vedieť ešte plakať? Koho mám počúvať? Som skutočne iba dieťa, a preto ma ženy rozmaznávajú a matka volá „môj miláčik“...

Mám z bratov nepríjemný pocit, bol by som radšej, keby tu neboli. Sú takí vážni, tichí a jednoduchí. A takisto otec. Všetci traja fajčia možno preto?

Mňa za ohorok fackajú. Na Veľký piatok som musel ísť s matkou do kostola a Milan s Josipom doma potajomky pili. Lebo ja som dieťa. A Milan môže byť neveriaci, fajčiť a – nemusí plakať...

Teraz všetkému rozumiem. Pri stole pije Josip ešte viac ako otec a mne dajú iba v nedeľu vína na dva palce. Jeden jediný raz som chcel trocha viac, aby to nikto nevidel, a matka ma pred hosťami zmlátila. Lebo ja som dieťa. A Josip sa na plné ústa chváli, ako lumpoval! Keď bratia rozprávajú „o všelijakých veciach“, šepkajú si alebo mi pred nosom zabuchnú dvere. Ale ja viem, o čom sa rozprávajú a že Josip nebozkáva svoje dievča iba na pery, ale že ju aj obchytkáva... Viem skrátka viac a prezrádzam aj to, na čo myslia.

Keď otec pošle Milana po cigary, aj Milan pošle mňa po cigarety. Mňa smú biť, rozkazovať mi a ja musím čušať a počúvať, že mám plakať a že nesmiem fajčiť... Lebo ja som dieťa.

5

Zostal som v izbe sám. Stmieva sa. Paprika priniesla lampu. Bratia aj rodičia zišli do salóna, lebo prišli chlapi a ženy. Mňa nechali hore, lebo – to je iba pre dospelých... Ja som sa však rozhodol, že sa všetkým pomstím a ukážem im, že som už chlap. Rozhodol som sa totiž, že nebudem plakať... Paprika vraví, že nepôjdem ani na pohreb. Uvidíme. Teraz nenávidím každého, lebo ma nemajú za nič. Paprika si sadla oproti mne a súcitne sa na mňa pozerá, t. j. úplne krásne sa pretvaruje, keď chce.

„Bojíš sa?“

Doteraz som sa nikdy ničoho nebál, na strach som ani nepomyslel. Ona mi to pripomenula. Aká je len zlomyseľná! Tyká mi, hoci ju za to už aj matka hrešila. Robí to vraj preto, lebo si už na to zvykla a má ma rada! Teraz sa ku mne správa nezvyčajne milo. „Poď sem dole, maličký...“ Podišla ku mne a hladká ma po vlasoch.

„Nechajte ma. Nie som maličký, nebojím sa.“

V skutočnosti, teraz som sa bál ostať sám.

Hlas sa mi zachvel. Bojím sa, že sa hneď rozplačem. Jej hladkanie ma alebo rozcitlivelo, alebo nazlostilo. Neviem. Viem, že ma to rozčúlilo.

Dole k nej. Čo tam budem u nej? Prečo ma teraz hladká? Všetci sú dole, nechali ma tu samého. Tam dole sa rozprávajú o rôznych veciach, o sestre, o chorobe, o smrti, o láske... Viem, že sestra mala „jedného“, volala ho „mamľas“, vyzeral ju z ulice, keď bola pri okne, a od kostolných dverí, keď stála pri hlavnom oltári. O tom viem iba ja... Aj Milanovi spolužiaci s ňou koketovali, hoci ona sa im drzo vysmievala... A profesor Jarić, ktorý ešte nikdy nebol u nás a ktorý sa s našimi nerozpráva, sa ma pred mesiacom spýtal: „Ako sa má slečna sestra?“ Teda? Aj ja by som vedel o všeličom rozprávať. A oni ma nechali samého, opovrhujú mnou a zanedbávajú ma a myslia si, že som len „také nič“!... Niet nikoho okrem tejto škaredej, chudej, zlostnej a zlomyseľnej ženy, ktorá sa teraz jediná ku mne pekne, vľúdne a milo správa.

Prečo nie je krajšia?

Dole k nej?... Ktorýsi deň bol u nás Milanov spolužiak. Keď prešla popri nás Paprika, spolužiak sa s úškrnkom spýtal Milana: „Už si ju?“ A Milan sa pousmial, a nepovedal nič. Iba ho upozornil na mňa a spolužiak sa na mňa ľútostivo a posmešne pozrel. Akoby to nepatrilo mne, akoby som tomu nerozumel... A viem, že nešlo o bozk, lebo to by sa mohlo aj predo mnou povedať. Prečo ona, dajme tomu, nikdy nepohladká po vlasoch Milana? Prečo nie je krajšia a ja starší?... Teraz by som sa mohol všetkým pomstiť. Takto som iba – nešťastný.

Vchádza jedna pani, moja krstná mama... V izbe sa vznášala vôňa parfumu. Od istého času táto pani začala používať iný parfum, príjemnejší a prenikavejší, ako má moja matka... Šaty mojej krstnej zašuštia, keď sa pohne: Takto šuchoce aj moja matka, keď chodí na návštevy. Ale teraz je to úplne iný šuchot. Začervenal som sa a pocítil som rozpaky. Paprika hovorí: „Chudáčika nechali samého.“ Iné nepočujem. Krúti sa so mnou celá izba, krútim sa okolo nábytku a ten sa krúti okolo nás. Cítim na pleci čiusi ruku, vo vlasoch niekoho rukavicu, v ušiach niekoho šepot, v nose niekoho.

Pália ma oči.

Krstná ma vedie a jej čierny, široký a tenký rukáv mi objíma krk. Utešuje ma, a ja ešte plačem. Horí mi aj tvár... Nevidím ju, viem veľmi dobre, aká je. Zaoblená je ako moja matka. Má čierne oči a aj vlasy má úplne čierne. Jej tvár je trochu bledá a chôdza ľahká a zároveň rozhodná. Vždy sa usmieva iba jedným kútikom úst. Takto sa jej usmieva aj jedno oko. Aj hlavu má stále nachýlenú do strany a sklonenú. Úplne sa podobá na moju matku a všetci hovoria, že sú ako rodné sestry, ale ja mám teraz pocit, že je úplne iná ako matka. Vzlykám, ale nie od zlosti. Spomenula sestru a smerom ku mne povedala: „Chudáčik môj!“ Vzlykám čoraz silnejšie. A ona si ma čoraz silnejšie vinie na prsia, utešuje čoraz tichšie, hladká čoraz jemnejšie a bozkáva čoraz

horúčkovitejšie: Som červený od plaču, hanby a šťastia. A čím väčšmi plačem, tým väčšmi sa hanbím. A čím väčšmi sa hanbím, tým som šťastnejší. A ja jej môžem červenými a horúcimi perami pobozkať iba ruku, bielu, mäkkú a – studenú.

Odchádza. Boky sa jej knísu v pravidelnom rytme. Vyhrnula si sukňu. Jej čierne pančuchy a biele hrdlo rovnako žiaria vo svetle lampy. Ostáva po nej iba vôňa... Prečo nemôžem teraz zaspať? Prečo ma nútia do večere? Akí sú mi len teraz cudzí a neznesiteľní aj bratia aj otec – aj matka!... A aký by som bol šťastný, keby som mohol mať za matku – moju krstnú...

6

Dnes nikto neplače. Bratia vôbec neplakali. Málo rozprávajú. Milan dokonca ani nič nejedol. Josip veľmi málo. Aj ja som sa rozhodol nejesť, hoci som bol strašne hladný.

Matka ma núkala, ale ja som iba kývol opovržlivo a smutne hlavou, ako Milan. Milan je teraz pre mňa vzorom, lebo sa všetci (aj Paprika, aj mliekarka) zhodli na tom, že on mal úprimne rád sestru a že je to veľmi pekný a rozumný mládenec. Matka a otec predsa len niečo zjedli. Oni môžu jesť (vysvetľujem si to tak), lebo plakali. Ja som plakal zo všetkých najviac, a aj tak som si netrúfal jesť, kým sa otec nezačal zlostiť.

Cítim sa dosť nepríjemne. Neviem, čo si o mne teraz moji rodičia, bratia a susedia myslia. Dal som dostatočne najavo, že som nesmierne miloval svoju sestru a že som z jej smrti nesmierne smutný? Myslím si, že áno. Krstná by vedela o tom rozprávať. Navyše si myslím, že ani pohľadom som nedal najavo, že už nie som dieťa. Keby som mohol mlčať a fajčiť ako Milan alebo pozerať sa do taniera a piť ako Josip... Vyzerá, že sa nestarajú o smútok ostatných a nestoja o to, aby videli, ako sa smúti za sestrou... Milan možno zarecituje báseň ako pred štyrmi rokmi nebohému strýkovi, tá báseň ešte aj dnes visí v salóne a všetci, ktorí k nám prichádzajú, mlčia, čítajú ju a napokon zvolajú: „Prekrásne!“ Josip pôjde každú sobotu na sestrin hrob s kvetmi, ako chodí na hrob našich nebohých bratov, ktorí zomreli, keď som ešte ani nebol na svete... A ja? Ako prejavím svoju lásku a smútok? Plačem ako dieťa... Fuj! Pohŕdam sám sebou... Aj ja zarecitujem báseň. Aj ja pôjdem na sestrin hrob namiesto do školy...

Nie, ja nie som až také decko a usmrkanec, ako si to naši myslia... Neplačem zo strachu, smútku alebo zlosti. Aj v prvú jar som doniesol nedostatočnú celý uplakaný, otec mi nepovedal na to jediné zlé slovo. Inak by ma možno bol aj zmlátil. A v škole, ak neviem učivo, plačem a profesor iba povie: „Sadnite si!“ a do notesa si nič nezapíše. Myslí si, že plačem zo strachu a že

zo strachu nič neviem. Takto sa viem rozplakať ešte skôr, ako ma katechéta chystá vyťahať za uši. Ostatní sa naopak smejú a utŕžia za to ešte aj zauchá, a mne dá pokoj, ani sa ma nedotkne. Rovnako ak ma chce profesor zapísať do triednej knihy. Aj ja sa smejem, ale vo svojom vnútri. Som múdrejší ako vy všetci dokopy! Keď už teda chcete vedieť, aké som ja dieťa!... Bože! Bože! Mne teda sestry nie je ľúto – som veľký hriešnik... Bože! Bože! Čo mám teraz robiť?

Paprika vraví, že ja nebudem kráčať za rakvou. Už je to tretí deň, čo nie som v škole. Ešte zajtra a možno aj pozajtra. A keď pôjdem, nebudem musieť ešte týždeň odpovedať – lebo profesor bude brať na mňa ohľad. Jarić určite. Tak to bolo aj s Jerkom, keď mu zomrel otec, ešte v tú prvú jar, kým bývali v meste... Aj tak sa celý ten čas ani „náhodou" nepozriem do kníh, a to by teraz otcovi nemalo ani nesmelo prekážať. Ešte niekoľko dní nebudem musieť siahnuť po knihách. Umrela mi sestra, tak kto by myslel na školu!

A napokon – čo znamená jedna, ba čo, desať nedostatočných oproti jednej smrti!

7

Katafalk pripravili na prízemí. Dnes po obede som videl nebohú. Na tvári mala veľký biely závoj, asi proti muchám. Susedia – samé ženy – prichádzajú, kropia ju vodou a šepkajú si. Modlia sa a rozprávajú sa. Nerozumiem o čom. Izba vonia, vlastne smrdí po vosku. Sestrina tvár je meravá, pery sa jej úplne zosušili alebo zbledli, takmer ich nevidieť. Je zamračená. Neusmieva sa, a to je dobré, lebo Paprika hovorí: „Mŕtvy, ktorý sa usmieva, si volá niekoho, aby ho nasledoval..." So mnou to však nič nerobí. Slnko je rovnako žeravé ako včera, na ulici je rovnaký hluk, všetko to isté, iba vôňa je iná. Bolí ma žalúdok.

Matka nás poslala, vlastne prinútila, aby sme pobozkali sestru. To je asi ten najstrašnejší okamih v mojom živote. Pobozkať tvár bez krvi, bez mäsa, bez tepla! Kto je to?... Som úplne bez akýchkoľvek citov. Ledva som sa jej dotkol perami, lebo som predtým zavadil o jej tvár nosom. Aj matka, ktorá nás k tomu prinútila, vyzerá teraz hrozne, neúprosne a odporne, akoby to ani nebola matka. Ani sestra nie je sestra. Mohol by som sa na ňu pozerať (keby ma prinútili) do súdneho dňa, a nevyronil by som ani jednu slzu. Je taká studená, že aj mne je už zima. Dokonca už pochybujem, že to tam bola moja sestra, že som niekedy mal sestru; pochybujem, že tamto bolo vôbec živé... Hľadel by som na „tamto" možno so zvedavosťou, keby to nebola moja sestra... to jest keby som sa nebál, že tú zvedavosť a len zvedavosť spozorujú aj ostatní... Som odporný.

Ako vrúcne, ako citlivo, ako bratsky som smútil včera za sestrou, kým bola pri mne moja čistá, voňavá a prekrásna krstná mama a nie tieto špinavé,

krivé a žlté babizne, čo smrdia ako spotené ponožky. Všetky mi pokazili aj plač; nemám už na nič chuť – ani na smútok...

Aj matka je dnes škaredá, vyziabnutá a vráskavá a celá akosi zmodrela. Tak ako tie babizne... Aký bol iný ten včerajší bozk. Aj teraz vidím svoju krstnú – ako včera večer... Mám rád iba ju, ju a jedine ju. A nikoho iného.

Lebo sestru – už nemám.

Prikradol som sa do salóna. Bol tmavý, vlhký, tichý. Na diváne sa niečo pohlo. Josip! Schoval rýchlo vreckovku do vrecka a vyšiel von.

Ach!

Plakal, aby ho nikto nevidel! Aj on. Nebude sa mi teda môcť vysmievať; nie som dieťa. Teda aj Josip mal rád sestru viac ako ja. Snažil sa neplakať pred ostatnými, aby to zakryl. Ja som sa snažil plakať, aby som sa ukázal.

Bože! Bože!

Vari som ja jediný hriešnik? Ani slzu som nevyronil pri sestre. Všetci ju mali radi a majú ju radi aj teraz, viac ako ja. Lebo ja tu sám, kde ma nikto nevidí, nemôžem plakať. Nemôžem!

Bože! Bože!

Privolávam si do pamäti jej tvár, ale márne! Hlúpa hlava! Nevraveli mi zbytočne, že nemám pamäť. Zbytočne si zabáram tvár do dlaní, do kresla, do divána, zakrývam si oči rukami... Nič. Zabudol som na tvár svojej sestry... A ona ma nosila, česala, prezliekala. Keď som bol chorý, čítavala mi... Keď som bol malý, rozprávala mi. Bola pekná a mala ružové líca. Oči sa jej nikdy nesmiali a vôbec, zriedkakedy sa usmievala. Keď som ju sprevádzal do mesta, muži sa za ňou obzerali. Všetci ju mali radi, aj ja som bol na ňu pyšný. Všetci vraveli, že je pekná, aj ja som ju mal rád...

Zbytočne! Neviem si ju teraz takú predstaviť. To tam na katafalku, to všetko pokazilo. Tie babizne, tie všetko pokazili. Ten bozk, ten všetko zničil. Tam na stene sú fotografie. Aj ona je na nich. Táto je posledná, ale na tejto nie je dobre vystihnutá a ani fotografia sa nevydarila. (Fotografoval to brat.) Na tejto tu je, naopak, taká, akú som ju ja v skutočnosti nevidel, ale na nej sa podobá na tú, ktorú som poznal: tu je v krátkej sukničke, dievčatko. Tu je práve taká, akú som ju mal rád a aká ma mala rada. To je ona. Tú mám rád aj teraz, za tou aj teraz plačem, plačem z celého srdca, úprimne, bratsky a – nikto to nevidí a nikto sa to nikdy nedozvie...

Moja malá, moja dobrá, moja krásna sestrička. Milujem tvoje rozpustené vlasy, tvoje veľké oči, tvoju vážnu tvár... Aj tvoje holé nožičky a krátku sukničku. Aj tvoje malé ručičky a drobné jamky na lícach... Moja malá, moja dobrá, moja krásna sestrička.

Pozri, pozri! Sme sami, a ja napriek tomu plačem zo srdca ako včera, keď

mi krstná mama ovíjala okolo hrdla svoj čierny, široký a ľahučký rukáv (ona ťa mala tak rada)... a nikto sa o tom nedozvie a nikto to nesmie vedieť. Boh vidí a ty počuješ, lebo teraz si tam hore, u dobrého Boha, moja dobrá sestrička...

Všetko. Všetko. Aj tvoje kolienka, aj tvoje pršteky, aj tvoje topánočky... Všetko. Všetko... Aj tvoj medailón, čo spočíva na tvojej svätej a teplej hrudi. Nikoho som tak nemal rád a nikto ťa nemal tak rád!

Plačem. Celý sa okúpem v slzách, celú ťa utopím v plači. Môj smútok je obrovský, moja láska ešte väčšia...

Boh to vidí – ty to vieš – a nikto iný. Nikto.

8

Večer prišiel najstarší brat Matija. Nevidel som ho celý rok. Málokedy ho vidíme; je veľkoobchodník s vínom v Záhrebe, pozná sa so všetkými našimi významnejšími osobnosťami, občas nám pošle nejaký ten peniaz – na Vianoce, Nový rok a meniny. Vlastne všetci si ho vážime a rešpektujeme. Popravde, Matija je pre mňa vzorom, lebo Milan, ako by som to povedal, Milan je iba študent ako aj ja. Aj Josip, aj keď zarába, síce nie ďaleko od nás, ale u nášho otca. A napokon, aj Milanovi, aj Josipovi povedal nie raz „somár“ a všeličo iné ešte. A Josipovi, keď ma naháňa, ukazujem zo stromu rožky a vyplazujem naňho jazyk, a keď sa snaží, nedajbože, za mnou vyšplhať (a viem, že to nezvládne, lebo je tučný a nešikovný), napľujem mu na hlavu, a keď ho trafím, tak mi pohrozí päsťou, a pre mňa je to, akoby mi hodil sladkú figu. (Figy mám totiž veľmi rád.) Nebojím sa ho, lebo aj matka sa mi vtedy smeje a pri takýchto mojich kúskoch je na mojej strane aj Paprika. Nenávidí Josipa, odkedy si našiel dievča.

Takže bezvýhradne rešpektujem iba Matiju. Pre mňa je teda rozhodujúce jeho správanie... Aha, už ide. Všetci sme mu vybehli oproti, okrem Milana a otca. No on si s nami podáva iba ruky a nič nehovorí. Josip odvrátil hlavu, matka ho objala a ja som ho chytil za ruku. Mám pocit, že bude plakať aj on. Znovu sa mračí. Nebo je jasné. Susedia sú všetci nalepení na oknách. Vidím každého jednotlivo. Spolužiak Ferko dokonca na niečo ukazuje prstom. Je to ešte iba sopliak. Matka ho tľapla po tvári. Dobre urobila: nevie sa správať. Kto to kedy videl: ukazovať prstom! Pri druhom obloku sú jeho sestry, jedna krajšia ako druhá... Toto sa deje už dnes. A čo bude potom zajtra? Všetky domy budú plné ľudí. A ja aby som nešiel? Uvidíme. Ako dlho to trvá! Zdá sa mi, že ideme už celú dlhú hodinu a cesta leží takmer pri dverách domov. Viem, že Josip z okna dopľuje na cestu, a preto sme si ho pred niekoľkými rokmi za to veľmi vážili. Ale dnes! Už predsa nie sme deti!

Matija bude, podľa všetkého, plakať. Bude plakať? Pri dverách stoja tie

Jana Kiselová-Siteková: Z tvorby

isté babizne. Matija hľadí do zeme a jednou rukou sa drží za bradu. Určite bude plakať.

Vošiel. Vzlyká. Už nemôže ďalej. Narieka. Babizne si šepkajú: „To je ten najstarší brat. Ten ju mal najradšej. Je to skvelý muž.“ Milan stojí bokom. Pozerám sa naňho, no on sa na mňa bojí pozrieť. Aj Josip sa znovu odvrátil. Majú strach pozrieť sa naňho, na Matiju. A môj pohľad chce povedať: Aha, aj on plače, a nie je dieťa. Je to už muž, starší od nás... Fajčí tie najdrahšie cigary... pije, božemôj, čo ani jeden z nás ešte nevidel... Už mal jednu snúbenicu, a nechal ju... Už by mohol byť manželom aj otcom, je schopnejší ako Josip a... múdrejší ako Milan. A hľa, nezakrýva svoj plač!! Tak krásne sa správa: všetci to cítime, všetci to vidia a všetci o tom aj budú rozprávať. Aj my sme sa pri ňom rozplakali. Som hrdý na svojho brata Matiju a všetci sa ním môžeme pýšiť. To je človek! To je brat! Ten sa vie správať! Vskutku je to prekrásne – „správanie“.

Videli to aj Milan, aj Josip, a zmizli. Utiekli pred mojím pohľadom. Pretože ak plačem, neznamená to, že som ešte len dieťa; ani oni, ak neplačú, nie sú ešte „bohviečo“. Asi mi bude väčšmi imponovať Matija, ktorý napríklad píše články do novín a ktorý si tyká s mnohými spisovateľmi, ako Milan, ktorému pred tromi rokmi uverejnili noviny Pobratim jednu jedinú básničku.

Napokon, Matija žije v Záhrebe, bol vo Viedni, Pešti a bohviekde všade, a Milan videl iba to čo aj ja. Ani viac, ani menej. A preto Matija môže vedieť lepšie, ako sa má správať vážený človek v takýchto chvíľach. Samozrejme, ak mal svoju sestru skutočne rád.

9

Milan mi je teraz nesympatický. Jeho správanie – že nechcel plakať, ani keď sme sa všetci rozplakali – ma uráža a napĺňa úzkosťou. Je mladší ako Matija, študent ako aj ja, ale aj tak mi je Matija teraz oveľa bližší. Plač je, zdá sa mi, ak nie jediným, tak aspoň hlavným dôvodom. Milan sa nám nejako odcudzil, je taký nepochopiteľný; nespráva sa ako my pri udalosti, ktorá by sa mala aj jeho dotknúť a ktorá aj preňho znamená čo pre nás. Je niečo extra, alebo aspoň sa o to snaží, je aj neveriaci, neverí pre tie isté dôvody, pre ktoré aj neplače. Iba si myslí, že je „bohviečo“ a – chce sa predvádzať.

Nič som mu nepovedal; zdá sa mi, že všetci mu to v duchu vyčítajú, ale nikto mu nahlas nič nepovie. A keby nebol prišiel Matija, neviem, či by takto hľadel na Milana. Preto sa bojím o svojho brata, možno ani nebude chcieť ísť na pohreb alebo nebude chcieť nosiť smútok. Bojím sa, lebo predsa ho len mám rád a bolo by mi nevýslovne ľúto, keby si ostatní mysleli, že to, čo hovorí a ako sa tvári, je nepredstierané.

Ja potláčam v sebe Boha aj plač, a on sa môže za to hanbiť... Možno tak ako ja za svoje slzy a bozky vo vlhkom a tmavom salóne, vedľa malej sestričky, keď si pomyslím na krstnú...

Vtedy mi bolo ľúto sestry, kvôli sestre, a inokedy kvôli iným... inokedy som sa chcel ukázať, ale tentoraz – skryť...

Prečo sa hanbím za svoj úprimný smútok? A prečo som pyšný na svoje predstierané slzy?

Nikomu nerozumiem, nič mi nie je jasné a Milan všetko pokazil. Nahneval ma a prinútil premýšľať. Jeho extra správanie a extra názory ma znepokojujú a zaujímajú. Už mu vyhúkli fúziky; je chudý, hlas mu zhrubol; tvár zbledla, zostal stáť obďaleč, akoby sa cítil medzi nami ako cudzí a opustený, je mi ho ľúto. Povedal by som mu zo srdca pár slov útechy. Znepokojuje ma, núti uvažovať a vyvoláva záujem.

Je skutočne niečo extra!

Kvôli nemu – čudné! – by som mohol pochybovať o svojom smútku a láske. Ale jedno viem: teraz by som nemohol plakať ani bozkávať. Všetko mi je tesné, odporné, neznesiteľné. Nanútený bozk na ľadové líce mŕtveho – hľa, to sme my všetci a to je ona. – To je náš smútok a to je naša láska!

Milan neplače a neverí, Milan je niečo „extra".

No, ja teraz nemôžem plakať ani byť pokojný.

Milan všetko, ale všetko pokazil.

Aha, tam je, na chodbe. Je sám. Prečo som cítil potrebu povedať mu slová útechy, potešiť ho, prinútiť ho rozprávať, preukázať spolupatričnosť?

Poprosil som ho o cigaretu. Hneď mi ju aj dal. Dym mi stúpal do očí, začal som kašľať, plakať, dusiť sa... nasilu, aby som ho pobavil. Ale on sa nesmeje ani nevysmieva.

Obrátil sa ku mne rýchlo chrbtom a ešte rýchlejšie utiekol.

10

Myslel som si, že to nemusí byť nejaké zvláštne umenie, kráčať za rakvou, ale šlo sa mi oveľa ťažšie na pohreb, aj keď som mal úplne nový oblek, ako nepripravený do školy, keď som si myslel, že ma učiteľ vyvolá. To nebolo nič! Bolo to také jednoduché a, nebudem zatĺkať, ani trochu zábavné. Topánky ma strašne tlačili a ja som ustavične myslel na to, že naspäť sa budeme vracať na koči, a to ma trochu potešilo.

Neplakal som, kým sme neprišli na cintorín. Tu som zavzlykal, lebo zavzlykal aj Matija, a preto, lebo ma prišla potešiť – moja krstná... Čudné. Skôr ako som zbadal jej čierne, ľahučké a tenké šaty, zacítil som jej vôňu. Ostatne, povedal by som, že sa na pohreboch bežne neplače, preto asi hneď za rakvou

nekráčajú ženy a deti. A to, že mne tam dovolili prísť, znamená, že ma už nepokladajú za toho, za koho ma pokladali. Aj ja mám pocit, že som starší, silnejší, skúsenejší. Prežil som čosi zvláštne a budem môcť o niečom nezvyčajnom rozprávať. Už nemám sestru... Hrozne znejú teraz tieto slová, možno preto, že som sám a že okolo mňa všetci mlčia. Uplynulé dve noci som spal v izbe spolu s matkou a otcom. Tie dva-tri dni sme boli všetci spolu, aj cez deň, aj v noci, a dom bol plný hostí, susedov a príbuzných... Ale zajtra! Pozajtra, keď odíde Matija, keď ostaneme sami, ďaleko od mesta, keď Josip odíde za svojou snúbenicou, Milan za spolužiakmi, otec do čitárne, matka na návštevy a ja ostanem sám vo veľkom a pochmúrnom dome, kde hrala na klavíri kedysi zdravá a seriózna sestra, ktorá sa nikdy nikoho nebála, ktorá sa mohla o polnoci sama prechádzať v záhrade a lese a ktorá sa vysmievala Paprike, keď začala rozprávať o duchoch... Sám v tých tichých izbách, kde sa ešte minulý týždeň aj v noci svietilo a matka bdela a občas nakukla aj nad moju posteľ... Ako teraz zvládnem to, o čom budem ostatným rozprávať, teda to, že moja sestra – s ktorou som sa rozprával, prechádzal, spieval, jedol, čítal – je mŕtva... Mŕtva! Vedia to už všetci, aj noviny o tom písali, a každý sa ma na to bude pýtať... – ale čo ja, čo poviem sebe, čo napíšem sebe a ako presvedčím seba?!

To je hrozné. Môžem o nej veľmi ľahko hovoriť, ale strašne ťažké je myslieť na ňu. Mám strach, jednoducho strach. Prichádza mi na um, tu, opustenému, všeličo. Sen... o mŕtvom, ktorý sa na teba usmieva a volá ťa, akoby bol živý, znamená, ako tvrdí Paprika, že čoskoro pôjdeš aj ty za ním... Nebudem túžiť nasledujúce noci po spánku, aby som sa oslobodil od všelijakých myšlienok, a budem sa báť zaspať, aby sa mi neprisnil taký sen. Hrozné. Sestra je mŕtva. Nesmiem myslieť na to, čo bolo. Na zomieranie, smrť, katafalk, posledný bozk, kvety a na to, ako rýchlo chudla, ako jej vypadávali vlasy a ako sa dlho pozerala na svoje chrchle. Kým som sám, nesmiem vôbec myslieť na sestru, ktorú som poznal, ktorú som videl – žiť a zomierať.

Keď som sám, môžem myslieť iba na sestru v krátkych sukničkách, akú som nevidel ani živú, ani mŕtvu... ktorú som bozkával a oplakával v malom salóne; o nej môžem teraz osamote premýšľať; áno, o nej by sa mi mohlo a aj by som chcel snívať. Iba by som o nej... nemohol rozprávať...

Všetko. Všetko je strašné, hoci je slnko vysoko, bojím sa samoty... A ak sa nebojím, tak sa hanbím.

11

Matka sa pri obede niekoľkokrát spýtala: „Ako bolo? Kto všetko prišiel na pohreb?“ Matija však povedal: „Neviem, kto by si to všímal a dával pozor pri takej príležitosti?“ Ja som veľmi dobre videl, kto všetko tam bol, ale od-

povedal som rovnako ako Matija. Tak odpovedal aj Josip a Milan. Mám teraz pochybnosti o svojich bratoch... Odpovedajú ako Matija, alebo ako ja?

Videli, či nevideli?

Josip neplakal na pohrebe. Plakal iba dvakrát (a to ticho a bez vzlykotu).

Keď Matija nariekal, aj vtedy utiekol do salóna. A keď bol sám v tom istom salóne, rovnako z neho utiekol. Josip má dvadsaťjeden rokov. Aj on mi je podozrivý; trápi ma totiž jedna divná myšlienka... Plakal by som takto od srdca, keby mi zomrel, povedzme, brat a nemal by som krstnú? A aké by to bolo, keby mi zomrel otec, a bolo by to rovnaké, ako keby mi zomrela matka?

Nesmiem na to myslieť. Každá myšlienka ma znepokojuje a rozrušuje. Je mi nanič.

Zajtra idem do školy. To je čierna myšlienka. A Matija odíde. Aj to je čierna myšlienka. Náš život bude pokračovať ako predtým. Otcovi bude prekážať, ak nebudem držať v rukách školské knihy. (Aspoň sa nebude smútiť v dome!) Krstná ma nebude hladkať (nebude ma mať prečo utešovať!) a susedia nebudú na mňa upozorňovať. (Budem ako Ferko a všetci ostatní!)

Och!

Ani Milan mi nebude dávať cigarety! (Všetko je ako predtým, keď som nefajčil!)

Och! Ak som dobre počul, nebudeme smieť nejaký čas ani spievať (a asi sa ani smiať, a žartovať a biť sa), ako včera, kým bola v dome mŕtvola... ibaže teraz mŕtvola v dome nie je...

Och!

12

Dnes som bol po toľkých dňoch znovu v škole. Priatelia mi položili zopár otázok, ktoré ma znepokojili menej ako moje odpovede na ne.

Jeden spolužiak sa ma spýtal: „Mala tvoja sestra snúbenca?“

Ja som povedal: „Mala!“ Hoci nemala.

Druhý sa ma spýtal: „Na akú chorobu zomrela tvoja sestra?“

Dlho, dlho som všeličo splietal, nijako mi nešlo z úst: Na tuberu.

Nerozumiem tomu. Zdalo sa mi, že by si sestru spolužiaci menej vážili a ja by som sa za ňu musel hanbiť, ak by sa dozvedeli, že nemá snúbenca. Pretože dievča, ktoré nemá snúbenca alebo je škaredé či hlúpe... A tuberkulóza je potupná choroba, ako aj samotné slovo „tuberák“ je urážka. Tak prezývame jedného škaredého profesora, ktorý sa vždy hnevá a dáva trojky a o ktorom raz povedala nebohá sestra, že by radšej pobozkala jeho psa buldoga ako jeho pána.

Všetko ma vlastne privádza do pomykova a ničomu nerozumiem. Myslel

som si, že mi bude neobyčajne lichotiť, keď mi spolužiaci povedia: „Ako si len plakal!“ (na pohrebe bol Ferko aj mnohí iní) alebo „Ako ste ju vy (bratia) len mali radi!“ Mne však polichotí oveľa viac, keď mi spolužiaci povedia, že boli do nej buchnutí mnohí Milanovi spolužiaci a že aj profesor Jarić sa do nej úplne zbláznil.

Áno, teraz mi viac lichotí, keď hovoria, že sestra bola pekná, ako keby mi vraveli, že bola – dobrá.

. . . . . .

Nie. Ničomu nerozumiem. Dnes som šiel domov s Ferkom a on mi rozprával, aké to bolo, keď mu zomrel otec. Pripisoval tomu veľký význam a hľadel na mňa s akýmsi opovrhovaním, akoby som bol neskúsenejší a detskejší ako on.

Chcel som mu povedať, no nepovedal som mu to, že on, ktorý ukazuje prstom, si nezaslúžil, aby mu zomrel otec rovnako ako ani jednotku. Zaňho obyčajne chodí orodovať u profesorov jeho matka a to ho zachraňuje. Lebo jeho matka je veľmi pekná. Ferko mi ešte povedal: „Ale ty si plakal!“ Cítil som sa zahanbený. Jednoducho sa mi vysmieval a podceňoval ma. Chcel mi tým povedať: „Čo je to, prosím ťa, sestra... oproti otcovi!“

Vlastne na ňom vôbec nevidieť nijaký smútok, hoci odvtedy ubehlo iba pol roka. A bude ho vidieť na mne? Vidieť ho ešte na mne?

. . . . . .

Dnes ma v škole neskúšali. Profesori berú na mňa ohľad. Ani zajtra ma nebudú. Ale o pár dní... Musím všetko teraz dobehnúť, učiť sa, bifľovať sa... Z troch predmetov si musím opraviť nedostatočnú. Jar sa pomaly končí... Nebudem mať šancu si to ani opraviť?

Prečo by nemohla ísť za mňa orodovať moja matka? Alebo – moja krstná? Ona je krajšia. Moja matka – vôbec – nie je pekná.

. . . . . .

V noci sa mi snívalo o krstnej a o sestre. Krstná bola taká, aká je aj dnes, a setra taká, aká bola dávno, keď som ju ešte nepoznal.

Dnes pri obede rozprávala matka, že sa jej snívalo o sestre. Aj Josip. Ja som mlčal. Matka sa spýtala aj mňa, aj Milana: „Vám dvom sa o nej vôbec nesnívalo?“

Milan pokrčil plecami. Prečo ma táto otázka zmiatla a priviedla do rozpakov a prečo som klamal s pohľadom upretým do taniera krátko: „Nie!“

Zdá sa mi, že svoju matku teraz ľúbim oveľa menej, ako som ju ľúbil, a že ona sa na mňa pozerá tak, ako sa pozerala aj na bratov, keď nemohli alebo nechceli plakať. Už nie som jej maznáčik. Teraz mi je, zdá sa mi, oveľa bližší – Milan...

. . . . . .

Matka sa dnes znovu mňa aj Milana spýtala: „Vám sa o nej nič nesnívalo?“

Ja som videl v sne nebohú sestru ešte dvakrát, a vždy bola taká, akú som ju oplakával a bozkával v salóne.

Prečo nemôžem o tom hovoriť?

Prečo necítim potrebu a nemám chuť aspoň zaklamať, aby som utešil matku? Už by som nemohol plakať v jej náruči.

Som zlomyseľný.

Zajtra musím odpovedať z troch predmetov, a vôbec sa neučím. Vlastne učím sa, ale vôbec nerozumiem tomu, čo čítam. A matku už nemôžem prosiť, aby šla za mňa orodovať.

. . . . . .

Profesori mi povedali, že mi dajú nedostatočnú. Som smutný. Aj matka si to dnes všimla a súcitne povedala: „Čo ti je? Po sestrinej smrti si sa úplne zmenil...“ A pobozkala ma na vlasy.

Ako si to vysvetľuje? Bude ma aspoň brániť pred otcom, ak donesiem vysvedčenie s nedostatočnou?

Myslím si, že bude... Tak veľmi milovala nebohú sestru a – mňa.

A ja...

UKÁŽKU PRELOŽILA ALICA KULIHOVÁ

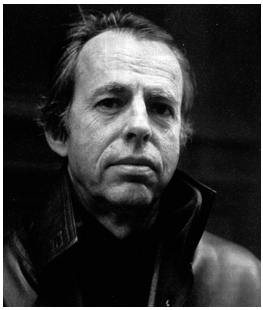

HOUELLEBECQOVA VÍZIA KONZUMENTSKÉHO SVETA

(ROZHOVOR S FRANCÚZSKYM EKONÓMOM BERNARDOM MARISOM O TVORBE PROZAIKA, BÁSNIKA A ESEJISTU MICHELA HOUELLEBECQA)

Michel Houellebecq *(nar. 1956, Goncourtova cena 2010) je v súčasnosti vari najuznávanejším francúzskym spisovateľom. U nás vyšli jeho knihy* Elementárne častice *(2009),* Mapa a územie *(2011),* Zostať nažive a iné texty *(2014). V tomto roku vyšla o ňom esejistická kniha ekonóma* ***Bernarda Marisa*** Houellebecq ekonóm. *Rozhovor s autorom tejto knihy, zaujímavý pohľadom na autora i jeho vnímanie súčasného sveta, uverejnil denník Le Nouvel Observateur.*

SYLVAIN COURAGE: Možno v súlade s názvom vašej eseje pokladať Houellebecqa za ekonóma?

■ **BERNARD MARIS:** Vôbec nie! Mám priveľkú úctu k takým umelcom ako on a nebudem ich predsa porovnávať s takými úbohými šarlatánmi, ako sú ekonómi. Kto si už spomenie na veľkňazov tejto pseudovedy, ktorá sa dnes dostala do závozu? Houellebecq je tvorca, je jedným z našich najpozoruhodnejších románopiscov. A zaumienil si opísať smutný svet, v ktorom žijeme v područí ekonomického náboženstva.

Očarila ma *Mapa a územie* (Goncourtova cena 2010). Pochopil som to jeho zúfalé lúpanie cibule ekonómie, tej dogmy, ktorá má priviesť človeka do jedinej dimenzie: k racionalite, schopnej určovať jeho konanie.

S. C.: Čo o tom hovorí *Mapa a územie*?

■ **B. M.:** Na rozdiel od liberalizmu Houellebecq nastoľuje otázku užitočnosti a neužitočnosti. Román vychádza z ironicky postavenej otázky o inštalatérstve. Inštalatér zachráni hrdinu tým, že mu opraví kúrenie. No ten istý *„užitočný inštalatér“* neprestáva snívať o Thajsku, kde chce prenajímať turistom vodné skútre, čiže podľa Houellebecqa túži po *„neužitočnej“* aktivite,

ktorá má uspokojiť konzumentské rozmary *„malých strachopudov napchatých prachmi“*.

V tejto parabole je zhrnuté houellebecqovské čítanie ekonómie. Kde je racionalita? Aká je skutočná hodnota práce? V *Mape a území* sa Francúzsko výrobcov, ktorého nástroje a umne vybudované zariadenia chce odfotografovať umelec Jed, stráca v záplave masového turizmu. Francúzsko sa zmenilo na ohromný Disneyland! Je to výsledok vlády ekonómie. Svet bez akejkoľvek hodnoty. Houellebecq by dal prednosť ekonómii remeselníka a umelcov.

S. C.: Lenže turistiku tvoria čísla o podnikaní a raste...

■ **B. M.:** Houellebecq má pre služby a ich aktivitu iba pohŕdanie. Obchod, marketing a poradenstvo sú podľa neho iba príživníci. Tieto činnosti síce vytvárajú peniaze, no ničím neprispievajú k bohatstvu, ako to robia poľnohospodári, remeselníci či umelci. Adam Smith, otec liberálnej ekonómie, uvažoval svojho času rozumne, keď tvrdil, že najímaním robotníka sa obohacujeme, ale zamestnávaním sluhu sa ochudobňujeme. Ani služby nerobia nič iné, len predávajú „metodický liberalizmus“, ktorý Houellebecq neuznáva.

Riaditelia pre ľudské zdroje a konzultanti bdejú nad tým, ako udržať v podnikoch neľútostný boj, ktorý tam panuje. Marketéri bez prestania uvádzajú na scénu nové inovačné ponuky, aby udržali nezrelosť nenásytných konzumentov. A reklamní komunikátori živia odkaz, podľa ktorého okrem trhu niet iného dosiahnuteľného horizontu. V *Platforme* sa hostesky Babette a Léa predvádzajú na mostíku, ktorý postavili inžinieri. *„Prečo ich platia desaťkrát lepšie ako robotníkov?“* pýta sa Houellebecq. Ako úvaha je to priveľmi marxistické, nie?

S. C.: A čo finančníci, ktorí ovládajú ekonómiu 21. storočia?

■ **B. M.:** Vôbec o nich nehovorí, no pokladá ich za absolútne prázdne bytosti. V *Platforme* (po česky vyšla prvý raz roku 2008) ide o obchodníka. Je súčasťou trhu, ale je zároveň vzdialený od všetkého. Ako frajer, čo pilotuje bezpilotné lietadlá. Jeho zamestnanie je virtuálne, nepredstavuje nič. Naša spoločnosť ho však zaradila na vrchol, pretože je pánom konzumu. Môže si zaplatiť všetko...

S. C.: Má Houellebecq nejakú ucelenú a sformulovanú víziu o našom svete ekonómie?

■ **B. M.:** Jeho myšlienky sú jednoznačne koherentné. Jeho prvý román *Priestory bojovej zóny* je o liberalizme a súťaživosti medzi ľudskými indivídua-

mi. *„Ekonomický liberalizmus, to sú priestory bojovej zóny, priestory pre každý vek života a všetky triedy spoločnosti,“* píše Houellebecq.

Podnik pokladá za kráľovstvo dobrovoľnej podriadenosti. Ukazuje, že mobilita, neistota a flexibilita, vytvorené v podnikových boxoch, slúžia len na rozvinutie moci nad ľudskými bytosťami.

Elementárne častice analyzujú nadvládu absolútneho individualizmu a konzumentstva, ale aj nadvládu vedy a techniky, ktorým patrí Houellebecqov obdiv. *Platforma* (vyšla v českom preklade prvý raz roku 2008, pozn. prekl.) opisuje zákon ponuky a dopytu aplikovaný na sex. *Možnosť ostrova* sa končí evokáciou postkapitalistického sveta, ktorý uskutočnil posledné želanie konzumentov: večný život vyhradený pre jedinú sektu, keďže kapitalizmus nemôže skončiť nijako inak než nadvládou menšiny bohatých, schopných sebareprodukcie, zatiaľ čo celý zvyšok ľudstva je odsúdený na zánik.

Stačí, ak konštatujeme čoraz väčšiu koncentráciu bohatstva v rukách kasty multimiliardárov, aby sme porozumeli tejto vízii. Kapitalizmus je systém založený na nezrelosti a nemôže trvať večne. Má ostatne iba dvesto rokov. A to je na rebríčku dejín skoro nič.

S. C.: Čo je hlavné v Houellebecqovej ekonomickej koncepcii?

■ **B. M.:** Tvorivá deštrukcia je pojem, ktorý preberá od Schumpetera. Rakúsky ekonóm nepretržite pracoval na teoretickom rozpracovaní procesu, ktorý prebieha so simultánnym zánikom a vznikom činností. Podniky sa vytvárajú najmä na to, aby sa zúčastňovali na neustálom obnovovaní a na neprestajnej súťaži.

Podstata kapitalizmu, tvorivá deštrukcia, vyvoláva neistotu a strach všetkých tých nešťastných kádrov, *„ktoré vystupujú na svoju kalváriu v niklových výťahoch“*, ako píše Houellebecq.[1] Títo zinfantilnení manažéri sú odsúdení na boj až do samého vyčerpania.[1] *„Vyzerá na technoobchodníka; vyzerá načisto groggy,“* hovorí Houellebecq.[2]

Neprestajnou inováciou ponuky imania a služieb tvorivá deštrukcia zinfantilňuje neukojiteľných konzumentov. Sotva stačili skonzumovať jedno, už musia konzumovať ďalšie. Obľúbili ste si 3G? 4G budete zbožňovať! Podľa Houellebecqa tvorivá deštrukcia z nás robí večne nenásytné, večne nespokojné deti. Tam korení fascinácia Jeda, hrdinu *Mapy a územia*, hypermarketmi.

S. C.: Kde sa skončí tvorivá deštrukcia?

■ **B. M.:** Logicky sa skončí vyčerpanosťou sveta a človeka. Schumpeter by chcel, aby sa skončila umiernenou sociálnou demokraciou. Houellebecq je pesimistickejší. Myslí si, že „slávna tridsiatka“ (roky ekonomického rastu

1946 – 1975, pozn. prekl.) spolu s „jasnozrivým štátom“ umožnili rast kúpnej sily a „údržbu“ istého počtu *„neužitočných, nesúťaživých a škodlivých“*, ale aj nenáročných „lúpačov cibule“ (Michel v *Platforme*), ktorí majú jeho sympatie.

Lenže aj táto zátvorka sa roztvorila. Globálna súťaživosť sa nemôže skončiť inde ako vo vyhasnutí. Preľudnenie, vyčerpanie zdrojov, rastúca nerovnosť... Ako Malthus tak aj Houellebecq si myslí, že kapitalizmus sa rúti k svojmu koncu, keďže je samovražedný. Malthus vypracoval teóriu zámerného znižovania zisku. Houellebecq preberá tento pojem a aplikuje ho na sexualitu. Hovorí o tendenčnom znižovaní sexuálnej túžby. Nikdy neukojený sexuálny konzum vedie k pornografii alebo k rovnako neukojiteľným a vyčerpávajúcim sexuálnym orgiám, keďže oboje sa zaobíde bez lásky.

S. C.: Na čom sa zakladá toto jeho proroctvo samodeštrukcie kapitalizmu?

■ **B. M.:** Väčšina ekonómov verí v návrat rovnováhy. Trhy podriadené zákonu ponuky a dopytu sa skončia reguláciou, i keď budú musieť prekonávať krízové obdobia. Vyčerpanie zdrojov? Nárast produktivity to prekoná. Zmiznú živočíšne druhy? Človek vytvorí nové.

No Houellebecq ako románopisec neúprosne sa míňajúceho času, nezvratnosti a entropie neverí v návrat rovnováhy. Naopak, nazdáva sa, že celý proces degradácie speje k svojmu koncu. Nazdáva sa, že poslaním človeka je zničiť prírodu a vytvoriť všetko, čo je technicky realizovateľné, počínajúc klonovaním človeka. Houellebecq nie je ekológ.

S. C.: Čo myslíte, kde pramenia jeho znalosti ekonómie?

■ **B. M.:** Houellebecq je vyštudovaný poľnohospodársky inžinier. Je však aj informatik. Informatika sa zakladá na algoritmoch, teda na hľadaní optimálnych ciest. Preto Houellebecq je v súlade s hľadaním optimality, ktorá je srdcom ekonómie. Ostatne, je veľmi hrdý na to, že ju ovláda.

Nazdáva sa, že *Priestory bojovej zóny* sú knihou *„užitočnou, ktorá by dnes nemohla vyjsť. Pretože naše spoločnosti v nej dospeli teraz do konečného štádia, v ktorom odmietajú uznať svoje ťažké položenie.“*[1] Práve si prečítal esej, ktorú som zasvätil jeho ekonomickej koncepcii, a pochválil ma za ňu. Povedal, že ňou bol dokonca dojatý...

S. C.: Houellebecq nie je prvým románopiscom, ktorý opisuje kapitalistický svet, jeho nenásytnosť, jeho bezprávie. Balzac, Zola, Maupassant to robili dávno pred ním...

■ **B. M.:** Románopisci v 19. storočí a na začiatku 20. storočia perfektne opísali kapitalizmus v počiatočnom štádiu, keď bol ešte pod vplyvom ideálov

a hodnôt starého režimu. Vtedy kapitalisti, i keď mali ohromný apetít na bohatstvo, a proletariát odkázali na biedu, ešte snívali o šľachtických tituloch, o salónoch a galantnosti. To už dnes neexistuje.

S. C.: Čo sa zmenilo?

■ **B. M.:** Hyperindividualizmus. Pre veľkých klasikov ekonómie – Smitha, Ricarda, Malthusa a Marxa – existovali triedy. Boli rentieri, podnikatelia, námezdní pracujúci. Houellebecq sa odvoláva na Alfreda Marshalla, Keynesovho profesora a priateľa, ktorý videl v spoločnosti len spotrebiteľské a racionálne indivíduá, konajúce podľa zákona ponuky a dopytu. Houellebecq už takejto požiadavke neverí. *„Existencia iracionálnych ekonomických činiteľov, odnepamäti ukrytých v tieni, je tajnou príčinou pádu celej ekonomickej teórie,“* píše v *Mape a území*. Veľmi dobre si však uvedomuje, že nijaké kolektívne väzby už nebudú existovať, pretože vládu plne prevzal trh.

Kam sa napríklad podel proletariát? Houellebecq, ktorého otec bol činný v odboji (Ľudový front), veľmi trpí na toto obdobie. Rok 1936, to bol čas, keď robotníci mali len trochu peňazí a mohli si dožičiť len málo voľného času: platené dovolenky. Dnes je to na hanbu. Čo sa vyčíta Francúzom? Že priveľa dovolenkujú, že vyhľadávajú rozkoše a že dosť nepracujú. Podľa liberálov je o Francúzov dobre postarané a nerovnosti v našej krajine majú slabý základ.

S. C.: Vari len nechcete z Houellebecqa urobiť socialistu?

■ **B. M.:** Božechráň. No Houellebecq je veľmi citlivý na utópiu „spravodlivej mzdy“ za „poctivú prácu“, teda to, čo požadovali George Orwell a pred ním svätý Tomáš, ktorý hovoril o „dôstojnej mzde“. Houellebecq cituje aj Fouriera v súvislosti s túžbou človeka byť šťastný vo svojej práci. Treba dosiahnuť, aby ľud mohol byť spokojný z toho, čo vyrába. Dôstojne z toho žiť a nemusieť žobrať. To sa však ku kapitalizmu nehodí.

Houellebecq prečítal naozajstného Keynesa a porozumel mu. Nie toho obrodeného verejnou spotrebou, ktorého miluje ľavica, ale toho, ktorý hovorí o úpadku, úniku peňazí a eutanázii rentierov.

S. C.: Pre provokatívne správanie pokladajú Houellebecqa za cynika, za pravicového anarchistu. Za všeličo, len nie za militantného antiliberála. Ako si vysvetľujete túto zjavnú protirečivosť?

■ **B. M.:** Houellebecq neverí, že sa dá vyhnúť individualizmu a ekonomizmu. *„Kapitalizmus je zo všetkých ekonomických a sociálnych systémov bezpochyby najprirodzenejší, no už to stačí na to, aby bol označený za najhorší,“* píše v *Priestoroch bojovej zóny.*

Houellebecq však nie orgiastický cynik, za akého ho niektorí majú. V skutočnosti je veľmi sentimentálny. Konštatuje, že ekonómia a *„vody zmrazené egoistickou vypočítavosťou“* – slávna formulka, ktorú si vypožičal od Marxa – zabíjajú všetky kolektívne väzby, ktorých výsledkom je dobre vykonaná práca. Houellebecq je dojemný, keď hovorí, že ho zaujímajú iba takí, čo sú schopní rozdávať dobro a lásku. Aj preto je feminista, i keď má nepochybne zo žien trocha strach.

Pri jeho provokáciách sa nehodno zastavovať. Pre neho je obrazom Boha ženské pohlavie, z ktorého všetci pochádzame. Zatiaľ čo muži si pestujú pud smrti a kapitalizmus. Na konci knihy *Možnosti ostrova* muži zahynú a zostanú len ženy.

S. C.: V eseji, ktorú ste napísali na základe svojho objavu Houellebecqa, akoby ste dávali zbohom ekonómii...

B. M.: Ekonómia je v týchto časoch reč mocných. Je to posvätná veda. Žiaľ, nemám poňatia, ako z toho vybŕdnuť. Ste proti súťaženiu? Chcete teda vytvoriť nezamestnanosť! Ekonómia sa predstavuje ako diškurz o šťastí, ktorý sa zmenil na diškurz o spätosti, o vernosti, nebodaj aj o cti, veľkosti a dejinách.

Nemci sú efektívnejší ako my. Španieli o čosi menej. A potom čo? Takáto fáma mi pripadá umelá. Je to len pena, vetrík. Houellebecq napísal v jednej svojej básni:[3] *„Odmietame liberálnu ideológiu, pretože nie je schopná poskytnúť zmysel, cestu k zmiereniu indivídua so svojím blížnym v komunite, ktorú by bolo možné pokladať za humánnu.“*

---

[1] »Le Sens du combat« (Zmysel boja, Flammarion 1996)

[2] »La carte et le territoire« (Mapa a územie, Flammarion 2010)

[3] »Houellebecq économiste« (Houellebecq ekonóm, Flammarion 2014)

(Z FRANCÚZSKEHO DENNÍKA LE NOUVEL OBSERVATEUR
PRELOŽIL ALEXANDER HALVONÍK)

ROZHĽADŇA
PRE SLOVENSKÉ POHĽADY
PÍŠE JURAJ BINDZÁR

„Odkedy si si zaumienil, že budeš filozof, je z teba zrazu zosobnená ctihodnosť a chodíš so zdvihnutým obočím. Keď kráčaš ako páv okolo môjho domu, so spismi pod pazuchou niekam do Akadémie, nasadíš zakaždým dôležitú tvár a ideš, ako keby si v tom dome v živote nebol. Ty si myslíš, že medzi filozofom a hetérou je voľajaký rozdiel? Žiaden. Aj my, aj oni používame rovnaké prostriedky a máme rovnaký cieľ – ťahať z mladých neskúsených ľudí peniaze.“

ALKIFRÓN: LISTY HETÉR, *THÁIS EUTHYDÉMOVI*

KINO TV

MORVERN A KEVIN,

tajomné stvorenia, mysteriózni hrdinovia, predvádzajú svoje temné životné príbehy, detinskú hru na slobodomyseľnosť či slobodu a paradoxne ochromujúcu neslobodu svojich životov a konania a napokon zlo, ktorého pôvod nepoznáme. Zlo, ktoré vyviera odkiaľsi z najhlbších neprebádaných hlbín týchto bytostí i nás všetkých, zlo, napájané a živené hypnotickou ľahostajnosťou k ostatným a smrtonosným egoizmom. Toto všetko spolu potom veľmi *cool* a riadne *trendy*, náležite prikrmované dobovými šlágrami, vytvorilo esenciu mojich pocitov z týchto dvoch filmov, ktoré uvádzam, aby som čitateľov na ne upozornil.

Filmy s mysterióznymi príbehmi hrdinov sú temné divadelné hry, v ktorých vládne zlo a ľudská beštiálnosť, vzhľadom na autenticitu a časovú jedinečnosť okamžitého a priebežného divadelného zážitku, beštiálnosť často morbídne cukrovaná akým-takým humorom, hovoria, že čiernym, sú ony príznačným žánrom ostatných rokov.

Toto a všeličo ďalšie sa v našich časoch vo všetkých umeniach rozbujnelo a na výslní pozornosti divákov i všakovakých znalcov sa týmto príkrym a desivým karikatúram súčasného sveta a našich podenkových akoby životov očividne dobre darí.

Kde sa tu vzali tieto ľudské tvory, kto ich splodil, také zanedbané, nekrstené a nijako zjavne nepoznamenané láskou, kto ich vychovával takto bez nehy, bez šťastia, bez radosti, len z povinnosti, len tak, ako sa to očakáva

podľa akýchsi sociálnych zákonov a akýchsi spoločenských zvyklostí. Alebo naopak, prečo sa ony navzdory láske a toľkej pozornosti zvlčili a sú len nositeľmi zla? Prečo je to tak? Ako je to?

(Morvern Callarová, Kevin Khatchadourian – tragické karikatúry, monštruózne prototypy hrdinov, ich životy, ich osudy, vysvetlenie, prosím, nečakajte, nevysvetlí sa nič. Nič...)

Tí dvaja sú, zdá sa, takmer generačne modelový svet sám osebe, len a len oni a nikto viac. Nič od nikoho nedostali, nikomu nič nedlhujú a v tej prázdnote, v tom bezodnom osobnostnom vákuu, ktoré v sebe nesú ako nádor, sa zrodilo zlo a tým nás obdarúvajú. A bodka. Tak to je. Žeby? Žeby to nakoniec bolo až také desivo jednoduché?

Napríklad už len tá vehementne proklamovaná, manifestovaná, dokola omieľaná problematika a téma slobody a neslobody, traktovaná na veľa spôsobov, na rôznej umeleckej úrovni, tie nekončiace sa manifestácie scestnej či blúznivej prostoduchosti, keď sa na slobodu masovo čaká, rozhorčene si ju nárokujeme, lebo predsa niekto (kto?) by nám ju mal poskytnúť. Dovoľte, prosím, odbočenie.

(Teda o slobode: Veľký európsky dramatik, rebel a tragický básnik Heinrich von Kleist stvoril pred vyše dvesto rokmi z éterickej matérie vlastnej skepsy hlboko presvedčivého hrdinu Michaela Kohlhaasa, ktorého legendárny životný príbeh rebela patrí k tým niekoľkým nadčasovým a zdá sa, že už navždy platným svedectvám o tom, že sloboda je individuálna schopnosť, nie objektívna možnosť či stav. A že závislosť, nesloboda a otroctvo sú a vždy boli iba obrazom zlyhania jedinca či spoločenstva. Apropo: na jeseň sa niekoľko dní dalo na Cinemaxe pozrieť pred rokom nakrútený krásny a strhujúci nemecko-francúzsky film Michael Kohlhaas*, v súčasnosti už celosvetovo oceňovaný. Režisérom je dosiaľ málo známy Arnaud des Pallières. Ak sa dá, nedajte si tento filmový zážitok ujsť, navyše, je to jedna z nemnohých absolútne majstrovských adaptácií literárneho diela do filmovej podoby. Excelentné!)*

■

Je mi to v čase vianočnom, keď vyjdú tieto moje poznámky, dvojnásobne ľúto, ale éra naivného, všemožne a na veľa spôsobov vysvetľovaného a tak či onak motivovaného zla, vážení čitatelia, pominula, zlo tretieho tisícročia je bezdôvodné, nevzniká, nerodí sa, je. A je tu, samozrejme, a vyzerá to, že odjakživa a navždy, viem, toto je zasa raz náramný objav teplej vody, ale...

... ale zásadne a principiálne sa teda mení i obraz zla v umení, je načase priznať a vecne konštatovať, že to nekončiace sa zabíjanie, vraždenie a hyzdenie ľudských bytostí, ktoré sa odohráva v hrách Achillových, Sofoklo-

vých, Shakespearových či v morbídnych šarádach Camusa, v hollywoodskych, hongkonských či japonských krvákoch alebo sa teraz deje v reštaurácii v Dunajskej Strede, v pražskom metre či bezdomovskej nore pod bratislavským mostom, že to či ono zlo je dôsledkom istých príčin, že vždy malo a mávalo svoje také či onaké vysvetlenie. Kdeže sú tie časy?

(Z tohto pohľadu sú potom dramatické kriminálne či nedajbože hororové a trilerové výtvory z čias Upíra Nosferatu, Doktora Caligariho, filmu noir, filmov od Hitchcocka, Lyncha či Tarantina artefaktmi z dejín umenia, v ktorých je zdokumentovaná tá zlatá éra spektakulárneho filmového zla a strachu, keď filmoví vedátori a inžinieri ľudských duší odchovaní Freudom či Jungom poznali na všetky tie nástojčivé otázky jasnozrivé a velemúdre odpovede. Tie časy sa pominuli, zlo zmutovalo, je rezistentné.)

Nebuďme naivní, to novodobé, dnešné, naše slovenské, americké, gangsterské, mafiánske, bezdomovské, domáce, rodinné či aké len chcete zlo žiadne vysvetlenie už nemá. Je nepredvídateľné a ťažko spoznateľné, teda nespoznateľné. Aj o tom sú tieto dva skromne nakrútené, lež pozoruhodné filmy.

■

MORVERN CALLAR
Britský film, 2002
Podľa románu Alana Warnera
Scenár a réžia: Lynne Ramsayová

(Na podlahe leží nahý muž, je mŕtvy, miestnosť osvetľujú blikajúce farebné žiarovky z vianočného stromčeka, vedľa nehybného tela je na holej dlážke skrútená polonahá slečna a nežne sa pohráva s mužovou zakrvácanou rukou, potom sa pozviecha, mŕtvolu prekročí a ide sa vykúpať. Keď sa vykúpe, učeše a precízne namaľuje, odíde do klubu na vianočnú diskotéku...)

Viaceré, teda mnohé diela svetovej literatúry, dramatickej spisby, divadla či filmu vrcholia a končia sa násilným samovražedným aktom, tentoraz to je inak.

(... v tomto filme sa príbeh Morvern Callarovej, mladej predavačky z oddelenia zeleniny v miestnom supermarkete milencovou samovraždou začína... Sme kdesi v malom meste v Škótsku, mŕtvy mladý muž bol vraj začínajúci spisovateľ, jeho románová prvotina je uložená v počítači, ktorého obrazovka bliká a na ktorej si jeho milá prečíta lakonický odkaz, že to, čo urobil, pokladal za najlepšie riešenie a aby mu teda prepáčila a že ju miluje a že je mu to ľúto...)

City ani žiadne veľké citové rozpoloženie sa v tomto filme neprezentujú a je to také očividné a od scenáristky a režisérky Lynne Ramsayovej cieľavedo-

mé a znepokojujúce, že akosi spontánne vám isté citové výlevy a poryvy duše, také vzácne staromódne, chýbajú a žiadajú sa v priebehu deja čoraz väčšmi.

Ako divák vychovaný a odchovaný na istých tradíciách a konvenciách umeleckého dramatického zážitku strácate istotu a na chvíľu možno i zapochybujete o presvedčivosti a pravdivosti príbehu, deja i životnosti postáv a konania hrdinov, ktoré je chvíľami akosi málo podobné tomu, čo zo života, ale i z literatúry, divadla či filmu poznáte a čomu ste ochotný uveriť a veriť.

(Morvern chodí ďalej do práce, prezlieka sa v šatni do podnikovej rovnošaty, preberá hnijúcu mrkvu, obsluhuje zákazníkov, občas sa rozpráva s Lannou, svojou jedinou kamarátkou, ale najmä sa spolu smejú, výdatne, hojne, veselo a bláznivo, netušíme čomu, nechápeme, prečo tak divo jačia... Po práci jej priateľka dá vianočný darček, no Morvern pre ňu nemá nič, ale napraví to, veď o nič nejde, život ide ďalej, a mŕtvola jej milenca tam leží na dlážke, krv okolo neho už sčernela a zaschla, ale inak nič... A príde Silvester a Nový rok a potom jedného večera Morvern otvorí v počítači dokument, v ktorom je ten románový debut, vymaže meno autora, napíše tam meno svoje a rukopis pošle vydavateľstvu, potom si spomenie na svoju vianočnú podlžnosť, vyberie z kreditnej karty mŕtveho milenca peniaze a zaplatí sebe a Lanne pobyt pri mori v Španielsku... Medzitým sa, len akoby mimochodom a jednoducho, zbaví mŕtveho tela, vo vani milého rozreže a rozpíli, ako, to nám pani režisérka ukáže len veľmi decentne a z diaľky, potom ho takto rozporciovaného odnesie v ruksaku kamsi do voľnej prírody, kde mu malinkou lopatkou, akou sa okopáva fikus v kvetináči, vykope hrob a uloží ostatky svojho milovaného do zeme...)

Takéto akoby vecné chyby, odporujúce bežnej logike, spochybnenia zdravého rozumu, bizarné, pitoreskne desivé či groteskne výsmešné signály z rodu brechtovského potlačovania emócií či scudzovania vnímania deja, používa pani režisérka Ramsayová, povedzme, že rafinovane, na rôznych miestach a rozdielnej úrovni vkusu s veľmi rozdielnym výsledkom, čo ju ale zasa spontánne, generačne príznačne a neoddeliteľne spája s Morvern, s hrdinkou, a s jej zmäteným tackaním dejom a symbolickým životným príbehom tej čudnej baby, čo sa chce oslobodiť, za každú cenu, na úkor kohokoľvek, keby ešte vedela, ako z toho svojho života vystúpiť a nasadnúť na iný spoj.

A toto je ten moment, čo z tohto akoby nenápadného filmu robí film svojím spôsobom kultový, pre istý okruh divákov, rozumie sa. Osobne to vidím tak, že už tu sa režisérka Lynne Ramsayová možno (žeby?) neuvedomene, ale celkom zákonite pripravovala na svoj film o Kevinovi, na svoj opus magnum, ktorý vznikne až o desať rokov neskôr.

Oba autorské filmy tejto scenáristky a režisérky, ktoré uvádzam, sú jej scenáristickými adaptáciami úspešných románov a oba sú výrazne poznačené

jej demonštrovaným úsilím spochybniť, zrelativizovať dejosled a reálnu časovú postupnosť udalostí, deje a udalosti, ktoré sa ešte len stanú, sa radia za tie, čo sa už stali, alebo sa práve dejú, film má svoj čas, vlastnú chronológiu, čím by sa mala posilniť údernosť a jedinečnosť samotného filmového príbehu. Darí sa jej to.

(... Morvern a Lanna sa teda vydávajú na púť za slobodou a vezmú to dievčence príjemnou skratkou – cez pobyt pri mori v španielskom letovisku, výlet platí Morvern z peňazí, ktoré vyberá od smrti svojho milenca z jeho účtu a, čuduj sa svete, tá sloboda, v spoločnosti zábavných mladých mužov a hojne zavlažovaná šampanským, ktorú si užívajú v turistickom hoteli, nie je, na ich veľké prekvapenie, vôbec to, čo si slečny predstavovali... Morvern dostane z londýnskeho vydavateľstva honorár za román, ktorý ukradla mŕtvemu milencovi – šek na čiastku, z ktorej sa jej zakrúti hlava...)

Príbehový motív s krádežou románu a astronomickým honorárom je smiešne naivný, no v konečnom umeleckom vyznení prekvapujúco a zázračne dotvára monštruóznosť a obludnosť sebectva hlavnej hrdinky a samozrejmú absurdnosť nášho sveta. Sám príbeh dostáva vo finále rámec, ktorý spontánne zavŕši žánrový posun od sociálno-kritického výjavu v duchu britskej realistickej filmovej školy do polohy symbolického podobenstva a grotesknej morality bez východiska...

(Morvern Callarová, podvodníčka a zlodejka, záhadné nevyspytateľné stvorenie, odchádza, pokračuje vo svojom hľadaní slobody, ktorá by jej mala, samozrejme, priniesť aj voľajaké to šťastie, sedí uprostred noci na lavičke na malej železničnej zastávke a čaká... netuší, že neslobodu, čo ju nivočí a hubí, si odnáša so sebou v batohu...)

■

WE NEED TO TALK ABOUT KEVIN
Musíme si pohovoriť o Kevinovi
Veľká Británia/USA, 2011
Scenár a réžia: Lynne Ramsayová
Podľa románu Lionel Shriverovej, po česky vyšiel roku 2007

Tá stará pravda o sile jednoduchosti, ktorá mieri k podstate veci, o sile ustrojenia umeleckého diela oslobodeného od ambicióznych realizačných či tvorivých inovácií, je vec na pohľad ľahká a prostá. Možno.

Film, román, divadelná hra, obraz či fotografia sú zázračné a divokrásne hračky a režisér, spisovateľ, dramatik, maliar či fotograf často neodolá tým lákavým hrám s formálnymi finesami, na ktorých by predviedol, aký on je vy-

naliezavý režisér, aranžér, originálny fabulátor, jazykový toreador či rafinovaný scénický kúzelník. Nadšení diváci v novodobých filmových palácoch alebo čitatelia fajnšmekri potom tlieskajú tým sofistikovaným majstrovským výtvorom a očarení dokonalosťou sa radi dajú pomasírovať blahodarnou porciou krásna a cítia sa nabití pozitívnou energiou, a svet je zasa raz krajší, hurá!...

Ibaže sú i celkom iné umelecké a ľudské postoje, sú tvorcovia – a je ich, z rôznych príčin, napodiv čoraz viac –, ktorí navzdory normotvorným postulátom kritikov a umenovedátorov odmietajú posadnuto témou a umeleckým zámerom tvarovať dielo do požadovaných a historicky či slohovo úzovaných foriem, práve módnych zvyklostí, druhov či, nedajbože, žánrov.

Film akoby sa po stopäťdesiatich rokoch uberal dvoma paralelnými cestami, hlavná cesta filmového priemyslu a veľkopodnikania vedie k divákovi, ktorý chce byť znovu a znovu ohurovaný fascinujúcim výpravným filmovým comicsom, pestrým, širokouhlým, kvadrofónnym, tie zážitky si diváci radi zaplatia a z multiplexov odchádzajú so zvyškami pukancov na tričkách, v tranze, ohúrení, nadšení a spokojní... A potom sú diváci, ktorých nadchýnajú filmy nakrútené takmer amatérsky jednoduchými komerčnými kamerami – tí si chodia do kina pozrieť ľudské príbehy, tých blúznivcov trápia ľudské osudy, z filmových klubov odchádzajú mlčanliví, často potom nevedia zaspať, lebo to, čo prostredníctvom obrazového príbehu prežili a zažili, im jednoducho nedá spať.

Tento film je presne taký, ale nikto z početného zástupu európskych či amerických filmových kritikov (na internete som si mohol prečítať recenzie asi dvadsiatich) sa tým, ako bola táto filmová veľkotragédia antických parametrov nakrútená, skutočne nikto, ani len v náznaku nezaoberá, lebo je to paradoxné v porovnaní s tým, o čom tento obrazovo, koncepčne či skladobne jednoduchý film tak strhujúco vypovedá. A od umenovednej dogmy, podľa ktorej v tragédii hlavný nositeľ zla zomiera, sa tento mysteriózny novodobý a výsostne súčasný príbeh odlišuje tým, že tu sa tragický hrdina rodí, aby vraždil a prežil alebo žil večne. Takže aj tragický hrdina zmutoval, pokrok sa nedá zastaviť, taká je pravda, však?

■

(Zo strmého, prísne kolmého nadhľadu sledujem čudesné hmýrenie tisíchlavého davu, ktorý sa miesi v úzkej ulici zasypanej rajčinami a zaliatej pretlakom. Sme kdesi v Španielsku, prebieha tu, ako každý rok a už po stáročia, La Tomatina, mysteriózna slávnosť paradajok a besnenia s tým spojeného, a zdá sa, že vrcholí... Niekoľko mužov vyslobodzuje z krvavočerveného bahna, ktorým sa brodia, polonahú ženu, dvíhajú telo s rozpaženými rukami nad hlavu a kamsi ho odnášajú, pripomenie to všeličo, i tajomné erotické hry, i snímanie z kríža...)

Toto sugestívne a viacnásobne symbolické predznamenanie zaliate agresívnou farbou, čo má zrazu silu šarlátovej červene, ktorá býva nositeľkou utrpenia, zásadne a výrazne poznamená všetko, čo sa bude diať ďalej.

(Eva Khatchadourianová – britská herečka Tilda Swintonová vo svojej životnej filmovej role –, žena s menom v angličtine takmer nevysloviteľným, sa na slávnosti La Tomatine zúčastní s mužom, s ktorým splodí dieťa, chlapec dostane meno Kevin a od chvíle, keď sa prvý raz nadýchne, začne s matkou, ktorej telo práve opustil, zápasiť a bojovať, ustavične a nenávistne... ako dojča neplače, ale vo dne v noci vrieska, reve, jačí a najmä neprestáva... Neskôr, už ako roztomilý okatý chlapček, sa matke len uprene pozerá do očí, ale tvárička má prázdnu, bez výrazu, ako keby nič nevidel, nič nepočul, nikoho nevidí, ani svoju nevlastnú sestričku, drobučkú zlatovlasú Celiu, nikoho nepočúva, nikoho nevníma, iba seba... Matka opustí zamestnanie, aby sa mohla venovať len a len synčekovi, ale nové a nové prejavy zúfalej lásky, ktorou ho matka rozmaznáva, zahŕňa a zahlcuje, vyvolávajú v tom divom stvorení len vzdor a hysterické návaly zúrivosti, až napokon sa jeden z pokusov o výchovný dialóg skončí zúfalým výbuchom matkinej zloby, tá hodí svojho mučiteľa na posteľ, z ktorej Kevin spadne, zlomí si ruku, a je teda podľa neho absolútnym morálnym víťazom a nenávisť medzi nimi je, zdá sa, definitívna a neprekonateľná...)

Dramatický konflikt geometricky narastá, peripetie sprvoti nenápadné a pripomínajúce zvyčajné rodinné roztržky prerastajú v opakujúce sa nenávistné mystérium, ktorého zlovestnú vražednú silu si uvedomujeme len postupne a oneskorene.

(Kevinov otec – hollywoodska stálica John C. Reilly v jednej zo svojich osvedčených filmových postáv láskavých ťažkopádnych dobrákov – sa cíti poctený tým, že si s ním synáčik aspoň občas vymení pohľad a prijíma darčeky, najmä hračky ho potešia a obmäkčia, sú to predovšetkým luky a šípy... A tu sme pri známej čechovovskej divadelnej anekdote, ktorá hovorí o puške, ktorú keď vidíme v prvom dejstve visieť na stene, tak v poslednom dejstve musí vystreliť, ak nie zabiť... Toto avízo sa skutočne v tomto filme takto prostučko prezentuje a jeho zmysel sa napokon i tragicky naplní...)

Aj keď škótskej režisérke a scenáristke Lynne Ramsayovej nadržam – oba jej filmy pokladám za poctivo nakrútené a príbehy jej nezvyčajných, čudesných i desivých hrdinov za alarmujúce –, táto naivná hra s rekvizitou mi pripadá zbytočne prostoduchá, lacná. Moja vec, uvidíte, posúdite.

(Takže tatušo kupuje svojmu miláčikovi sprvoti luky a šípy s gumovými hrotmi, neskôr už sú to hračky čoraz väčšmi pripomínajúce zbrane, a aj keď matka to nevidí rada, otec pestuje v synovi lásku k lukostreľbe, je to predsa prastarý ušľachtilý šport... A napokon chce Kevin ozajstný luk a ozajstné šípy,

a dostane ich, a navyše si zaželá aj niekoľko veľkých visiacich zámkov, ktoré sa nedajú len tak ľahko otvoriť a ktoré prepíliť nie je vôbec jednoduché... Zmocní sa nás údiv i zlé predtuchy, keď vidíme, ako nadšený a detinsky šťastný Kevin – famózny Ezra Miller – vyberá zo škatúľ nažlto natreté ozrutné zámky, zrejme určené na to, aby bránili vstupu do nebezpečných priestorov, a v tej chvíli nám divákom nie je vôbec jasné, na čo tie bizarné predmety mládenec so žiariacimi očami môže asi tak potrebovať, naše obavy narastajú, a keď sa to tajomstvo o pár minút dozvieme, budeme ľutovať, že sme to chceli vedieť...)

Písať v súvislosti s týmito dvoma filmami režisérky a scenáristky Lynne Ramsayovej zvyčajným spôsobom, opísať vývoj charakterov, určiť vzťahy a vykótovať určujúce dramatické a zlomové konflikty či dejovú mapu príbehu, to všetko je absolútne zbytočné, pasé.

Drobná škodná Morvern či viacnásobný vrah Kevin sú charakterové prototypy bez duchovného zázemia, modely sú to síce nezvyčajné, v okolí akoby priamo nikomu individuálne nepodobné, lež napriek tomu/práve preto sú esenciálnym obrazom cynickej sebeckej slobody, vražedného egoizmu povýšeného na životný princíp. Chápať a pochopiť ich asi nemožno (či neradno?) a stotožniť sa s ich životnou traumou sa nepokúšame. Išlo by to? Radi to prenecháme psychológom, psychiatrom, sociológom alebo kňazom, šamanom a iným záhadným odborníkom na to, čo celkom bezobsažne, vágne, chimericky a bezradne nazývame ľudskou dušou.

(... najprv ešte pre domom zavraždí Kevin otca a nevlastnú sestru Celiu, ruku má istú, zrak vytrénovaný, jeho luk je spoľahlivá zbraň, hroty šípov sú ostré, možno veľmi netrpeli... V škole Kevin najprv spoľahlivými ozrutnými visiacimi zámkami uzamkne niekoľko dvier, hlavne tie do telocvične, zastrelí bufetárku, údržbára či školníka a z obloka telocvične potom ďalších deväť spolužiakov... Len nakrátko zazrieme záchranárov, ako prenášajú ranených či mŕtvych, spod prikrývok občas zlovestne vytŕčajú konce šípov... matka, Eva Khatchadourianová, potom dva roky navštevuje svojho syna vraha vo väzení pre mladistvých, sedia oproti sebe a mlčia, až po čase si pri jednej návšteve padnú do náručia...)

... a je to, dámy a páni, strašné, mysteriózne uzmierenie, desivý happy ending, teda happy end, koniec vykúpený krvavým vraždením, toľkým utrpením, to všetko sa muselo stať, aby sa podarilo prekonať strašlivú nenávisť medzi matkou a synom? Kde sa to reťaziace sa zlo vzalo? Je vôbec tento príbeh z nášho sveta? Týka sa nás vôbec?

(október 2014)

MAREK HRON

Marek Vadas / Liečiteľ
Koloman Kertész Bagala, Levice 2012

Marek Vadas (1971) je zo slovenských spisovateľov určite najčastejším návštevníkom čierneho kontinentu a plne sa to odráža aj v jeho tvorbe ■ Kritika tvrdí, že pre jeho krátke prózy sú typické strohé vety bez zbytočných ozdôb, absurdné situácie a tajomná atmosféra, v ktorej sa mieša hrôza, irónia a čierny humor ■ V jeho prózach je zaujímavé aj prepojenie sveta fantázie a reality, mágie a všednosti ■ Treba dodať, že Vadas využíva znalosť domorodého afrického folklóru, rozprávok, mýtov, mytológie aj mágie ■ Kniha Liečiteľ obsahuje 31 krátkych próz, ktoré sa napriek neurčitosti miesta zjavne odohrávajú v Afrike; sú vtipné, nasiaknuté vôňou kúziel, používajú úsporný jazyk a väčšinou sa končievajú prekvapujúcou pointou ■ Dominuje im sila výrazu a dramatickosť na malom priestore ■ Prózy majú svoju osobitú až hororovo-rozprávkovú atmosféru a pre čitateľa sú nesporne atraktívne ■

Vladislav Vančura / Rozmarné léto
Jota, Brno 2012

Rozmarné leto je označované ako *„humoristický románek“* a prvé vydanie sprevádzali ilustrácie Josefa Čapka, toto vydanie ilustroval Vladimír Renčín ■ Vančura rád experimentoval, mal blízko k expresionizmu a poetizmu ■ Vidieť to predovšetkým na jazyku, ktorý je dominantný, dominantnejší než samotný príbeh ■ Vančura sa rád uchyľuje k archaickým výrazom a zložitým súvetiam, núti tak čitateľa pozornejšie čítať a súčasne dáva vyniknúť češtine, napríklad: *„Dobrý den, pane. Není dnes krásné jitro? Není vám vhod tato desátá hodina, jež právě slétá ze starobylé věže baziliky svatého Vavřince? Domníváme se, že čas propůjčuje více vděku než cokoliv jiného, a vskutku, deset je více než devět.“* ■ Príbeh je prostý: na rieke Orši *„leží město dobré pověsti a dobré vody“* Krokovy Vary, *„město pochybeného stavitelství a stálého zdraví“*, a tu má svoje

riečne kúpele Antonín Důra, kde sa schádza so svojimi priateľmi abbém Rochom a majorom Hugom, tu vášnivo debatujú, prú sa, polemizujú i hádajú sa, no nikdy nie tak, aby akýkoľvek spor nenapravila fľaška vína, pokiaľ im však do života nevstúpi kúzelník Arnoštek a jeho asistentka, pôvabná Anna ■ Důra pri pohľade na oblohu a teplomer vyslovil pamätnú vetu, ktorá najmä vďaka Menzelovmu filmu z roku 1967 priam zľudovela: *„Tento způsob léta zdá se mi poněkud nešťastným…“*; myšlienku ďalej rozvíja: *„Je chladno a můj dech, jakkoliv jsem nepozřel vody, je mrazivý. Který měsíc nám zbývá, jestliže ani červen není dost vhodný, abychom pečovali o zdraví a o tělesnou čistotu?“* ■ Rozmarné leto preveril čas a potvrdil, že zostáva perlou v korune modernej českej literatúry ■

Günter K. Koschorrek / Nezapomeň na zlé časy
Preložil Vlastimil Dominik
Jota, Brno 2011

Günter K. Koschorrek nebol vedcom, aby opisoval vojnu ako historik, nesedel na štábnej stoličke, nehľadel na vojnové dianie z výšin vojvodcovských rozhodnutí – on zažil vojnu bezprostredne na vlastne koži (*„Ako vojak človek vie, že vojna môže znamenať aj smrť. Ale len o nej hovoriť bez toho, aby ju človek zažil, je rovnaké ako hovoriť o horiacom dome bez toho, aby v ňom človek bol, keď horí.“*) ■ Ako 19-ročného ho povolali do wehrmachtu a ako obyčajného vojaka ho poslali na jeseň 1942 na východný front do oblasti Stalingradu ■ Tam si Koschorrek najskôr písal denník (hoci to bolo zakázané), ale ten za ústupu stratil, tak si robil zápisky na útržky papiera, ktoré strkal do podšívky vojenského kabáta, cez dovolenky ich odovzdával matke, tá ich uchovávala podobným spôsobom v jeho civilnom zimnom kabáte; tam prežili koniec vojny a neskôr vďaka finančnej podpore kamarátov z pluku mohli vyjsť v knižnej podobe ■ Kniha je o tých, pre ktorých boli zákopy a bunkre ich domovom, a to či už pražilo slnko, snežilo, lialo alebo bolestivo mrzlo (*„Napriek tomu aj ja strašne mrznem v tomto prekliatom Rusku, kde sa poddal už Napoleon so svojím vojskom… Je zbabelé takto uvažovať, keď človek zistí, že naša vojna tu sa podobá pokusu zastaviť uvoľnenú lavínu len ľudskými telami? A k tomu ešte ľuďmi, čo sa trasú od zúfalstva a zimy v ľadových dierach v snehu a každé ráno majú radosť, že im neomrzli nohy, ktoré budú ešte potrebovať, aby utiekli do bezpečia pred útočiacim nepriateľom?“*) ■ Koschorrek sa usiluje vyhnúť akejkoľvek ideológii, hoci aj on vstupoval do armády ovplyvnený masívnou nacistickou propagandou, ale veľmi rýchlo vytriezvel, zapochyboval, a keď sa dostane na stalingradskú líniu, vari po prvý raz pocíti obrovský strach a *„s otvorenými*

ústami vyvaľuje oči na zánik sveta v Stalingrade“ a navyše *„z doby hrôzy bez konca sa stáva koniec s veľkou hrôzou“* ■ Koschorrekova výpoveď je civilná, ohromujúco autentická, má priam chuť preliatej krvi, vôňu pušného prachu, počuť v nej výkriky ranených a stony umierajúcich, lebo autor nič nezastiera, otvorene hovorí aj o najhorších, priam desivých situáciách ■ A popri fascinujúcom svedectve zdôrazňuje – a mám pocit, že v pravý čas –, že nič podobné by sa už nikdy nemalo opakovať (*„... milióny varovných krížov nám budú stále pripomínať, že kedysi v hroznej vojne prišli na oboch stranách o svoj drahocenný život mladí ľudia ešte skôr, než sa pre nich vlastne začal...“*) ■

Cilla a Rolf Börjlindovci / Skočný príliv
Preložila Mária Bratová
Ikar, Bratislava 2013

Manželia Cilla a Rolf Börjlindovci patria medzi najskúsenejších švédskych scenáristov, z ich pera pochádza napríklad populárny detektívny seriál Hrob a vraždy, ktorý ocenila popri divákoch aj kritika ■ Detektívny román Skočný príliv vyvolal už pred uvedením na knižný trh veľkú pozornosť a záujem vydať ho prejavilo viac ako dvadsať krajín ■ Príbeh sa začína za neskorého leta roku 1987: *„Na severnom pobreží ostrova Nordkoster v Hasslevikskom zálive je zvyčajný rozdiel vo výške hladiny mora medzi odlivom a prílivom päť až desať centimetrov, výnimku tvoria skočný odliv a skočný príliv. Dochádza k nim v okamihu, keď sú Slnko a Mesiac v jednej línii so Zemou. Vtedy ten rozdiel dosahuje aj pol metra...“* (toľko aj na vysvetlenie názvu knihy) – a práve tu pomocou skočného prílivu sadisticky zavraždia mladú tehotnú ženu ■ Po tomto doslova mrazivom začiatku sa dej presúva do leta 2011, aby sa v tajomnej, miestami až hrôzostrašnej atmosfére plnej napätia a nečakaných odhalení začalo dramatické vyšetrovanie ■ Rozprávanie je dynamické s rýchlym striedaním obrazov ■ Manželia využívajú techniku filmových strihov: rýchlo a nečakane menia scénu ■ Zdá sa, že Börjlindovci sa vezú na vlne (a súčasne ju spoluvytvárajú) teraz vo svete veľmi žiadanej severskej detektívnej literatúry ■

Siniša Novac / U pičku materinu
Preložil Remi Kloos
Miloš Prekop – AND, Trnava 2013

Chorvátsky spisovateľ, ktorý sa už v minulosti predstavil svojimi poviedkami z pláží Dalmácie, je zošvagrený so slovenským prekladateľom ukrývajú-

cim sa za pseudonym Remi Kloos ■ V úvode svojej útlej zbieročky, ktorá má podtitul Chorvátske impresie a kompresie, Novac pripomína: *„Mojím literárnym cieľom je... ponúknuť čitateľovi ten pravý literárno-dovolenkový zážitok, preniesť ho k moru, na pláž...“* ■ Čo sa mu v podstate aj darí, keď navyše prekladateľ necháva v poviedkach dosť nepreložených chorvátskych textov, akoby chcel slovenského čitateľa podučiť chorvátčine, pripraviť ho tak na vstup do krajiny a súčasne umocniť atmosféru svojho rozprávania ■ V Novacových textoch sa zjavuje množstvo svojráznych figúrok či až bizarných postavičiek, no autor upozorňuje: *„Každý človek na svete má svoj príbeh. Nesúď ľudí skôr, než ich poznáš. Pravda ťa môže prekvapiť“* (poviedka Tichomir) ■ Autor s obľubou siaha po téme manželstva, väčšinou ju prezentuje v dialógovej forme (Ivica a Ivica, Severin a Severina, Mirjan a Mirjana, Devet i pol tjedna, Goran a Gorana, Marijo a Marija...), bývajú to veselé, ale aj trpké nazretia do intímnych sfér dvojice: *„... je už len manželom. Nie milencom. Manželom, ktorý už viac lezie svojej žene na nervy ako nie, mužom, na ktorého má jeho žena vlastnícky list“* (Branimir a Branimira) ■ Ani Zoran to nemá jednoduché, hoci stojí nad plavovláskou s dokonalým telom (*„Inak preplnená pláž je v tomto zmysle jediné miesto na svete, kde starnúcemu a nie veľmi atraktívnemu mužovi, na ktorého čaká akurát tak smrť, môže pri nohách ležať krásna mladá žena...“* – Zoran), ani majiteľ reštaurácie v Poreči na tom nie je najlepšie, pije a zostáva mu iba vykrikovať: *„Jednu malu rakijicu i jednu velu pivicu!“* (Edi), ale čo už má hovoriť starý mládenec, ktorý roky trpezlivo čaká na orálny sex s morskou pannou (Andelko) ■ Novacova zbierka poviedok, ale aj čŕt, anekdot, postrehov prináša okrem pridanej hodnoty chorvátčiny, leta, mora a pláží aj porciu vtipných pozorovaní, sentencií a humoru s prímesou trpkosti a irónie ■

Ken Follett / Na veky vekov
Preložil Ján Kamenistý
Tatran, Bratislava 2011

Ken Follett (1949) pochádza z Walesu, univerzitu vyštudoval v Londýne ■ Čoskoro sa stal uznávaným a oceňovaným autorom kriminálne či špionážne ladených príbehov: za knihu Oko ihly získal prestížneho Edgara ■ Celosvetovú popularitu mu však priniesol rozsiahly historický román zo stredovekého Anglicka Piliere Zeme ■ Po osemnástich rokoch naň voľne nadviazal farbistou historickou freskou Na veky vekov (v origináli World Without End) ■ Opäť sa ocitneme v anglickom meste Kingsbridge asi tak po 150 rokoch v časoch panovania Eduarda III. ■ Román je dejiskom viacerých posplietaných príbehov niekoľkých postáv, ktoré tu prežívajú svoje lásky a nenávisti, sú ovládané

chamtivosťou aj pýchou, túžbami a vášňami, premôže ich ctižiadosť, ale aj pomsta ■ Ken Follett nesporne využil svoje skúsenosti z písania kníh iného žánru, a tak hoci má toto historické dielo takmer tisíc strán, je napísané mimoriadne pútavo, číta sa ľahko: je príťažlivou zmeskou histórie, romantiky, napätia, erotiky, násilia, ale najmä intríg a prekvapujúcich zvratov ■

John Connolly / Zabijáci
Preložila Hana Whitton
BB/art, Brno 2012

John Connolly (1968, Dublin) bol už ako debutujúci autor nominovaný na Cenu Brama Stokera, odvtedy sa niektoré jeho knihy stali kultovými ■ Platí to aj o románe Čierny anjel, v ktorom priam prorocky napísal: *„Dni sú ako listy, ktoré čakajú na opadanie. V tieňoch našich životov spočíva minulosť. Je nekonečne trpezlivá, istá si poznaním, že všetko, čo sme urobili, aj to, čo sme urobiť nedokázali, sa určite vráti, aby nás to prenasledovalo na konci.“* ■ Presne tieto slová sa vzťahujú aj na román Zabijaci (v origináli The Reapers, čo je narážka na nájomných vrahov – žencov smrti) ■ Connollyho preslávila séria kníh o súkromnom detektívovi, antihrdinovi s tragickou minulosťou Charlesovi Parkerovi, ktorý spolupracuje s dvojicou bývalých profesionálnych zabijakov Louisom a Angelom – a práve tento román je predovšetkým o nich, nie o Parkerovi ■ Connolly načiera do dávnych dní mladosti svojich temných hrdinov a pripomína: *„Angelovo násilníctvo sa zrodilo z okolností, ale Louisovo bolo jeho podstatou.“* ■ Autor, ktorý v nejednej svojej knihe uvažuje o masových vrahoch a nabáda, aby sme sa snažili pochopiť ich činy, pretože môžu predznamenávať budúce udalosti, venuje sa v tomto prípade úvahám o výchove profesionálnych vrahov, až dospeje k poznaniu, že jej podstatou je popretie vlastnej aj cudzej ľudskosti ■ Tak ako predchádzajúce romány aj tento román o žencoch smrti vyniká dynamikou, všadeprítomným napätím, dobre prepracovanou zápletkou, nečakanými zvratmi a opäť v ňom významnú úlohu zohráva temnota, tajomstvo a tiene dopadajúce na životy ľudí ■

MARTIN VLADO
SEDEMNÁSŤ NULA ŠTYRI
VYDAVATEĽSTVO SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, BRATISLAVA 2014

JAROSLAV KLUS

Sedemnásť nula štyri, názov zbierky poviedok Martina Vlada, ale aj čas odchodu vlaku niekam do zapadákova, v ktorom sa nachádza penzión Grand. *„Ak ste sem prišli hľadať šťastie, ste na zlej adrese,“* znie veta, ktorú adresoval recepčný hlavnému hrdinovi v poviedke Zapadákov (s. 81) v už spomínanom penzióne Grand. Nebude to však najhoršia adresa, pretože v poviedke Africké príslovie sa hlavný hrdina tým istým vlakom s rovnakým časom odchodu odvezie do toho istého mestečka a nájde v ňom čašníčku a recepčnú v jednej osobe, ktorej vymyslí meno Jazmínka. S Jazmínkou sa potom miluje a po ľúbostnom akte sa v zlomku sekundy celý premení na púšť. Premena na púšť je zároveň pointou uvedenej poviedky. Martin Vlado pointuje poviedky spôsobom jemu vlastným a v slovenskej próze ojedinelým, dalo by sa povedať divergentným. V závere nijakej Vladovej poviedky nenájdeme „prekvapivú“ pointu, ktorá celý text znásilňuje a premieňa na verbálny hlavolam. Jeho konce sú nápadité, no prirodzené a dodávajú poviedkam vyššiu dimenziu.

Hrdinovia próz Martina Vlada sú spravidla solitéri s citom pre ženskú dušu. Horšie je to s ich citom pre ženské telo. Dôkazom je Ivan v poviedke Láska, ktorý nevie telesne uspokojiť ani jednu z dvoch spolužiačok. Žije však intenzívnym vnútorným životom, napokon ako každý Vladov hrdina, a má životný pocit, ktorý je možné ilustrovať vetami: *„Zbližovanie s ľuďmi mi odjakživa robí problém“* (s. 27). Alebo: *„Celou cestou vo vlaku má Ivan pocit, akoby šli v protismere“* (s. 33). V protismere, v dobrom zmysle slova, sú všetky prózy v zbierke poviedok Sedemnásť nula štyri. V protismere plytkých príbehov, v ktorých jedinou literárnou dimenziou je pohyb z bodu A do bodu B. Martin Vlado ponúka uhrančivú atmosféru, ktorá je jedinečná, a cit pre vetu. *„Dôležitá je empatia. Pochopenie pre tento skurvený svet“* (s. 62).

Uhrančivá atmosféra je spoločným menovateľom všetkých poviedok v zbierke próz Sedemnásť nula štyri. Ich typickou črtou je istá miera neurasténie, prejavujúca sa citlivosťou a slabosťou. Slabosťou nie v zmysle nižšej kvality, ale neschopnosťou zapadnúť do sveta okolo a stotožniť sa s ním. Martin Vlado kladie vo svojich prózach proti sebe dva svety. Ten jeho – s knihami, v zelenom kresle, s prechádzkami na cintorín, v ktorom sa subjekt v zabudnutom penzióne vyzlečie donaha, otvorí okno dokorán, vyberie z tašky revolver a nezastrelí sa, ale užije

prášky na spanie. A oproti jeho svetu stojí ten, v ktorom nechýba volejbal, plávanie, bicykel, kde sú všetci nekomplikovaní a športovo založení. Avšak spomenuté svety Martin Vlado nekonfrontuje, necháva ich vedľa seba v prirodzenej symbióze. Nevedno, ktorý je lepší, ktorý hodnotnejší. Nedočkáme sa v poviedkach prázdneho mentorovania. Martin Vlado nás vo svojich prózach vodí zákutiami melanchólie a úzkosti. Je to vzrušujúca prechádzka plná postáv a postavičiek z okraja. Periféria je ich stredom, priestorom na život. Život, ktorý je zaujímavý svojou ojedinelosťou a nenápadnou naliehavosťou, čoho rukolapným dôkazom je aj mikropoviedka Rybár. *„Mikolaj vraví, že Rolo deň čo deň prežíva veľké veci. Také veľké, že z nich behá mráz po chrbte“* (s. 48). Mikolaj a Rolo sú obecní blázni. *„Mikolaj je jediný vo Vyšnom Čaji, možno aj na celom svete, čo sa vie porozprávať s hluchonemým Rolom“* (s. 49). Uvedené citácie z poviedky Rybár dostatočne ilustrujú pestrofarebnosť postáv, ktoré sa nachádzajú na najnižšej priečke dedinského spoločenského statusu. Navzájom si však rozumejú a vedia, že zlatá rybka, symbol zázraku, je podvod.

Martin Vlado je majstrom krátkych próz, jedinečným zjavom na slovenskej literárnej scéne. Jeho texty ponúkajú podmanivý nepokoj a nonšalantnú expresivitu, ktorá bola dosiaľ preňho príznačná v poézii. Rozšíril pole pôsobnosti a vo svojej druhej zbierke poviedok ponúkol silnú výpoveď aj v próze.

EDMUND HLATKÝ NEKRÓZA

KOLOMAN KERTÉSZ BAGALA, LEVICE 2013

LADISLAV ČÚZY

Po prečítaní textu Edmunda Hlatkého *Nekróza* som si položil niekoľko otázok, na ktoré sa pokúsim hľadať v recenzii odpovede. Zámerne naznačujem, že uvažovať o nájdení presných odpovedí na tieto otázky je asi v tomto prípade nemožné.

Prvou otázkou je problém druhového a žánrového označenia rozsiahleho 199-stranového textu. Druhovo sa mi zdá, že text má najbližšie k epike (koncipovanej v prozaickom variante). Epika bez deja takmer neexistuje, tak tvrdia bežné príručky teórie literatúry. Vo vzťahu k Nekróze je to však s dejovosťou veľmi problematické. Nedá sa hovoriť o oslabení epickosti textu, keď niet priestoru mimo rozprávania, ktorý by mohol byť epický.

Autor dejovo vytvoril základnú rozprávačskú schému. Rozprávač učiteľ Edo Driapal dočasne prekonal svoj depresívny stav (stalo sa to 27. októbra 2006), svitalo a on *„cez otvorené okno kuchyne zacítil prastarý, zrejme mýtický, snivý Blízky východ z čias romantickej súnáležitosti ľudí s Božou láskou“* (s. 9). Čo sa za týmto jeho pocitom skrýva, nedokázal som dešifrovať, ale ide určite o niečo ohromne vážne. Epicky je následná situácia veľmi dôležitá. Rozprávačova manželka je odcestovaná a on si spomenie na svoju kolegyňu Zdenu Sprindeovú, takisto učiteľku, ktorej sa rozhodne zavolať a nadviazať s ňou dlhé obdobie prerušený dialóg. K tejto žene mal asi ako k jedinému človeku dôveru, pretože *„Zdena patrila me-*

dzi tie ženy, ktoré uvoľňovali moju tvorivosť a tiež svojím pôsobením dávali nádej, že stvorená idea nepatrí len nám dvom, ale všetkým ľuďom dobrej vôle" (s. 11). Treba dodať, že Zdena je skutočne žena, ktorá rozprávačovi rozumie. Ťažko povedať, prečo sa tak dlho nestretávali, keď si boli takí filozoficky blízki. Jej dikcia (veľa toho však v texte nepovie) je veľmi podobná rozprávačovej, len s jemným nádychom ženského videnia a cítenia. Ako príklad aspoň jedna ukážka jej prehovoru v dialógu s rozprávačom: *„Cítim, vnímam tvoju kontinuitu. Ty, ako človek závislý od lásky, si vždy smeroval do hlbokých studní zla, aby si z nich vylovil poklad nejakej tej pravdy. Až som pri tebe zavše mávala pocit, že túžiš po mučeníckej smrti"* (s. 129). Ďalej sa už prakticky nič neudeje.

Text je koncipovaný ako „monologický dialóg". Formálne hádam možno rozprávanie označiť ako dialogické, ale keďže sa v rozprávaní nič nedeje, „len filozofuje" (zväčša filozofuje rozprávač, občas Zdena), tak tento dialogický princíp rozprávania úplne stráca dynamiku. Rozhovory sa odohrávajú v malej kaviarni, rozprávač postupne číta svojej priateľke z akéhosi zápisníka, do ktorého si dlhé obdobie zaznamenával svoje azda najdôležitejšie myšlienky.

Do textu sa v záverečnej časti dostane aj spomienka na rozprávačovu priateľku zo študentských čias Silviu, dcéru bohatých rodičov, podobne „filozoficky" frustrovanú ako on, takže ich známosť sa rozpadne. Epizóda tohto vzťahu je paradoxne rozprávaná optikou Zdeny, nie rozprávača.

Bola táto žena „príčinou" rozprávačových neskorších depresií a následného nezmyselného pseudofilozofovania ústiaceho do spasiteľského komplexu? Nevedno. A (dejová) pointa? Myšlienkovú pointu text asi vôbec nemá...

Autor nesklamal. Rozprávač navrhne Zdene, aby do svojich úvah zapojili aj jej manžela a jeho manželku. Či sa to uskutoční, prípadne ako to dopadlo, sa už, našťastie, nedozvedáme. Teda epika vlastne bez epiky.

A žáner? Našťastie žánrové vymedzenia epických prozaických textov sú dodnes nejasné, takže navrhujem, aby sme tento text pokladali za akýsi problematický filozofický román.

Druhá otázka: O čom je tento „filozofický román"? To sa mi nepodarilo zistiť. Je to neustále vrstvenie mnohých zdanlivo filozofujúcich úvah, ktoré naznačujú, že ich tvorca všeličo prečítal – množstvo mytologických, mýtických, filozofických, literárnych a náboženských (z rozličných zdrojov) alúzií. Zjednocujúcu líniu som nenašiel a skutočne neviem, ako tento rozprávač mohol vôbec žiť, keď vlastne len neprakticky rozmýšľal.

Je zrejmé, že za jeho psychickým stavom je nejaká depresia, nepokoj, existenciálna úzkosť či niečo iné. To už nechávam pre psychiatrov, nech označia jeho stav.

Zaujímavé je, že text odráža vnímanie rozprávača v dlhom časovom rozmedzí, od šesťdesiatych rokov do roku, keď „precitol", teda asi do roku 2006. Spoločensko-politické okolnosti rozprávača určite determinovali, ale nie priamo. Vždy žil akosi na okraji a jeho postoje vždy väčšina neakceptovala. Jednoznačné príčiny tohto stavu neviem dešifrovať, asi ich naznačuje množstvo už spomínaných kultúrnych alúzií využitých v texte a možno aj prelínanie normálneho písma s kurzívou, neviem.

V texte je mnoho symbolov. Najčastejšie rozprávač spomína Sindibádovu veľ-

rybu. Čo sa skrýva za týmto kultúrne rovnako nejasným symbolom? Azda hľadanie pevného miesta, ktoré Sindibádova veľryba v konečnom dôsledku sémanticky neurčuje?

Čo sa skrýva sauliánskymi hordami a kto je neustále spomínaný Pigosnek (rozprávačovo druhé ja, figurína, fiktívny nepriateľ...)? Sauliánske hordy i Pigosnek neúnavne metaforicky ohrozujú rozprávačovu existenciu, ale prečo?

A tretia, posledná otázka: Pre akého čitateľa koncipoval Edmund Hlatký svoje románové posolstvo? Neviem, čo by povedal na tento text skutočný filozof. Azda by v ňom aj niečo objavil. Literát by hádam mohol povedať, že je to text s postmodernými prvkami (pod postmodernu sa dá natlačiť vari všetko, čo nie je dostatočne zrozumiteľné). Estetická hodnota textu je nulová, text sa číta veľmi ťažko, človeka až bolí pri jeho čítaní hlava. Spočiatku sa čitateľ možno viac ráz vráti, pretože si myslí, že niečomu nerozumie, neskôr tento spôsob čítania opustí. Som presvedčený, že text väčšina čitateľov ani nedočíta.

Viac otázok už v tejto recenzii nechcem riešiť. Hlatkého text sa mi jednoducho vôbec nepáči a chcem len veriť, že sa mýlim ja a nie jeho autor či vydavateľ.

KATARÍNA THOLTOVÁ
PAPIEROVÉ BÁBIKY
IKAR, BRATISLAVA 2013

BOHUŠ BODACZ

Katarína Tholtová, rodáčka z Bratislavy (narodila sa 7. septembra 1987), vstúpila do priestoru slovenskej literatúry prednými dverami ako výrazný talent. Vyštudovala psychológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a odborné vedomosti využíva aj v prozaickej tvorbe. Literárnu verejnosť zaujala už svojím entrée, keď roku 2010 vyhrala 1. ročník literárnej súťaže Mám talent a vzápätí jej vyšiel debut Nočné motýle, za ktorý získala prémiu Ceny Ivana Kraska. Literárny kritik Alexander Halvoník o ňom napríklad napísal: *„Rukopis Kataríny Tholtovej je od začiatku do konca svedectvom autorkinho nádherného zápasu s nádhernou prozaickou témou. Je ňou psychika človeka modernej spoločnosti s jej mentálnymi, sociálnymi, filozofickými či civilizačnými dôsledkami.“* A komorná novela *Papierové bábiky* na prvotinu voľne nadväzuje a svojím spôsobom ju rozvíja, samozrejme nielen postavou muža rovnakého mena (Hechter), ale najmä problémami psychiky moderného človeka, jeho (ne)schopnosťou komunikovať, orientovať sa a súčasne odolávať svetu, ktorý je nezriedka taký pustý, nehostinný a citovo vyprahnutý ako v čase pred stvorením človeka...

„Nemám náladu vôbec na nič,“ povzdychne si vysokoškoláčka Anna, keď sa rozhodne uchýliť, schovať pred svetom do kaviarne Barik ako čašníčka, ako dievča pre všetko. Odišla radšej od rodičov a sestry, aby nemusela čeliť otázkam, na ktoré nevie odpovedať. Prišla o svoju prvú veľkú lásku a potrebuje byť sama. V kaviarni si nájde kuticu, kde bude odteraz bývať, prespávať, hoci si priznáva: *„nerozoznám spánok od bdenia“* (pri týchto slovách sa na okamih ocitneme medzi postavami prózy Nočné motýle, trpiacimi na insomniu). A tento stav využíva Anna na to, aby na svoju lásku zabudla a súčasne si ju pripomínala. Pozoruje svojich hostí a vymýšľa

si ich príbehy, zapisuje si ich, jej hrdinkami sú najmä vysokoškolská študentka Zuzana a škôlkarka Katka. Vďaka nim sa ponára do spomienok aj do seba samej.

Katka nerada chodí do škôlky, najradšej sa hrá sama, kreslí si a vystrihuje papierové postavičky, papierové bábiky, ktoré sú jej priateľkami a pomáhajú jej, a ona môže spokojne ísť na prechádzku do krajiny svojej fantázie, veď aj Šípková Ruženka *„mohla sto rokov iba snívať, a nikto sa jej za to nesmial“*. Aj Zuzana *„od detstva bola uzavretá, nespoločenská a mimoriadne hanblivá“*, sama si uvedomuje, že *„v disciplíne prelamovania ľadov nikdy nebola dobrá“*. Katke vyzná lásku malý Ali, ale ona sa skrýva za predstavu, že je víla a ľudí fotografuje očami, Anna uteká do príbehov, Zuzana do kaviarne Barik, *„do sveta hier a fantázie“*. Tu sa vlastne zamilovala do Vincenta, do svojho chlapca snov. Tu sa začala vynárať zo svojho mlčanlivého vesmíru. *„Barik… bol náš spoločný fantazijný svet, ktorý sa k nám hodil, krajina zázrakov, v ktorej som dokázala rozprávať o všetkom bez toho, aby som prezradila, že rozprávam o sebe.“* A Anna, schovaná vo svojom *„papierovom svete“* písačiek, môže k Zuzaniným slovám pridať svoju poznámku: *„Vlastne píšem pravdu, povedať sa ju neodvážim a napísať sa mi dá len preto, lebo predstieram, že sú to výmysly.“* Môže, pretože bez toho, aby nám to pripomenula autorka, už vieme, že Anna, Zuzana a Katka sú jedna postava, trojjediná smutná hrdinka, trápiace sa dievča na ceste z tíšiny svojho sveta, zraniteľné vo svojom bytí ako čerstvo vyliahnuté vtáčatko… Pretože v reálnom svete sa málokto správa tak, ako si to predstavuje básnik: „Ide len o to, aby človek videl / O toľko jasnejšie, // Aby mohol zaobchádzať s vecami / Tak ako slnko“ (Eugène Guillevic: Tváre z Carnacu).

Novela Papierové bábiky sa venuje veľmi závažnej téme načierajúcej do sféry osobných tragédií, robí tak bez pátosu či lepkavej sentimentality, naopak, autorka nestráca zmysel pre humor, vtipné postrehy. Kompozične vybudovala Tholtová svoj príbeh veľmi umne, jej rozprávanie je kultivované, dynamické, bezprostredné, nesmierne citlivé, empatické, má atmosféru i poéziu. Je presvedčivé a vyzreté. Dokonale sa v ňom napĺňajú slová motta jej knihy: *„Osudom človeka je jeho povaha“* (Herakleitos z Efezu), ktoré by azda mohla doplniť myšlienka Michela Houellebecqa (Mapa a územie): „Niekedy človek dostane od života šancu, ale ak je príliš zbabelý alebo nerozhodný a v tom okamihu po nej nesiahne, život si berie karty späť.“

Niekedy sa vraví, že až druhá kniha potvrdí kvality tej prvej, Katarína Tholtová však Papierovými bábikami výrazne predstihla prvotinu a literárnu latku si do budúcnosti nastavila poriadne vysoko. Nebude to mať jednoduché, ale azda ju nebude podliezať, veď v rukách má rozdané dobré karty…

■

SILVIA OSLOVIČOVÁ

Katarína Tholtová (1987), rodená Bratislavčanka, vyštudovala psychológiu na Filozofickej fakulte UK. Debutovala knihou Nočné motýle (Ikar, 2010), s ktorou získala prémiu Ceny Ivana Kraska.

Jej druhý román so zaujímavým názvom *Papierové bábiky* je literárno-psychologickou a čiastočne filozofickou sondou do vnútorného sveta ženskej mysle i duše. Zdalo sa, že príbeh bude jedným

z mnohých panelákových románov bez hlbšej myšlienky, no opak je pravdou. Spočiatku síce čitateľ môže nadobudnúť pocit, že zablúdil v množstve ženských postáv (Anička, Gréta, Zuzka, Rebeka, Katka, Barbara), ale tento jav trvá len v úvodných kapitolách, v ktorých sa autorka snaží zámerne rozpovedať viac príbehov naraz. Naoko príbehy akoby spolu nesúviseli, pretože sú ohraničené časom. No po prečítaní ďalších stránok nám vnútorný hlas našepká, že nadväznosť medzi nimi predsa existuje.

Vedeli by ste si predstaviť, že sa vám nedarí komunikovať s ostatnými ľuďmi? Hoci sa veľmi usilujete, svaly na tvári vás odmietnu poslúchnuť a vy nevydáte ani hláska. Prípadne sa dokážete rozprávať len s blízkou rodinou. Nepredstaviteľné. Táto porucha však existuje a postihuje deti v predškolskom, školskom i pubertálnom veku a nazýva sa elektívny mutizmus. Autorka nechá prehovoriť o tomto probléme jednu z postáv románu: *„Viem, že sú situácie, v ktorých už nikdy neprehovorím, osoby, pri ktorých sa už nikdy neozvem. Keby mi niekto pred skupinou ľudí strčil mikrofón k ústam a priložil revolver k hlave a pritom sa mi vyhrážal, že ak čosi nepoviem, stlačí spúšť, viem, že by som mlčala“* (s. 44).

Chcela by som spomenúť, že autorka sa aj v prvom románe venovala nezvyčajnému ochoreniu: insomnii (nespavosti). V ňom stvárnila príbeh štyroch mladých ľudí trpiacich týmto chronickým ochorením. V druhom románe Papierové bábiky prostredníctvom dvoch príbehov citlivo načrtáva problematiku elektívneho mutizmu. Chvíľami sa môže zdať, že rozpráva príbeh niekoho blízkeho, keďže z jej slov cítiť autenticitu, hĺbku a porozumenie pre nastolený problém. Autorka sa vžila do roly človeka a zachytila myslenie mladej ženy – čašníčky pracujúcej v kaviarni Barik. Nevieme, kto sa za ňou skrýva ani ktorá z postáv rozpráva svoj príbeh? Až neskôr odhalí svoju identitu a predstaví sa ako Anička Štiavnická. Jej vymyslené (skutočné?) príbehy sa neskôr zlejú do jediného a definitívne nás privedú k jednej ženskej postave. Anna je vnímavá pozorovateľka návštevníkov kaviarne, o ktorých si vymýšľa príbehy. *„Sedím za barom a bezducho hľadím pred seba. Z bločku, ktorý leží predo mnou, začnem podvedome vytrhávať postavičku, bábiku. Keď premýšľam o Katke, v hlave mi vznikajú obrazy, z nich vyplývajú situácie, skladajú sa do príhod a tie začínajú pomaly vytvárať príbeh“* (s. 28).

Autorka necháva na čitateľoch, aby rozmotali klbko vzťahov a pritom sa nedali zmiasť protagonistami. Prvý príbeh je ľúbostným príbehom Zuzky a Vincenta, milovníka kníh. Ich vzťah je nabitý príťažlivosťou a začína sa počas vianočných sviatkov, keď sa Zuzka so sestrou Rebekou vyberú do bratislavskej krčmy a spoznajú dvoch zaujímavých chlapcov – Denisa a Vincenta. Zuzka je študentka, a hoci sa charakterovo prejavuje ako spoločenská osoba, v skutočnosti má problém vystupovať na verejnosti, ako sama prezrádza: *„… nevie prelamovať ľady.“* Jej svet vyzerá jednoducho, no v skutočnosti je zložitým labyrintom, ovládaným vlastným démonom. Príbeh Zuzany a Vincenta má prekvapujúci záver, ktorý nenechá čitateľa chladným a viacero vecí vysvetlí.

Protagonistkou druhého príbehu je plaché dievčatko, školkarka Katka. Autorka vylíčila jej krehký detský svet plný fantázie, hier i strachu zo všetkého neznámeho i zvláštneho. Jej dojímavý príbeh je ťažiskom celého románu. Separácia a ne-

schopnosť prihovoriť sa rovesníkom v škôlke ju ponárajú čoraz hlbšie do jej fantáziou vytvoreného sveta, kde je dcérou kráľovnej víl. Pre rečový problém (o ktorom ostatní netušia) je terčom výsmechu, z čoho vyplýva aj jej plachosť. *„Víla, si víla, musíš byť tu, musíš to pretrpieť, pozoruješ ich, aj toto máš skúmať, opakovala si, aby to poníženie malo aspoň nejaký význam, no v tej chvíli sa jej nedarilo vzdialiť tam, kam chcela“* (s. 59).

Inakosť dievčatko odlišuje od ostatných detí. Je výnimočná svojou bohatou fantáziou, ktorú však nevie prezentovať pre rečovú poruchu. Spoločnosť jej robia papierové bábiky, ktoré si sama vyrába. Pri hre s nimi sa vie uvoľniť a rozprávať. Každá z nich má svoje nezastupiteľné miesto v jej krehkom svete. Do jej imaginárneho života vstúpi Petra, opatrovateľka, ktorej sa čiastočne podarí Katku priviesť bližšie k realite. Neskôr však opustí jej svet bez slova rozlúčky. V tomto príbehu nachádzame podobnosti medzi rozprávačkou príbehu, malou Katkou aj Zuzkou. Prezradia ich papierové bábiky i Anna vstupuje do deja a prihovorí sa čitateľovi týmito slovami: *„Všetky postavy v tejto knižke som ja.“* A ďalej dopovie: *„Platí to aj o mojich príbehoch a možno to pochopíš. Možno je to cesta, ako povedať, čo chcem, bez toho, aby som otvorila ústa“* (s. 76).

Papierové bábiky sa odvíjajú v jednej línii pútavého rozprávania opierajúcej sa o paralelný svet postáv. Román je spoveďou ženy viacerých tvárí: dievčatka schovávajúceho sa pred čertom do skrine, sestry, dcéry, vnučky, milenky a v neposlednom rade ženy tancujúcej na takty lásky. Tholtová dáva svojej protagonistke prežiť detstvo i mladosť. Páči sa mi, ako skĺbila charaktery protagonistov. Román obsahuje pekné myšlienky nútiace spraviť si na chvíľu prestávku v čítaní a zamyslieť sa. Mňa zaujala a potešila svojou hĺbkou táto: *„Vieš, každá kniha, každý príbeh, každá veta, ktorú čítaš, má v sebe kúsok teba. Vysvetlíš si ich tak, ako chceš, alebo práve naopak – ako nechceš. Ale všetko chápeš prostredníctvom vlastnej skúsenosti, vlastných emócií“* (s. 141).

Závisí od čitateľa, ako sa k románu postaví. Buď ho prečíta rýchlym konzumným spôsobom bez hlbšej analýzy, alebo sa pokúsi nájsť odkaz aj v úvodnom citáte od Herakleitosa z Efezu: *„Osudom človeka je jeho povaha.“* Na tomto výroku stojí aj myšlienka románu. Všetky ženské postavy (teda jedna) v konečnom dôsledku bojujú samy so sebou a so svojím vnútorným strachom, ktorý ich uväznil a nedovolil im naplno sa rozvinúť. Všetky sa mu pokúšali uniknúť. Katka prostredníctvom papierových bábik a fantázie ochraňujúcej ju pred realitou. Študentka Zuzka a jej konečné odhodlanie vyjadriť city pomocou písania. Ako som už v úvode spomínala – postavy sa zlievajú do jednej. Je ňou Anna, ktorá sa týmto spôsobom prihovára a necháva odkaz svojej láske. Pri analýze postáv sa mi derie na jazyk otázka: A čo mužské zastúpenie v románe? Katkiným zlým snom je fyzicky odpudivý sused Hechter. Chýbajú mu zuby a kríva na jednu nohu. Jeho zovňajšok odráža aj jeho vnútro – je úlisný a za päťky v škole sľubuje deťom sladkosti. Katka si ho zosobní ako čerta kradnúceho duše. Na okraj, mne pripomínal postavu zlatníka z románu Olejkár – aj on bol odpudivý zjavom (chýbajúce zuby, bradavice). Záporným charakterom potajme ovplyvní a dá veci do pohybu rovnako ako sused Hechter. Mužské postavy vo mne vyvolávali pocit negativizmu. Ali – chlapec zo škôlky – ju

svojím vyznaním pred ostatnými deťmi zahanbí a spôsobí jej väčší blok. Hlava rodiny a jeho úloha mi chýba, prípadne je minimálna: otec radšej leží pred televízorom namiesto spoločnej prechádzky s deťmi, Šimon – majiteľ kaviarne – terorizuje Annu a protagonistu Vincenta by som nechala na zváženie čitateľovi.

V plejáde súčasných kníh mladých autorov sa román Papierové bábiky javí ako snaha prezentovať život čo najviac autenticky a dokázať tak, že zákutie ľudskej mysle je krehké a to, akou cestou sa vydáme, určuje dieťa v nej ukryté. Dojem z knihy bol zo začiatku rozporuplný: na jednej strane som nevedela, kto príbeh rozprávа, a podvedome som sa snažila priradiť postavy k jednotlivým častiam, a na druhej strane ma upútali myšlienky a briskné postrehy autorky dodávajúce románu na hĺbke i na ľudskosti. Ďalším plusom románu je jeho jednoduchý spôsob vyjadrovania a pútavé rozprávanie, ktoré čitateľ určite ocení. Podľa niektorých názorov na román ide o niečo slabšie dielo ako autorkin debut Nočné motýle. Myslím si, že každý čitateľ si sám vyberie v románe to svoje, a určite nespraví chybu, ak mu venuje svoj čas.

ŠTEFAN NIŽŇANSKÝ
O DVANÁSTICH TRPASLÍKOCH
PERFEKT, BRATISLAVA 2013

PETER NAŠČÁK

Medzi rozprávkové tituly s vročením 2013 patrí aj knižka *O dvanástich trpaslíkoch*, ktorou sa debutantsky hlási o slovo mediálne známa osobnosť (z celkom inej sféry). Dôvody vstupu bývalého moderátora, publicistu, politika a exriaditeľa Slovenskej televízie Štefana Nižňanského na literárnu scénu môžu byť rôzne. Dlho utajovaná túžba po literárnej kariére, prebytok voľného času či jednoducho silná starorodičovská potreba zanechať vnukom originálne knižné dedičstvo – ako to dnes v takýchto situáciách často býva. Ťažko povedať. Koniec koncov, väčšine ľudí je to asi jedno. Ide v prvom rade o text, a tak sa naň treba aj pozerať.

Skôr než prejdem k jeho podstate, nedá mi nepristaviť sa pri výtvarnej stránke knižky, ktorá v tomto žánri zohráva rovnako dôležitú úlohu. Dnes už renomované vydavateľstvo Perfekt totiž ponúklo čitateľom rozprávku bez klasických ilustrácií (ak nerátam dve kreslené mapky záhorácko-rozprávkového sveta), len s realistickými fotografiami, sprevádzanými „komiksoidnými“ bublinami s vybranými replikami. Nápad má (ak som to správne pochopil) korešpondovať s podstatou príbehu, ktorá spočíva na prelínaní reálneho a imaginatívneho. Žiaľ, práve to imaginatívne v obrazoch chýba, a čo je ešte horšie, knižka vďaka tejto koncepcii (kombinácia čistých monochromatických plôch s fotografiami, suchopárny font, ktorý by som použil nanajvýš do návodu na použitie) miestami pripomína prírodopisné publikácie z edície Reader's Digest, prípadne kuchárske knihy s obrázkami hotových jedál. No a čo s tými sadrovými trpaslíkmi vyškierajúcimi sa na obálke? Viem, sú to hlavné postavy. No predsa len si mohol dať vydavateľ – už vzhľadom na jeho doterajšiu vysoko hodnotenú produkciu – trochu viac záležať. Poďme však k textu.

Základom rozprávkového príbehu sú príhody obyvateľov záhrady s chalupou obkolesenej dreveným plotom v osade Tomky na Záhorí. Nájdete tu drevené-

ho capa, sadrovú sovu, dreveného motýľa, plechového vrabca, plyšovú veveričku, sadrového žabiaka, dreveného ježa, visiacu bábku strigôňa, no a predovšetkým dvanásť sadrových trpaslíkov. Všetci majú v záhrade svoje miesto, a hoci vyzerajú len ako dekorácie, pravda je celkom iná. Ide totiž o rozprávkovú záhradu, a tá sa nezaobíde bez rozprávkových bytostí. Ich neživá podoba je iba maskovaním pred očami ľudí a zlých čarodejov a strigôňov. V skutočnosti sú všetky bytosti v záhrade živé. Najvážnejšie miesto tu má cap Gregor Veľký, pretože je kráľom tohto nevšedného kráľovstva. Nesmierne dôležití sú aj trpaslíci, tí pre zmenu plnia funkciu strážcov. Nie vždy boli sadroví, to sa len ukrývali v debne pred najmocnejším strigôňom Krakom, až kým ich nevyložil obchodník do výkladu, kde ich zbadal jeden dobrý gazda a hneď si ich odviedol do záhrady. Gazda ich ošetril, namaľoval a odvtedy tu žijú v pokoji. Každý má dve mená – jedno od gazdu a jedno od gazdinej, aby si ich lepšie zapamätali. Volajú sa Jonáš Január, Blažej Február, Dodo Marec, Ďurislav Apríl, Urban Máj, Peťo Jún, Kubo Júl, Ľubo August, Mišo September, Lukáš Október, Maťo November a Mikuláš December. Trpaslíci nedohliadajú len na svoj dvor, bdejú aj nad celým okolitým krajom, ktorým sa často potulujú, presúvajú sa podzemnými chodbami, aby napríklad vyčistili lesné priestory od plastových fliaš a potrestali ľudských vinníkov za pomoci veľkého vládcu lesov Bora. Zažijú aj iné príhody. Okrem bitky s mravcami a viacerých menších epizód tvorí hlavný konflikt odveká hrozba mocného čarodeja Kraka, ktorý do rozprávkovej záhrady vyslal zveda strigôňa Sajchudžina, aby rozosieval zlo. Blíži sa odhalenie a veľký súboj...

Nižňanského próza využíva dva základné stavebné materiály – lokálpatriotizmus/regionalizmus a rozprávkovo-humorná etymológia, ktorá je takisto viazaná na región. V náučne orientovaných knižkách, označovaných pojmom rozprávky s didaktickou tendenciou, nejde o nový postup, ale skôr už o bežne videný jav. Snaží sa „objasniť“ (či skôr mystifikovať) pôvod názvov Skalica, Záhorie, Senica, vznik kukučkových hodín, žiarovky bielej farby brezovej kôry a iných javov, poukazujúc aj na ekologické problémy. Funkčné je zapojenie záhoráčtiny, ktorú občas aplikuje na podobnom princípe. Škoda, že s ňou autor nepracuje markantnejšie, určite by tým text obohatil. Nižňanský príbeh komponuje viac-menej kombináciou chronologického rozprávania a opisných častí s občasným použitím dejových retrospektív. Problémom je spočiatku rozvláčny a nudný rozbeh bez potrebnej výraznejšej zápletky. Tá prichádza až v druhej polovici knižky. Preto ostáva len dúfať, že sa k nej mladí čitatelia s trpezlivosťou dopracujú.

Vzhľadom na to, že ide o debut, treba skonštatovať, že v texte evidujeme určité perspektívy. Vo všeobecnosti sa však ťažko dá hovoriť o výraznom rozprávkovom počine. Akosi tu chýba niečo originálne, dobre zapamätateľné. Azda nabudúce.

IVAN KLOHNA
JEDINE TAK VIEŠ NEODÍSŤ
PECTUS, KOŠICE, 2014

ĽUDOVÍT PETRAŠKO

V čase, keď lyriky u nás pribúda úmerne k tomu, ako ubúda jej čitateľov, útechou nám môže byť akurát, že ani inde to nie

je a v minulosti takisto nebolo inak – treba oceniť, ak sa potenciálny adept slova uspokojí s písaním zo záľuby, ktorá nemusí stoj čo stoj nadobudnúť knižnú podobu. Ivan Klohna (1951), profesiou lekár, sa odhodlal vystúpiť na verejnosť, až keď mal i podľa vlastného názoru toho dosť nažitého, napremýšľaného i načítaného, bez ohľadu na to, že jeho debut označia nebodaj za oneskorený. Keďže táto poézia vznikala predovšetkým z potreby kompenzácie, nemusel brať ohľad na prípadného príjemcu, tobôž znalca, ktorých je v našich končinách ako príslovečného šafranu.

Okrem iného sa tu básnik prezentuje ako kultivovaný čitateľ, mierne skeptický, pokiaľ ide o možnosti slova. Pozná skôr jeho limity, no vie aj o dani, akú cieľavedomá tvorba vyžaduje, o čo svojho tvorcu oberá: *„... a spomínam na mŕtvych básnikov / písaním si zbytočne skracovali život / tak ako teraz ja“* (Som tu ako vy). Ba slovo ani nepostuluje ako hodnotu, bez ktorej sa sám nezaobíde, pozná totiž alternatívu: *„Hudba znela a básne mlčali“* (Na okraj).

Deficity tohto sveta zaznamenáva subjekt, pre lyriku príznačne, bez ambície meniť jeho podobu. Na jeho identifikáciu poskytuje málo oporných bodov: azda neidentifikované mesto, skôr duchovný priestor, ktorý svojho obyvateľa pohlcuje, ale dožičí mu aspoň na okamih aj intimitu: *„Mesto spí / Mesto v diaľke rozmýšľa“* (Tu bývam).

Vek, životná skúsenosť nielen podnecujú do bilancovania, ale najmä vyvolávajú melanchóliu pripomienkou premárnených príležitostí: *„smútok za niečím / čo sa už neprihodí“* (Tunel). Bežnou frázou sa súčasť predmetnej skutočnosti (začiatok básne: *„Môj vlak už odišiel“*) transformuje v pointe na metaforické vyjadrenie existenciálneho stavu: *„Inak ostanem vykoľajený // Skôr než sa ukáže dôvod na smrť“* (Asi sme sa nerozišli). Ojedinele má reflexia podobu gnómy: *„Fyziku sa oplatí milovať / Nepripúšťa sklamanie“* (Na seba natrafíš akoby náhodou).

Svojou neuchopiteľnou prítomnosťou vietor najlepšie vyjadruje prchavosť okamihu: *„Viem že si prešla okolo / Rád ťa prirovnávam k vetru / čo pohladí a nezanechá stopy“* (Večer). Vizuálnym pendantom pominuteľnosti, ako si ju uvedomujeme pri strate blízkych (tu: matka, priateľ), je však skôr rieka, neustále v pohybe, pritom akoby na jednom mieste. Teritórium, v ktorom sa subjekt pohybuje, je vymedzené fenoménmi *„túžba čaro i zármutok“* (Sám), miestami skrytý za anonymné *my*, od ktorého sa pohybuje k apelatívnemu *ty*. Štylisticky neobratne však pôsobí tam, kde tušiť epický pôdorys: *„Bol decembrový deň / keď ma prepadol jeho chlad“* (Bez matky). Skĺznutím k banalite sa relativizuje predchádzajúca gnóma: *„Ver svojmu tušeniu nie snom / ráno vstávaš a za oknom / sa rozprestiera nekonečný svet“* (Báseň).

Čas a osud stoja nad človekom, vedel už starý Goethe. V prítomnosti je obsiahnutá minulosť, ktorá implikuje smrť, jej záťaž si ponesie každý so sebou bez možnosti zbaviť sa jej: *„Minulosť si ma stále nájde jazvou“* (Prevaha vody). Očakávaná deštrukcia sa presúva do neurčitého budúcna a vedomie, že sa jej nezúčastníme, neposkytuje útechu: *„Náručia sa rozpadnú / A vtedy / obloha / nemusí / byť belasá“* (Smútok si ťa nájde). Tak ako sa stiera hranica medzi časovými rovinami, aj matéria mení svoju štandardnú konzistenciu: *„voniaš medom po roztavení kameňa“* (Ožívame).

Básnik, fungujúci mimo akýchkoľvek zoskupení, si možnosti, šance svojej poézie zrejme neoveroval čo len sporadickým publikovaním (prinajmenšom záložka o ňom neinformuje). A hoci on sám na seba zvlášť neupozorňuje, nemal by sa ani stratiť v kakofónii hlasov, ktoré sa dožadujú pozornosti hlučne, často bezdôvodne. Jeho debut, zdá sa, prišiel v správnom čase.

RÓBERT KISS SZEMÁN SLOVANSKÝ GOETHE V PEŠTI. JÁN KOLLÁR A NÁRODNÍ EMBLEMATISMUS STŘEDOEVROPSKÝCH SLOVANŮ

PRELOŽILA MARCELLA HUSOVÁ
AKROPOLIS, PRAHA 2014

MARIÁN KAMENČÍK

Niektoré osobnosti literárnych dejín vrástli tak pevne do kultúrnej pamäti národa, že máme pocit, akoby sa o nich už len ťažko dalo niečo navyše povedať, ba boli by sme prekvapení, ak by sa o nich vyslovili zásadné tvrdenia. Je však dobré a nepochybne potrebné, keď sa z času na čas preverí kánon, ktorý ustanovil ich dielo, a ponúkne sa v doteraz nepoznanej a len málo tušenej perspektíve. Maďarský literárny historik, bohemista a slovakista Róbert Kiss Szemán v najnovšej monografii prináša v mnohom zaujímavý a pre ďalší výskum podnetný pohľad na súradnice života (nezriedka vpísané aj do diela) čelnej osobnosti slovenského i českého národného obrodenia – Jána Kollára. Vníma ho ako intelektuála, duchovnú autoritu, spisovateľa a vedca, i tvorcu ideového programu slovanskej vzájomnosti. V uvedenom zmysle pamätá autor knihy na celú šírku i hĺbku Kollárovho spisovateľského odkazu, pretože si uvedomuje existujúce „zoštíhlené“ poznanie jeho sumy. Naznačený metodologický ťah mu umožnil konštatovať, že *„kollárovská vědecká erudice je neoddělitelnou součástí Kollárovy poezie, a vědecká erudice a filologie jsou pak – souhlasně i s Kollárovou intencí – v četných případech samy rovněž básnickým dílem“* (s. 170).

Analógia Kollára s Goethem vložená do názvu knihy chce vyjadriť presvedčenie, že v kultúrnom priestore popredných miest Uhorska na osi Bratislava – Pešť – Viedeň a duchovno-literárnych siločiar ich každodenného života sa sformovala osobnosť rangu stredoeurópskeho intelektuála, ktorého myšlienkový vplyv a ideová expanzia do stredo- a východoeurópskych národných kultúr i dejín sa prinajmenšom vyrovná odkazu nemeckého básnika, ale napríklad i encyklopedistom osvietenskej doby. Autor v mnohých ohľadoch inšpiratívnej štúdie postupne rozpletá súvislosti Kollárových básnických, vedeckých, náboženských i osobných aktivít, zamýšľa sa nad ich koreňmi, motiváciou aj stratégiami vštepovania ich myšlienkovej potencie do kultúrno-duchovného obehu nielen slovenského a českého národného hnutia, ale i jednotlivých slovanských národných hnutí. Svoje zistenia a tvrdenia podkladá a následne rekonštruuje bohatým pramenným materiálom, ktorý mu umožnil prekročiť doterajšie horizonty poznania literárnej histórie, čím si otvára cestu k objavnému a diskurzívne ladenému pohľadu na Kollárovo dielo.

Pre českého i slovenského čitateľa je postava mošovského rodáka organicky zakomponovaná do národnoobrodeneckých

procesov 19. storočia, no autor knihy sa pokúša ponúknuť svojou bádateľskou invenciou pohľad na J. Kollára ako človeka významne reflektujúceho maďarské kultúrne prostredie, keďže v Pešti pôsobil tri desaťročia. Hoci ide o voľbu istej výkladovej perspektívy, kde sa osoba J. Kollára včleňuje aj do duchovného a literárneho života uhorského mesta, je vedomie jeho činnosti stále prítomné v dôraze na presahy k slovanskému i neslovanskému kontextu stredo- i východoeurópskeho areálu. Iba takto možno súhlasiť so Szemánom pri artikulovaní tézy o zostavovaní kollárovskej virtuálnej krajiny slovanskej vzájomnosti, pričom jej štatút stabilizuje prostredníctvom národného emblematizmu Slovanov.

Na ploche piatich kapitol knihy, ktorým predchádza úvod, autor čitateľa prevádza Kollárovou biografickou linkou a jej závažnosť zvýrazňuje prítomnosťou jednotlivých textov objavujúcich sa v určitých fázach jeho života. Najprv ozrejmuje atmosféru peštianskeho kultúrneho i náboženského života protestantskej proveniencie, v ktorom sa Kollár dostáva do rôznych kolíznych situácií medzi slovenskou a nemeckou časťou cirkevného zboru. Neskôr interpretuje vnímanie národnej otázky ako témy vstupujúcej s apologetickým akcentom do Kollárovej kazateľskej činnosti, pričom podáva výklad piatich dominantných vlastností slovanského národa. R. Kiss Szemán siaha nielen po už známych zdrojoch myšlienkového vplyvu alebo inšpiračného pôsobenia na Kollára (Herder), ale všíma si podrobne ohlasy vyžarujúce priamo z peštianskeho prostredia. Ide napríklad o intelektuálnu interakciu s názormi Istvána Horvátha, s ktorým sa Kollár dostáva nielen do polemických diskusií, ale vzniká medzi nimi súlad v potrebe identifikovať a zostaviť národný kánon Maďarov na jednej strane a Slovanov na strane druhej.

Ďalšia časť práce rozkrýva Kollárovu dômyselnú prácu s vrstevnatosťou kultúrnych, literárnych, jazykových, náboženských, národopisných tradícií slovanských národov, ktoré sa exponovali do podoby systému národných emblémov slovanského, no najmä českého a slovenského národa. Objasňuje funkčné uplatnenie národného emblematizmu najmä v oblasti geografie, kde uvádza príklady Kollárovej topografickej „kolonizácie“ (expanzie) teritórií, ktorým pripisuje nadstavbové významy s príznakom ich národnej sakralizácie. Takto má byť označené územie vštepovania a rozrastania idey slovanskej vzájomnosti. Rovnakým spôsobom objasňuje emblematický národopis, emblematickú flóru a faunu, dokonca emblematickú meteorológiu či slovanský panteón a mytológiu. Ešte pred vymedzením hraníc imaginárnej slovanskej krajiny sa autor zamýšľa nad genézou toposu náreku matky Slávy, ktorú ustanovil vládkyňou nad slovanským ľudom. Korene querely (náreku, žiaľu, žaloby, smútku) preveruje literárny vedec v jej historických súvislostiach a zdôrazňuje jej prítomnosť v literárnej skúsenosti nemeckej i maďarskej. Odráža sa to aj v jeho výzvach ozrejmiť možnosť naplnenia Querely Hungariae slovanským obsahom a jej premeny na Querela Slavorum ako dokladu spoločnej uhorskej skúsenosti.

Súčasťou imaginácie národného emblematizmu je aj „národný zákonník“ a k nemu sa vzťahujúci „výkon trestu“ za prečiny a hriechy na Slovanoch. Obraz tejto jurisdikcie je sústredený do 99 sonetov spevu Acheron Slávy dcery. Autor podáva podrobnú klasifikáciu a hierar-

chizáciu hriechov Slovanov i Neslovanov, ktorými sa previnili proti národu. Ich podrobný výpočet, opis ich nositeľov a dôsledky ich vykonania predstavujú invenčnú interpretačnú pôdu, ktorá je na tomto mieste síce vedome redukovaná na základnú informáciu, no v inej autorovej štúdii dôsledne spracovaná. Ide o upozornenie na to, čo je pre Kollára v národe ešte produktívne a perspektívne, a na druhej strane, čo je nezdravé a vyžaduje si definitívnu „amputáciu“.

Predposledná kapitola rozvíja motív slovanského národného „exodu“ do ideového sveta slovanskej vzájomnosti, ktorého kontúry historickým, kultúrnym, náboženským i geografickým emblematizmom pripravil a snažil sa viesť práve Kollár. K svojmu cieľu sa dopracováva napríklad vďaka fenoménu putovania v žánrovej podobe cestopisu (Cestopis do Horní Italie), pričom so sebe vlastnou trpezlivosťou ideovo overuje „dôkazy“ roztrúsenej prítomnosti Slovanov (Staroitalia slavjanská), alebo prostredníctvom koncepcie spoločného jazyka Čechov a Slovákov.

Osud Jána Kollára sa napĺňa na sklonku jeho života vo Viedni. R. Kiss Szemán obrazne označil túto fázu ako „eróziu“, ktorá pokračovala aj po Kollárovej smrti. Dôsledok vidí v narušovaní kontinuity i rozdrobovaní národného vývinu v strednej Európe, pričom dediči Kollárovho odkazu *„rozlámaly v zájmu vlastního národního, kulturního a jazykového vývoje na kusy nejen jeho dílo, nýbrž rozbily zároveň i onu jazykovou, literární a kulturní tradici, jež byla ještě charakteristickým jednotícím, unifikačním tmelem literární generace počátku 19. století“* (s. 169). Tento vývin nabral tendenciu významnej redukcie Kollárovho diela, z ktorého okrem Slávy dcery evidujeme len veľmi málo z jeho vedeckých, pedagogických či teologických prác v pôvodnej žánrovej pestrosti. R. Kiss Szemán si uvedomuje, že erózia, pohlcujúca Kollárovo dielo, nie je iba procesom zvetrávania a rozrušovania, ale aj javom prenosu tejto matérie a následného preskupenia aktivity v nej obsiahnutých „živín“, z ktorých môže vyrásť zazelenaná lúka plná farieb a vôní.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT UNIVERSITAS TYRNAVIENSIS!

ZOSTAVILI ERIKA JURÍKOVÁ A LADISLAV TKÁČIK
TRNAVSKÁ UNIVERZITA, TRNAVA 2013

MILOSLAV KONEČNÝ

Hoci bola kolektívna monografia *Vivat, crescat, floreat Universitas Tyrnaviensis!* vydaná v roku 2013, príspevky, ktoré sú v nej zozbierané, vznikali pri príležitosti 375. výročia založenia historickej Trnavskej univerzity (1635), ale aj ako pripomienka 20. výročia vzniku Trnavskej univerzity v jej novodobej podobe (1992). Tematickým spojivom väčšiny štúdií sa preto stal výskum kľúčových dejinných okamihov existencie tejto inštitúcie, pričom sa na ne nazerá najmä prostredníctvom analýzy latinských písomných materiálov z pera osobností, ktorých osudy boli s Trnavskou univerzitou úzko prepojené.

Vhodným vovedením do takto koncipovanej publikácie je štúdia Zuzany Dzurňákovej Kostol sv. Jána Krstiteľa v Trnave – jeho typológia, ikonografia a ikonológia vo vzťahu k Spoločnosti Ježišovej. História trnavského „univerzitného“ kostola, teda Kostola sv. Jána Krstiteľa

vysväteného roku 1637, je totiž v úzkom vzťahu so vznikom a fungovaním Trnavskej univerzity. Autorka analyzuje stratégiu priestorového usporiadania chrámu a chrámovú výzdobu, pričom nezostáva v rovine deskripcie, ale ponúka množstvo cenných interpretačných postrehov. Zaujímavý je najmä rozbor motivickej línie mučeníctva, tá je autorkou v kontexte výzdoby interiéru kostola vnímaná ako ťažisková. Z literárneho hľadiska vzbudzuje pozornosť aj analýza nástenných emblémov zobrazujúcich udalosti zo života Jána Krstiteľa, keďže emblematické prepájanie obrazu a textu je dobre známe i z dobových poetických zbierok.

Nasledujú štúdie zamerané na analýzu latinských písomných pamiatok, popri teoretickej pasáži každá z nich prináša aj pomerne rozsiahle ukážky zo skúmaných diel spolu s ich slovenským prekladom. Lenka Fišerová v práci Juraj Pray a promočný spis De isnstitutione ac venatu falconum (Tyrnaviae 1749) približuje menej známe dielko dôležitej osobnosti uhorskej historiografie 18. storočia. Juraj Pray je odbornej verejnosti pravdepodobne známy najmä v súvislosti so stredovekým kódexom, ktorý nesie jeho meno – Prayov kódex, no je aj autorom viacerých rozsiahlych historických prác. Promočný spis O sokoliarskom výcviku a love bol napísaný pri príležitosti bakalárskej promócie na Trnavskej univerzite v roku 1749. Ide o báseň v hexametroch, autorka v prozaickom preklade ponúka jeho najzaujímavejšie pasáže spolu so stručným komentárom a príležitostnými náznakmi analyticko-intepretačných presahov. Veronika Hlavatá spolu s Nicol Sipekiovou sa autorsky spolupodieľajú na štúdii nazvanej Polyhistor Martin Sentiváni a jeho Miscellanea. Po úvode venovanom základným biografickým a bibliografickým údajom o osobe Martina Sentivániho nasleduje stručný opis jeho trojzväzkového diela Miscellanea, ktoré je tu hlavným predmetom záujmu. Autorky predstavujú tematickú štruktúru diela i vedeckú metódu, ktorú jeho autor využíval. Podrobnejšie sa pristavujú pri mimoriadne kurióznych pasážach, ktoré Sentiváni venoval opisu anomálií ľudského tela, práve z nich sú následne vybrané i relatívne rozsiahle ukážky. Dvojica autoriek spolupracovala aj pri vzniku ďalšej štúdie, tentoraz ide o Nikoletu Hubinskú a Eriku Juríkovú, ich práca nesie názov Inaugurácia Trnavskej univerzity podľa spisu Ortus et progressus (1725). Hneď v úvode je riešená otázka autorstva skúmaného spisu. Hoci sa ako jeho autor príležitostne označuje František Černovič, autorky sa prikláňajú k možnosti, že jeho pôvodcom bol Imrich Tolvaj, svoje tvrdenie aj argumentačne podkladajú, následne túto pomerne neznámu osobnosť predstavia prostredníctvom niekoľkých základných životopisných údajov. Dielo Ortus et progressus je významným prameňom k poznaniu dejín Trnavskej univerzity, zameriava sa totiž na opis dejinných udalostí, ktoré sa spájajú s mestom Trnava od polovice 16. storočia až do roku 1650, zachytáva aj roky krátko pred založením a krátko po založení Trnavskej univerzity. Teoretická časť príspevku je pomerne stručná, ponúka len základné údaje o autorovi a jeho diele, priložená ukážka vyňatá zo spisu Ortus et progressus však dosvedčuje, že z hľadiska dejín Trnavskej univerzity ide naozaj o výnimočný historický prameň. Erika Juríková pripravila aj štúdiu s názvom Oslava historickej Trnavskej univerzity v diele jezuitu Antona Majláta venovanom panovníčke Márii Terézii. Ak

sa v predchádzajúcom príspevku hovorilo najmä o založení Trnavskej univerzity, dielo Antona Majláta nás posúva do obdobia, keď už bolo viac-menej jasné, že sa Trnavská univerzita bude sťahovať do Budína. Majlát sa napriek tomu usiluje vo svojom oslavnom spise vyzdvihovaním množstva pozitív, ktoré univerzita prináša mestu Trnava, panovníčkino rozhodnutie oddialiť. Katarína Karabová následne v štúdii s názvom Zakladateľ Trnavskej univerzity Peter Pázmaň vo svetle súvekej literatúry zostavila prehľad vybraných historických písomných prameňov, ktoré vypovedajú o Petrovi Pázmaňovi a jeho činoch. Postupne predstavuje diela Františka Kazyho, Mikuláša Schmitta a Samuela Timona, k nim na záver pridáva i Františka Bábaia, ktorý Petrovi Pázmaňovi venoval niektoré zo svojich epigramov. Opäť nechýbajú ukážky zo spisov, o ktorých sa v práci hovorí.

Ak možno úvodnú štúdiu Zuzany Dzurňákovej vnímať ako prológ monografie, záverečná práca Ladislava Tkáčika je zasa akýmsi jej epilógom. Pod názvom K životu univerzity sa autor z odborného hľadiska zamýšľa nad všeobecným poslaním a zmyslom inštitúcie univerzity ako takej. Od krátkeho exkurzu k vnímaniu tohto typu ustanovizne v historickom kontexte prechádza k aktuálnemu postaveniu univerzít v súčasnosti. Zdôrazňuje najmä neodlučiteľnosť výskumu a vzdelávania, potrebu dialogickej akademickej komunity, ale aj právo vedy byť sama sebe konečným cieľom.

Hoci sa v monografii stretávajú práce odborníkov z viacerých vedných odborov, ťažisko tvoria štúdie z prostredia v ostatných rokoch mimoriadne aktívneho trnavského pracoviska klasickej filológie. Práve znalosť latinčiny je totiž pri snahe o plnohodnotnejšie poznanie a pochopenie kultúrneho odkazu, ktorým sa do našich dejín zapísala historická Trnavská univerzita, kľúčová. Početné ukážky z dodnes slovenskou verejnosťou v podstate nepoznaných diel naznačujú, aké množstvo práce je na poli výskumu latinských písomných pamiatok ešte potrebné vykonať, na druhej strane sú neklamným signálom, že sa táto vedná oblasť v súčasnosti relatívne dynamicky rozvíja.

VIERA MIKUŠOVÁ RODEROVÁ
ČARO TRADÍCIÍ A SVIATKOV
AGART, TRNAVA 2014

MIKULÁŠ JARÁBEK

Kníh, ktoré sa venujú našim tradíciám v oblasti zvykoslovia či etnografie, je veľa. Popri odborných publikáciách slúžiacich na štúdium väčšinou vyhľadávajú vhodný okruh čitateľov tým, že sa parciálne zameriavajú na zvyky, obyčaje, obrady charakteristické pre regióny alebo kultúrne a duchovné hodnoty jednotlivých etník žijúcich na našom území. Kniha trnavskej autorky Viery Mikušovej Roderovej však slovami editora ponúka čosi iné: *„Publikácia Čaro tradícií a sviatkov sa snaží priniesť ucelené informácie o chronologickom priebehu tradícií a sviatkov, ale predovšetkým o ich podstate a význame. Vznikla na základe dlhoročného triedenia a spájania informácií autorkou, snažiacou sa dať jej nielen informačnú, ale aj literárnu hodnotu, ktorú sme chceli zavŕšiť aj jej adekvátnym stvárnením.“*

Kniha už na prvý pohľad upúta dizajnom a grafikou. Na obálke stvárňuje štylizovaná symbolika striedanie ročných období a sviatkov a editor Ján Tóth prí-

značnými výjavmi, symbolmi a nápaditými obrázkami ilustruje aj jednotlivé dni a sviatky v texte. Atmosféru harmonického kolobehu ročných období a ľudského života sugestívne navodzujú aj ilustračné zábery odbornej verejnosti dobre známeho majstra klasickej a digitálnej fotografie Blažeja Vitteka.

V úvode knihy nechýba ani slovo autorky: *„Pripomínať tradície nie je to, že dáme zapísať do národného dedičstva pahrebu, ale že udržiavame oheň. A už tým, že v rukách držíte moju knihu, verím, že vás upúta. Takže prijmite prosím pozvanie na prehliadku sviatkov, tradícií a zvykov trošku v inom balení, nielen u nás na Slovensku, ale v mnohých pasážach aj vo svete.“* Jej snahu vyhnúť sa kalendárovej opisnosti či zastaraným informáciám vidieť i v tom, že zámerne začína práve sviatkami zimy a Vianoc, ktoré aj na základe svojich predchádzajúcich praktických skúseností pokladá za najemotívnejšie a zrejme preto i pre väčšinu rodičov a detí najpríťažlivejšie obdobie roka. Ak pritom vezmeme do úvahy ešte aj slová vydavateľa, že kniha, namiesto súčasnej degradácii významu tradícií a sviatkov na vonkajšie prejavy, vyšla z predpokladu nájsť v dnešnom svete aj ich opodstatnený význam, jej dobrou zárukou sú nielen hlboké znalosti autorky v oblasti národopisu, etnografie a liturgie, ale i jej osobitý tvorivý prístup.

K tvorivej stratégii autorky patrí už spôsob výberu a práce s materiálom. Zámerne sa vyhýba povrchným a neovereným informáciám. Záujem o národopis ju priviedol k mnohým zaujímavým poznatkom o zvykoch a obradoch doma i vo svete, pričom si s obľubou všíma aj ich kulinársku stránku. V oblasti zvykoslovia venuje pozornosť aj pranostikám, mágii a zvykom, ktoré aj vďaka folklóru dodnes prežívajú u nás i v okolitých krajinách. Pri štúdiu etnografie sa zaujíma nielen o spoločenské a duchovné hodnoty, ktoré patria k nášmu národnému dedičstvu, ale i o tie, ktoré patria k tradíciám etník žijúcich v Európe či na vzdialených kontinentoch.

Vo finálnej podobe potom *Čaro tradícií a sviatkov* zapôsobí na čitateľa ešte aj sviežim a literárne ozvláštňujúcim spracovaním. V kapitolách o liturgicky významných dňoch dostávajú aj fakty a legendy o živote svätcov v kontexte s dobovými pranostikami a rozmanitými prvkami domáceho zvykoslovia pri porovnávaní s etnickými zvláštnosťami iných krajín práve kultivovaným literárnym dotvorením sviatočný nádych. Dlhšie liturgické obdobia adventu, Vianoc, Veľkej noci, sprevádzané emotívnymi opismi sviatočnej mágie, symboliky a zaužívaných obradov, sú s takouto pridanou hodnotou zasa poeticky pôsobivým a pútavým čítaním.

Autorka venuje pozornosť aj mnohým v minulosti dobre známym sviatkom. Medzinárodný deň žien oficiálne uznala roku 1975 aj OSN, lebo ženy si zaslúžia nielen spoločenské ocenenie a uznanie. MDŽ je však dnes často sprofanované tým, že ženy bývajú podhodnotené ešte aj v pracovnom procese. Prvý máj bol veľmi dlho aj politicky sprofanovaným „sviatkom práce“. Autorka ho v historickom kontexte hodnotí aj ako čas stavania májov, poéziou ospevovaný deň lásky, kvetín a zamilovaných dvojíc. Nie každý pritom vie, že tento deň je zasvätený aj sv. Jozefovi robotníkovi a je aj prvým dňom mesiaca Panny Márie. Niektoré sviatky ako Deň matiek, Medzinárodný deň detí, Deň otcov k nám cez nepriepustné ideologické

filtre prenikali veľmi ťažko. S odstupom času však dobre padne ich oslavovať a čitatelia sa dnes môžu v knihe zoznámiť aj s ich zaujímavou históriou.

Letné dni sú zásluhou autorky opäť sviatkami slova a poézie. Je to čas práce na poli, v záhradách, ale aj čas úrody, jarmokov, slávenia letného slnovratu, narodenia svätca Jána Krstiteľa i svätojánskych ohňov, čo je pre autorku ďalšou príležitosťou hlbšie načrieť do žriediel svojich národopisných a etnografických poznatkov a vyčarovať z nich alegorické výjavy dožiniek vo Vajnoroch, ukážkový „Ženský deň" v susednom Rakúsku či recepty na spracovanie bylín, ovocia i medu. Jeseň je zas časom oberačiek, vinobrania, hodov a jarmokov, ktoré na čitateľa zapôsobia svojou mnohotvárnosťou ako pestrofarebný kaleidoskop zážitkov a dojmov a v mnohom ho inšpirujú aj k ich praktickému spoznávaniu. Jeseň je v závere i príležitosťou na zastavenie a rozjímanie. Sú to najmä Sviatky anjelov strážcov, Sviatok všetkých svätých a Dušičiek, kde sa striedajú liturgické a etnografické témy s podnetnými myšlienkami, aby sa nad nimi mohol zamýšľať aj čitateľ.

Na záver treba ešte dodať, že autorka má aj veľký dar komunikatívnosti a otvorenosti, čo inšpiruje nielen k hlbšiemu poznávaniu, ale i tvorivému premýšľaniu, a určite si tým získa ešte širší okruh čitateľov. Publikácia sa nepochybne stane aj účinným pomocníkom pre pedagógov snažiacich sa vysvetliť deťom podstatu sviatkov. Preto môžeme len privítať, že v trnavskom vydavateľstve vyšla kniha, ktorá môže byť aj vo všedné dni sviatkom.

AUGUSTÍN MAŤOVČÍK
ĽUDOVÍT ŠTÚR: KALENDÁRIUM ŽIVOTA A DIELA 1815 – 1856

INFORMAČNÉ CENTRUM NÁMESTOVO A SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA, NÁMESTOVO A MARTIN 2014

MIŠO A. KOVÁČ

V budúcom roku uplynie 200 rokov od narodenia jedinečnej osobnosti, ktorá pohla vedomím širšieho spoločenstva občanov Slovenska, uvedomením si vlastného jazyka, dejín a kultúry. Nemusíme sa presviedčať, že Ľudovít Štúr svojimi vystúpeniami, spolčovaním rovnako zaujatých rovesníkov a programovým buntovaním za slovenskú vec, aj bojmi v meruôsmych rokoch, vyvolával na jednej strane priaznivý príhlas a na druhej aj rozporné hodnotenia. V nijakom prípade sa však nedá, vieme, obísť, lebo má zásluhu, že od jeho príspevkov sa začína prvé, ešte vždy sebauvedomujúce vystupovanie z tieňa dejín a podnecovanie Slovákov, aby sa starali o svoje verejné veci. Aj to vieme, že neraz ešte trvá ľahostajnosť, akú musel prekonávať v čase priameho účinkovania Ľudovít Štúr a jeho družina. Veľa vieme o jeho dejstvovaní, a predsa sú stále ešte medzery v plnom poznávaní životného oblúka i jeho hĺbavých priam rozjímaní o existenčných otázkach Slovenska a Slovákov. Od jazyka počnúc.

Predmetom týchto skutočností má práve vydaná kniha Augustína Maťovčíka *Ľudovít Štúr: Kalendárium života a diela 1815 – 1856*. Vo vstupnom osvetlení Čo odhaľujú biografické dáta Ľudovíta Štúra? charakterizuje, že ide o *„chronologicky usporiadaný súbor zdôvodnených a ove-*

rených tvrdení, opierajúcich sa o dokumenty a pramenné materiály s príslušným vedeckým aparátom, ktoré tvoria analytický pohľad na priebeh života a diela" Ľudovíta Štúra. Autor spracováva, prirodzene, sledovanú látku, ktorá má bohatý výskyt literatúry, v chronologickej postupnosti od narodenia roku 1815, s predradením genealogických súradníc rodu, až po tragický skon roku 1856. Model záznamu sleduje dátum udalosti, dopĺňa ho informáciami o nej a dokladá citáciami z korešpondencie a dokumentov z odbornej literatúry i odkazovaním na pramene. Každý záznam vytvára istý informačný celok a má samostatnú výpovednú hodnotu. Iba niektoré známe dátumy takto nerozpracúva, pretože sú už dostatočne osvetlené a známe. Napriek drobnou prácou získaným a usústavňujúcim záznamom, dotýkajúcim sa množiny aj menej známych skutočností, ešte vždy medzi nimi chýbajú niektoré hodnoverné doklady, čo autor priznáva. Pritom približuje aj veľké množstvo prameňov, ktoré mu boli predmetom citovania. Tam, kde sú zachované aj domové snímky a výtvarné diela či významné autografy, uvádza ich reprodukovania. Tým obohacuje knihu aj z hľadiska výtvarného riešenia. Grafickým upravovateľom je Peter Ďurík. Jej prehľadnosť je tak bohatšia aj o knižnú kultúru, čo je mimoriadne náležité. Cennými sú aj citácie z korešpondencie a vystúpení Ľudovíta Štúra, ktoré robia knihu naozaj nielen pramennou, ale aj čitateľnou. Napriek dokumentárnej povahe, čo jej dáva zmysel, ide aj o prácu, ktorá sama osebe má výpovednú hodnotu. Z tohto hľadiska možno z nej odvodzovať až niektoré metodologické postupy, ako ju využiť nielen pri príprave príspevkov, ale aj priamo na chystané podujatia, prednášky i výstavy a putovania po Štúrových stopách doslova po celom Slovensku. Pretože pôsobenie Ľudovíta Štúra nesúviselo iba s miestami jeho životného účinkovania, ale s dôsledkami doslova na každú obec.

Načim oceniť aj včasnosť prípravy a vydania knihy Augustínom Maťovčíkom a vydavateľmi, ktorí spojili sily. Na knihe majú podiel Informačné centrum Námestovo a Slovenská národné knižnica Martin. Pramennou je kniha aj ďalšími informáciami, ktoré na jednej strane dokladajú excerpčný rozsah práce, ale na druhej sa tak stávajú aj informačným zdrojom pre každého bádateľa alebo čitateľa, ktorý chce rozšíriť poznatky prostredníctvom štúdia týchto prameňov. Patria k nim Personálna bibliografia Ľudovíta Štúra 1956 – 2012. Dokompletúva bibliografiu Ľudovíta Štúra spracovanú Jánom V. Ormisom (Martin, 1958). Obsahuje dielo Ľudovíta Štúra, súpis jeho novších vydaní a literatúru o Ľudovítovi Štúrovi, a to knižné práce vydané v slovenskom jazyku i knižné vydania v iných jazykoch. Bohatá je aj informácia o excerpovanej literatúre, dokladajúca rozhľadenosť pôvodcu kalendária. Zahraničných záujemcov stručne o knihe oboznamuje resumé v angličtine, nemčine a ruštine. Na záver sa uvádza aj menný register.

Kalendárium chtiac-nechtiac pripomína a kladie otázku, či sa obdobne náležite pripravujeme na významný rok Štúrovej dvestoročnice.

PAUL CLAUDEL
PÄŤ VEĽKÝCH ÓD

PRELOŽIL A DOSLOV NAPÍSAL JÁN ŠVANTNER
LITERÁRNA NADÁCIA STUDŇA, BRATISLAVA 2013

DAGMAR MÁRIA ANOCOVÁ

Keď Radoslav Matejov veľmi poeticky a výstižne poznamenal na margo Švantnerovej knihy venovanej Rúfusovi, že je napísaná niekým cudzím v básnikovi, ku ktorému smeruje, povedal v podstate to isté, ako keď Heidegger konceptuálne označil za umenie/poéziu to, čo sa vylupuje z beztvarosti do tvaru. Preto sa zdanlivý pôvodca poézie zdá taký neistý, len kontúrovaný, ku ktorému sa smeruje, lebo je len médiom, ktoré by sprostredkúvalo proces, a samotná poézia/kniha/báseň nadobúda tvar. Básnik je „dočasným, sprostredkujúcim príbytkom" poézie, ktorá sa z beztvarosti stvárňuje a vyjde najavo. Zviditeľní sa, stáva sa uchopiteľnou zmyslami. Prečo by sa podobne nerodil aj preklad? Z beztvárnej potencionálnej existencie, ktorú nevidíme, sa napokon vytvaruje na nové, ale v duchu a v súvislostiach totožné dielo.

Paul Claudel je takouto výzvou pre prekladateľa. Slováci sa na ňu odhodlali v medzivojnovom období, ani nie s veľkým oneskorením (ak berieme do úvahy nespravodlivý stereotyp, podľa ktorého my Slováci trpíme vždy pocitom, že sme vo fázovom posune, oneskorení oproti Západu), veď Lukáč už roku 1928 prekladá Krížovú cestu, a ako sa dozvedáme z literárnej histórie, Paul Claudel bol Lukáčovou takpovediac „literárnou láskou". Aj ďalší slovenskí spisovatelia prekladali z Claudela, z dramatickej tvorby prekladal aj Karol Strmeň a prekladá sa z nej aj dnes. Mohlo by sa povedať, že na Slovensku je živý záujem o tohto francúzskeho básnika, jedného z „pilierov modernej poézie zo začiatku 20. storočia". Do tejto línie sprostredkovateľov francúzskej kultúry sa svojou prekladateľskou činnosťou už po dlhé roky zaraďuje Ján Švantner. Zo zoznamu prekladov, ktoré vydal (niektoré aj vo viacerých vydaniach!, čo je nemalá pochvala pre prekladateľa), jasne vyplýva, že ide o skúseného a cieľavedomého prekladateľa frankofónnej literatúry, do čoho možno zahrnúť aj jeho kvalitný preklad z rumunskej literatúry, presnejšie z poézie Luciana Blagu, po období krívd a zaznávania znovu uznávaného rumunského básnika a filozofa, modernistu. No v prípade *Piatich veľkých ód* sa ukázalo, že Ján Švantner bol svojimi dispozíciami na tento počin akosi predurčený. Tento „osihotený a hĺbavý básnik" (ako ho nazvala Viera Žemberová) sa stretol kdesi nad vodami a v Duchu s osihoteným a hĺbavým partnerom. Alebo naopak, hĺbavý a jedinečný Claudel sa stretol so svojím predurčeným prekladateľom do slovenčiny. To, že toto stretnutie bolo chvíľou spoločného vlnenia, vyplýva jednak z prekladu, ako aj z fundovanej štúdie, ktorá uzatvára knihu. Preto je len samozrejmé, že za preklad Claudelových Piatich veľkých ód prekladateľovi básnikovi Jánovi Švantnerovi udelili prestížnu Cenu Jána Hollého za rok 2013 a Nadácia Studňa, ktorá knihu vydala, získala Poctu Literárneho fondu za podnetný edičný čin.

O Claudelovom diele a najmä o veľkolepých ódach sa toho veľa popísalo a je ťažké podať len krátky výťah bohatstva myšlienok a obrazov, ktoré sa v texte vynárajú. Záujemcom možno bez váhania

odporučiť prekladateľov doslov, pretože obsahuje všetko, čo treba objektívne vedieť o francúzskom spisovateľovi, o jeho diele, o jeho veľdiele a veľdielach, a, pravdaže, sú tam aj stopy subjektívneho prístupu slovenského básnika k básnickému druhovi, pretože jestvuje v našom kolektívnom (pod)vedomí aj predstava obrovskej knižnice, kde sa vyskytujú naraz a pohromade všetci tvorcovia, ktorých metafyzicky pokladáme za hodnoty. Napriek nemožnosti priniesť niečo nové k doterajšej exegéze o Claudelovi pripomenuli by sme len veľmi krátko mienku dvoch nám blízkych frankofónnych odborníkov.

Marilena Ţipriganová (Luţă) v recenzii (www.romaniaminor.net/ianua/Ianua05/ianua05_09.pdf) na štúdiu Petra Kopeckého o Polysémii a kontrastoch v spisbe Paula Claudela (AnaPress, Bratislava, Institut für Romanistik, Viedeň, 2004) zdôraznila myšlienku: „Jeho fascinácia dvojzmyslom, hrou protikladov a polysémantickými slovami sa stáva zároveň diplomatickým umením, spôsobom verbalizácie kamuflovaných myšlienok, nevyslovených zámerov. U Paula Claudela mystické prežívanie určuje osobitnú etiku a estetiku, vytvára mravnú poéziu a ušľachtilosť.“ Luţă, rovnako ako Peter Kopecký, pokladá Claudela za zaujímavý prípad prestupovania kresťanského ducha s povolaním diplomata, modelujúc tak i jeho poetickú víziu, čím sa čistota pohľadu a altruizmus básnika symbolistu stávajú schopnými zmieriť kontrasty i protiklady, nastoliť prvopočiatočnú celistvosť sveta. V článku recenzentka uvádza aj detail, na ktorý upozorňuje autor štúdie Peter Kopecký, a to fakt, že Claudel mal toho istého mecenáša ako M. R. Štefánik, a to Philippa Berthelota, čo je, pravdaže, skôr mimoliterárna kuriozita, ale v postmoderných časoch sa všetko môže spájať so všetkým, a nám sa tá súzvučnosť javí tak akosi tajuplne: slovenský básnik, prekladajúci rumunského básnika Blagu v začiatkoch, vyvrcholenie prekladateľského majstrovstva dokázal v zápase s francúzskou literatúrou, ktorá je frankofónnymi cievami spojená s rumunskou kultúrou, kde sa stretli Slovák Štefánik s Francúzom Berthelotom, pričom recenziu píše Slovenka z Rumunska atď.

Ako sme vyššie spomenuli, majstrovským prekladateľským činom Jána Švantnera bol a je preklad Piatich veľkých ód. Ak sa v nich Claudel ukázal ako majster poézie a kultúry, tak slovenská verzia je dokladom prekladateľského majstrovstva Jána Švantnera. Už pri preklade Blagu sa dalo zistiť, že k prekladaniu pristupuje mimoriadne zodpovedne, informovane, odborne, ale aj tvorivo, a to sa potvrdzuje aj pri slovenskej verzii francúzskeho veľdiela. Stretli sa tu dvaja majstri. A odvážila by som sa povedať, že Švantner potreboval toho majstrovstva aj trochu navyše, pretože musel rešpektovať dohotovené dielo, ktoré malo zostať francúzske, ale byť aj slovenské, a nesmelo potlačiť ani univerzalismus, ktorý v ňom je. Švantnerova tvorivosť a súzvučenie s predlohou mu pošeplo zrejme viaceré riešenia, tvoril slová (tá svietistruna, čo tvorí a spieva; ľúbezný veľobraz a pod.) alebo prispôsoboval a kombinoval výrazové prostriedky, keď sa vyskytla taká situácia, že sa niektoré (napr. eufonické) javy jednoducho pre typologickú a inú odlišnosť jazykov nemohli jednočiaro vyriešiť. A prišla mu na pomoc aj – povedala by som – „kongenialita slovenčiny“, ktorá sa zvučnosťou vyrovnala vypracovanosti a prepracovanos-

ti francúzštiny. A vôbec, slovenčina – ako jazyk, ako systém – je demokratickejšia, pretože ju tak kodifikovali lingvisti. Pravda, dnes sa tento jej ráz mení v dôsledku prijímania mnohých neologizmov z cudzích jazykov či internacionalizmov. V preklade Claudela však takéto slová nie sú, a ak, ani zďaleka nedominujú. Preklad pôsobí ľudovo, „čisto slovensky", no pritom má „lesk" intelektuálnosti. Pravda, to pre kultúrno-intelektuálny obsah, ale aj preto, že jazykové možnosti slovenčiny sa vyšvihli na možnosti intelektuálneho alebo, ako by asi niekto povedal, „umelého" jazyka, ako je vypracovaná francúzština. Ak roku 1833, ako tvrdia slovenskí literárni vedci, bol Hollého Svatopluk titulom hrdosti, že sa duch slovenský vyzdvihol na úroveň Európy, mohla by som povedať, že Švantnerov preklad je dôkazom, ako intímne pozná svoj materinský jazyk, ako ho má rád, keď s ním tak veľkolepo narába, a je titulom hrdosti na slovenčinu, ktorá dokázala, že sa môže vyzdvihnúť na úroveň vypracovaného jazyka, ba ešte ho môže aj prevýšiť.

Širokodyché verše, prekypujúce fonetickými figúrami, prostriedkami, ktoré sugerujú dynamizmus mora, kultúry, ľudského ducha a ducha vševedúceho, poryvy duše a srdca, prekypovanie, presahy, enjambementy ako obsiahly veľkolepý pohyb mora, t. j. života, sveta, vo francúzskom origináli sa v úryvku (zvyčajne citovaného ako príklad na umeleckú techniku autora – Druhá óda) realizujú anaforou, aliteráciou, asonanciou, kde úlohu zohrávajú hlásky (vokály, konsonanty alebo/a ich kombinácie), temnejšie/zadnejšie hlásky (u), sykavka (s), explozívy (p). Ak sa pozrieme na slovenskú mutáciu textu, vidíme, že sú v takmer tých istých pozíciách ako v origináli samohlásky (u), sykavka (z) a v značnej miere aj tá istá explozíva (p). A to, čo je na tom najčarovnejšie, je fakt, že slovenčina vyšla prekladateľovi v ústrety, keď mu poskytla svoje zvučné hlásky l a r, aj keď nie vždy slabičné, ale silne ozvučené, ktoré to šumenie mora a pleskot vĺn (opojenie nekonečnom a oslobodením, počúvanie ducha) subtílne a subliminálne v čitateľovi vyvolávajú, nehovoriac o tom, že (lexikálny prostriedok) „dŕžava" je oveľa poetickejšie a krajšie slovo ako chladné a tak trocha „merkantilné" possession: *„Zrazu znova Duch, zrazu znova dych, / zrazu skrytý úder v srdci, zrazu dané slovo, zrazu dych Ducha, prudký únos, zrazu dŕžava Ducha! / Ako na oblohe plnej tmy pred zaburácaním prvého blesku / zrazu vietor boha Dia vo víre plnom slamy a prachu s bielizňou / celej dediny!"*

Fragment pripomína divadelnú inscenáciu Andreia Şerbana, svetoznámeho režiséra rumunského pôvodu, ktorý v klasických tragédiách veľkých Grékov nechal hercov šepotať, „hučať", vydávať zvuky, aby tak naznačil hlboký časový posun do začiatkov európskeho predhistorického času a styčnú hranu s historickým pomedzím. Tak pôsobí aj šum veršov originálu, ale nadovšetko slovenský preklad.

Vezmime si ešte jeden príklad, v ktorom je poučné aktuálne členenie vety a tak „slovensky" (ľudovo a domácky, ako medzi sestrami, nie?) pôsobiace hovorové zámeno so zdôrazňovacou časticou („ktoráže"): *„Terpsichora, objaviteľka tanca! Kde by bol bez tanca chór? Ktoráže / iná by do kruhu / osem plachých sestier uchopila, aby jak vo vinici zobrala jasajúcu / oslavnú pieseň, objaviac nerozmotateľnú figúru?"* (Prvá óda).

Alebo využitie idiomu, jazykovej

pragmatiky a prehodnocovanie polysémie pôvodného jazyka (faire – tvoriť, stvoriť): *„Čo ma po všetkých ľuďoch v prítomnosti! To nie pre nich som / stvorený, ale / pre Prenos tohto posvätného taktu!“* (Štvrtá óda).

Pravda, takýto prekladateľský výkon by nebol možný len s talentom (veď všetci poznáme ten ošúchaný výrok o vynikajúcom výkone, že talent je len mizivé percento a drvivá väčšina je práca). Bolo treba aj porozumieť (sám Claudel sa hrá so slovom poznať a tvoriť/stvoriť/ zrodiť – naissance, connaissance), no dôkazom, že sa Švantner zharmonizoval s myslením a cítením svojej „východiskovej osobnosti a textu“, je, ako sme už spomenuli, štúdia vo funkcii doslovu výstižne nazvaná Svet ako nenásytná báseň a modlitba, pričom titul výrečne naznačuje dve základné myšlienky piatich ód (ako je len ťažko vylúpnuť dve myšlienky, dve témy, dva motívy z piatich veľkých ód, kde je v každej až priveľa ďalších myšlienok, a tak abstrakcia musí byť veľmi intenzívna a cieľavedomá).

Na pomoc čitateľovi zostavil oddaný prekladateľ (aspoň tak možno dešifrovať skratku J. Š.?!) „svojmu autorovi“ pomerne obsiahly a dokumentovaný Životopisný prehľad. Na záver sa uvádza (Claudelova) Výberová bibliografia (Poézia, Divadlo, Eseje, Preklady).

Na poslednej strane obálky pod podobizňou Paula Claudela vo veku, keď písal Päť veľkých ód, je vo funkcii kolofóna citát v „hladkom“, „zamatovom“ slovenskom preklade, poskytujúc v istom zmysle návod na pochopenie tohto spisovateľa: *„Predmetom poézie teda nie sú, ako sa často vraví, sny, ilúzie alebo idey. Je to táto svätá skutočnosť, daná raz a navždy, uprostred ktorej sme zasadení. Je to svet neviditeľných vecí. Je to všetko to, čo na nás hľadí a na čo hľadíme my. To všetko je dielom Boha, ktorý tvorí nevyčerpateľnú tému príbehov a spevov najväčšieho básnika i úbohého vtáčika.“*

NEDOŽITÉ 85. NARODENINY MILANA FERKA

V týchto dňoch si pripomíname nedožité 85. výročie narodenia nášho popredného prozaika, dramatika, básnika, autora literatúry pre deti a mládež a scenáristu Milana Ferka (14. 12. 1929 Veľké Rovné – 26. 11. 2010 Bratislava). Azda ani netreba pripomínať, že životný príbeh tejto nezameniteľnej osobnosti bol významne spojený aj so Slovenskými pohľadmi.

Milana Ferka som bližšie spoznal v rokoch 1993 – 1994, keď sme obaja pracovali v Matici slovenskej. On vtedy zastával post šéfredaktora Slovenských pohľadov, ja funkciu riaditeľa matičného vydavateľstva. Dodnes mám živo pred očami neuveriteľne agilného a tvorivého človeka, ktorý nemal problém robiť naraz na viacerých projektoch. Spomínam si na jednu pracovnú poradu, keď zápalisto diskutoval a popritom ešte aj redigoval najnovšie číslo SP... To redigovanie neuvádzam samoúčelne, pretože Ferkova redaktorská činnosť patrí nepochybne medzi dôležité kapitoly našej modernej literatúry a kultúry. Okrem iného mu umožnila spoznať celý rad popredných umelcov a vedcov; s niektorými potom spolupracoval na tvorbe svojich literárnych diel, resp. na ich divadelných, filmových, televíznych a rozhlasových adaptáciách. Pripomeniem aspoň dlhometrážny hraný film *Keby som mal pušku*, ktorý podľa rovnomennej knihy M. Ferka a jeho scenára nakrútil renomovaný režisér Štefan Uher. Tento film z roku 1971 patrí do zlatého fondu slovenskej kinematografie.

Z Ferkovho životopisu vieme, že od júla 1956 bol šéfredaktorom Mladej tvorby, v rokoch 1960 – 1969 viedol ako šéfredaktor náš najstarší literárny a kultúrny časopis Slovenské pohľady. V prvom zväzku Encyklopédie slovenských spisovateľov z roku 1984 sa v tejto súvislosti uvádza, že SP „v krízových rokoch 1968 – 1969 viedol v duchu pravicových kultúrno-politických názorov“. Pochopiteľne, tesne po nástupe normalizácie musel z časopisu v roku 1970 nedobrovoľne odísť... (Začiatkom deväťdesiatych rokov sa mierou vrchovatou zaslúžil o to, že SP vydáva Matica slovenská.)

S odstupom času treba oceniť Ferkovu robotu, ktorou v šesťdesiatych rokoch nastavil latku náročnosti SP poriadne vysoko. Dostal časopis do širšieho čitateľského povedomia a odvážne v ňom publikoval aj to, čo bolo roky zakázané či tabuizované. Po dlhom čase tak mohli oficiálne uverejniť ukážky svojej tvorby básnici Valentín Beniak, Laco Novomeský, Janko Silan, Ján Haranta, Svetloslav Veigl, Theo Florin

a iní, prozaici Tido Gašpar, Milo Urban, Leopold Lahola a ďalší. Dokonca prvý raz od roku 1945 sa mohol domáci čitateľ stretnúť s menami exilových autorov, ako boli Jozef Cíger Hronský, Andrej Žarnov, Rudolf Dilong, Mikuláš Šprinc, Ján Okáľ či Karol Strmeň. Ani zďaleka neostalo len pri slovenských menách, pretože Ferko zaradil do Pohľadov aj kvalitných českých (F. X. Šalda, V. Černý, J. Škvorecký, K. Kosík, M. Kundera, V. Havel...), ruských (B. Pasternak, A. Achmatovová, I. Babeľ, A. Solženicyn) a iných európskych spisovateľov, vedcov a filozofov (J. P. Sartre, J. Cocteau, Perse, L. Kolakowski a i.). Hneď na druhý deň okupácie v auguste 1968 uverejnila redakcia SP vyhlásenie, v ktorom jednoznačne odsúdila vstup spojeneckých vojsk Varšavskej zmluvy na naše územie.

M. Ferka od mladosti lákali výrazné osobnosti našich dejín, ktoré už predtým v rôznych časových obdobiach pútali pozornosť historikov, literátov, výtvarníkov, hudobných skladateľov, filmárov, ľudových umelcov. Samozrejme, každý z nich pracoval vlastnými výrazovými prostriedkami na konečnom programovom profile príslušnej historickej osobnosti. Pokiaľ ide o spisovateľa M. Ferka, neraz sa vyjadril v tom zmysle, že prostredníctvom svojich historických próz sa mu podarilo vysloviť o našej dnešnej realite nemenej pravdy ako v knihách zo súčasnosti. Platí však, že jeho historické romány nie sú koncipované ako nejaké veľké podobenstvá k problémom dneška. Súčasne s uvedeným a ponad čas ale platí aj to, že činy protagonistov Ferkových diel majú v univerzálnom ponímaní veľa spoločného s výraznými osobnosťami modernej éry. A všetko odnepamäti spája a prepája poznanie, že kým budú ľudia ľuďmi, bude bujnieť láska, žiarlivosť, závisť, pomstychtivosť. Mení sa len životná úroveň, kulisy a reálie.

Ako spisovateľ i publicista Ferko často uvažoval o vplyve a význame mýtov na formovanie historického povedomia. Pri skúmaní a porovnávaní s inými národmi dospel k záveru, že mýty, legendy bývajú najviac spájané s konkrétnou historickou osobnosťou. Preto sa napríklad roky rokúce venoval Cyrilovi a Metodovi, Rastislavovi, Svätoplukovi či Jánošíkovi. Zároveň bol presvedčený o tom, že dobrý výmysel sa v pamäti národa udrží dlhšie ako exaktná pravda. V tejto súvislosti neraz pripomínal české mýty o praotcovi Čechovi, kňažnej Libuši, dievčenskej vojne... Podľa Ferkových vlastných slov *„nastolil vo svojich historických románoch dovtedy u nás málo uznávaný kurz historickej vernosti, pravda, v duchu známeho ‚história je pre mňa klinec (ja by som dodal – aj rám), na ktorý zavesím svoj obraz‘. Inak povedané: nič nie je pravda, čo si nevymyslím, no v duchu logiky dejinných udalostí, spoločenského rozvrstvenia a konania hrdinov“* (1989).

Pri nedožitom 85. výročí Ferkovho narodenia treba mať na zreteli, že v slovenskej literatúre a kultúre bol aktívne prítomný šesť decénií. Ako spisovateľ aj človek prešiel zložitým vývinom, do ktorého sa v celej osudovosti i naliehavosti premietol protirečivý príbeh a peripetie druhej polovice 20. storočia. Za plodného tvorcu však vždy hovorilo a bude hovoriť v prvom rade jeho bohaté literárne dielo, pevne ukotvené v našom národnom organizme. Alebo napísané inak: Milan Ferko zásadne prispel k tomu, aby náš národný organizmus netrpel nedostatkom sebavedomia a hrdosti.

PETER CABADAJ

ZÁCHRANCOVIA, ALEBO VRAHOVIA DETÍ?

Mnohých nás šokovalo vo februári tohto roku jednoznačné rozhodnutie belgického parlamentu o eutanázii nevyliečiteľne chorých detí. Základným problémom je, že nepredpokladáme spôsobilosť u detí rozhodnúť racionálne o takom zásadnom životnom kroku. Navyše, naše prepojenie v rámci EÚ umožňuje, aby aj slovenské deti podstúpili na území Belgicka takýto fatálny zákrok.

Treba zdôrazniť, že kontrolovaná eutanázia je povolená v týchto krajinách už desaťročia. Len v Holandsku takto zomrelo v roku 1990 zo zhruba štrnásťtisíc ľudí až šesťtisíc. Pritom umelé ukončenie života je stále trestným činom a pri každom takomto zásahu sa znovu zvažuje trestnoprávna zodpovednosť lekárov.

Eutanázia má pochopiteľne oveľa dlhšiu históriu a v posledných desaťročiach ju vykonávali aj verejne. Napríklad vo Veľkej Británii v roku 1950 doktor Sanders uľahčil smrť manželke svojho priateľa a neskôr aj vlastnej matke. Roku 1984 nemecký profesor Hackethal v televíznom prenose najskôr urobil rozhovor s nevyliečiteľne chorou starou Hermou Eckertovou a potom podal chorej na jej žiadosť pred zrakmi televíznych divákov smrtiacu injekciu. Mníchovský súd v jeho prípade upustil od trestného stíhania. V marci 1987 holandský profesor Admiraal podal smrtiace injekcie údajne až jedenástim chorým na AIDS v terminálnom štádiu. Ide o vedúcu osobnosť kampane za schválenie takéhoto postupu práve v prípade konečného štádia AIDS ako v súčasnosti neliečiteľnej choroby. Svetoznámym sa stal aj americký doktor Jack Kevorkian, a to vynálezom aparatúry, ktorá pomohla na druhý svet vraj až stotridsiatim smrteľne chorým.

MUDr. Michal Kliment, ktorý sa v rámci Slovenskej lekárskej komory zaoberá otázkami etiky lekárskych výkonov i eutanázie, o tom hovorí: „Kevorkian je prvolezcom, ktorý sa usiluje hľadať diery v legislatíve, aby mohol svojim pacientom pomôcť. To, čo sa stalo (v prípade Budgerová – pozn. aut.), nie je dôkazom toho, že eutanázia je zlý princíp, ale toho, že ak zákony problém neriešia, vytvárajú priestor na právnu neistotu. Keby legislatíva umožňovala zvolávať v takýchto prípadoch konzíliá, je veľmi málo pravdepodobné, že by dochádzalo k podobným omylom. Kevorkian neponúkol ťažko chorej žene eutanáziu, len vyhovel jej žiadosti. Legislatíva vo vyspelých krajinách smeruje k tomu, že rozhodnutie o eutanázii musí urobiť niekto, kto ani náhodou nemôže mať z tohto kroku prospech.“

Za eutanáziu u novorodencov sa v práci do odborného časopisu vyjadril Dr. Miroslav Mitlöhner pri opise ťažko postihnutých detí. Podľa jeho slov by sa spoločnosť mala zamyslieť aj nad tým, či nie je lepšie posielať ženy, ktoré majú ťažko postihnutý plod, povinne na potrat. Vyvolal tým obrovskú búrku nevôle, a hoci na svojich názoroch trvá, dobrovoľne rezignoval z funkcie riaditeľa ústavu sociálnej práce na univerzite a odišiel aj z pozície vo vedeckej rade na ministerstve práce a sociálnych vecí. Rozruchom sa zakryl vážny problém o tom, že niektoré mladé rodiny nevyužívajú výhody prenatálnej

diagnostiky, a to aj z celkom scestných náboženských dôvodov, čím rodia vedome to, čo Dr. Mitlöhner nazval „monštrom“. Pre tých, ktorí videli v pôrodných sálach takto znetvorené plody, sa to nezdá neadekvátne...

KURIOZITY DNEŠNEJ VEDY

Odborná psychológia pozná problém hlbokých depresií, ktoré pacienti riešia v mnohých prípadoch až pokusmi o samovraždu. A to aj takí mladí a žiadaní, akým bol spevák Petr Muk alebo populárny skladateľ Karel Svoboda. O samovraždu sa pokúsil aj obľúbený herec Marek Vašut. Všetkých sa nás istotne dotkla dobrovoľná smrť známeho českého herca Vlastimila Brodského. Dlhé roky hovoril o smrti, akoby si na ňu chcel zvyknúť a pripraviť sa na ňu. Opakovane verejne vyhlasoval, že má obavy zo stareckej bezmocnosti, keď už človek začína byť na ťarchu svojmu okoliu. Povedal doslova: „Nezomrieť ako totálny blbec je v určitom veku prirodzenou túžbou každého človeka.“ Vlastimil Brodský dovŕšil osemdesiatjeden rokov, keď mu po opakovanej mozgovej porážke odobrali vodičský preukaz. Možno práve to ho presvedčilo, že už prekročil prah nemohúcnosti. Riešil to samovraždou zastrelením. Iný jeho rovesník, spisovateľ Bohumil Hrabal, skočil z okna nemocnice, kde ho podľa vlastných slov už bolelo aj ležať. Dobrovoľne vraj ukončila svoj život aj herečka Jiřina Jirásková.

K tomu dodajme, že bývalý francúzsky prezident Jacques Mitterand podľa všetkého vykonal dobrovoľnú eutanáziu odmietnutím akejkoľvek udržiavacej liečby. Rovnako sa zachoval aj slávny spevák Freddie Mercury. Jeho dlhoročná priateľka Mary Austinová o tom povedala: „Jedného dňa si lieky jednoducho nezobral. Hľadel smrti do očí a povedal: Prijímam, že môj život sa skončil. Zomrel s úsmevom na tvári.“

OSOBNOSTI SLOVENSKEJ VEDY

V rámci projektu *Slováci a svet* predstavujeme vynikajúce osobnosti slovenského pôvodu, ktoré sa presadili vo svete vedy. Náš fyzik Miroslav Grajcar (1966) sa v Nemecku podieľal na výskumoch kvantového počítača za desiatky miliónov dolárov. Dokonalý počítač, ktorý by hravo zvládol akýkoľvek problém, je snom každého technicky čo len trochu zdatného človeka. Väčšina bežných ľudí si úplne vystačí so strojmi, ktoré dostať v obchode už za pár stoviek, maximálne tisícok eur. Výskum v špičkových laboratóriách si však vyžaduje počítače, o ktorých sa radovému používateľovi ani nesníva. „Celé moje pátranie po dokonalom superpočítači sa začalo v nemeckej Jene. Odštartovala ho však istá popredná farmaceutická firma, ktorá sa sťažovala, že jej počítače sú pomalé a nestíhajú. Manažér sa teda logicky spýtal, prečo nekúpia rýchlejšie stroje. Odpoveď bola jednoduchá – tieto nároky by zvládol jedine kvantový počítač, a ten zatiaľ jednoducho neexistuje,“ spomína slovenský fyzik Miroslav Grajcar.

GUSTÁV MURÍN

POZNÁVANIE PASCÍ ALEBO ČO UKAZUJE LODONGIJN TUDEV

„Svet, to je tajomstvo, svet, to je sila. A ja som naivný a slabý. Aj tak sme sa však museli dôverne stretnúť. Cesta k vzájomnému poznaniu je nekonečná. Ako ľahko sa dá na nej pošmyknúť! Cesta ma však viedla ďalej. Tá, ktorou prešli všetci, čo sa narodili a žili predo mnou," čítame v úvode knižočky Lodongijna Tudeva *Voľačo ti ukážem*. Úvod nemá nadpis, nachádza sa pred samotným svedectvom o prvých pokusoch poznávania.

„Tento príbeh sa začal dávno. Večer ôsmeho augusta v roku Bielej svine šestnásteho šesťdesiatročného cyklu. Počet obyvateľov našej planéty sa zvýšil o jedného človeka a dosiahol dve miliardy päťstotridsaťtri miliónov štyristoosemdesiat. Mužská časť sa rozrástla o jedného chlapca, ktorý čoskoro potreboval nového koňa a uzdičku."

Podmanivo, nenásilne, očami dieťaťa sa pred nami otvára svet plání, púští, hôr, stád a šiatrov. Chlapec-rozprávač loví horské svište. Keď sa učí zaobchádzať s pascou na zvieratko, zasekne sa mu do nej prst. Manipulácia s klepcami je zložitá a zároveň nesmierne dôležitá. Malkáč sa nevzdáva, rastie. Hľadá v kameňoch bystriny tvary hračiek, cestou zo školy počas súboja s kamarátom si zašpiní zošity. Keď dravému vtákovi na bitúnku namiesto pečene podhodí rozžeravený kameň, takže operencovi zničí dva pazúry, za trest sa musí naučiť odriekať všetkých desať častí barana, ktoré sa končia na -chaj.

Mongolský Maroško si zhotoví korčule. Hlaveň starej zadovky nasadí na drievko, prirobí kohútik, nabije zápalkovými hlavičkami. Aby zmocnel, posilňuje dvíhaním jahňaťa. Je presvedčený, že raz zdvihne veľkého zlostného ryšavého barana, ktorý ho neraz naháňal, a šmarí ho do diaľky.

Zažije víchor, ktorý zvalí školskú jurtu.

„... bolestivo nás privalili podperné žrde a ťažká plsť. Nikto nemohol ani prstom pohnúť. Do zavýjania vetra sa primiešal výskot a plač. Na pomoc pribehli učitelia z iných tried a vyťahovali nás..."

Hrdina sa zachráni. Učí sa hrať na rôznych hudobných nástrojoch. Limba je podobná flaute, aman-chur sú malé husličky... Hrdina postupne zistí, že nemá talent. Odvtedy počúva peknotu a maľuje jaka, ktorý sa podobá na chromého psa.

Lodongijn, narodený roku 1936, síce z veľkej vzdialenosti, ale predsa, zažíva druhú svetovú vojnu. Minú sa písacie potreby. Žiaci sa usilujú atrament nahradiť šťavou z plodov. Nevdojak pripravia ovocnú pálenku.

Sviežosť pohľadu, ktorým si osvojuje svet, prekrývajú aj pokusy o ideologizáciu. Prichádzajú z diaľky a príbeh o Leninovi pôsobí ako rozprávka. Pravdaže, veľmi krutá, ako skutočnosť, ktorou aj ostane.

– Bagša, Lenin naozaj prevrátil svet?

Ajhľa, mýtický hrdina.

– Stáva sa, že človek musí zjesť aj kalamár. Vladimír Iľjič občas prehltol svoj kalamár.

Veľa detí sa začudovalo, ale ja nie. Čo-

že je to, kalamár? Veď otec hovoril, že Lenin prevrátil celý svet!

– Lenin mohol prehltnúť každý kalamár. To preňho nič nebolo, – presvedčivo som vyhlásil.

Učiteľ pokýval hlavou.

– Dosť rečí, najprv si prečítame poviedku. Potom vám bude všetko jasné.

Počúvali sme poviedku so zatajeným dychom. Keď bol Vladimír Iľjič v cárskom väzení, zliepal si kalamáre z chlebovej striedky a namiesto atramentu si do nich nalieval mlieko. Len čo vošla stráž do cely, Lenin si pred jej očami strčil kalamár do úst. Potom rozprával, aké to boli chutné „kalamáre".

Lenin si zapisoval myšlienky mliekom medzi riadky kníh. Mlieko sa vpilo do papiera a napísané slová boli neviditeľné. Akokoľvek žandári prezerali knihy, nič zakázané nemohli nájsť. Revolucionári, čo boli na slobode, prehladili strany horúcou žehličkou, a všetky slová výrazne vystúpili na papier.

Len čo učiteľ dočítal poviedku, navrhol som:

– Bagša, bagša, poďme aj my ako Lenin písať do zošita mliekom!

– Áno, áno! – zašumela trieda.

Tak nám malým mongolským žiakom pomohli Leninove skúsenosti. Mlieka sme mali dosť.

V škole sme písali mliekom a večer sme si doma vyvolávali poznámky tak, že sme strany prikladali k horúcemu kotlu.

Nezabúdajme, deťúrence riešia atramentovú krízu, spôsobenú druhou svetovou vojnou. V krutej zime na prelome rokov 1942/1943 vyrobia malí pomocníci partizánov na čele s Timurom, Vasiokom Trubačovom a Lodongijnom Tudevom, legendárnym vynálezcom mongolskej zápalkovej zadovky, zo zmrznutej náplne náboje a porazia v stalingradskom kotle armádu maršala Paulusa. Víťazstvo je zdrvujúce vďaka prevahe sovietskeho vzdelávacieho systému, poskytujúceho dostatok materiálu na streľbu.

Uf, riadna kanonáda! Vskutku hrdinský kúsok, povie si autor a následne sa zľakne, čo to vlastne napísal. Veď by sa to mohlo vykladať nebodaj ironicky! Hoci autocenzúru pokladá za druh auta v mongolskej stepi nie celkom známej značky, predsa len sa spätí. Preto celá pravda znie nasledovne:

„Od tých čias meno Lenina zostalo navždy v našich srdciach. Keď sme skončili základnú školu, učiteľ nám povedal: ‚Nastal čas, aby sme sa rozlúčili, deti! Žiaľ, nemôžem vás sprevádzať po celý život. Zomriem však spokojný s vedomím, že som vás odovzdal inému učiteľovi – Leninovi.'"

Keď sme v júni 1988 končili základnú školu, súdružka učiteľka sa na poslednej hodine posadila za katedru s kôpkou vysvedčení, usmiala sa a riekla:

– Deti, s rozdávaním začneme, len čo sa mi vaši spolužiaci ospravedlnia, že bez môjho vedomia opustili pracovisko počas desiatovej prestávky na brigáde.

Všetci vieme, o čo ide. Troch vylosovaných zloduchov, Vasioka, Timura a Lodongijna, sme v májovej spare poslali cez cestu do potravín po mlieko. Keďže mali smolu a nezrazilo ich auto, súdružka učiteľka ničomníkom navrhla dvojky zo správania, ale to odmietol podpísať riaditeľ školy. Uplatnil mimoriadne veľké pokarhanie. Bez právnej platnosti. Pohľad triednej zmrazuje stalingradský atrament so spätnou platnosťou. Pochopíme, že ak sa nepodriadime, nedostaneme sa von. Ostaneme vzdorovať naveky... Preto podliaci po jednom vstávajú, prichádzajú ku

katedre, prevezmú do rúk prichystaný papier. Timur musí text po druhýkrát opakovať hlasnejšie:

– Ospravedlňujem sa, súdružka učiteľka, že svojím nevhodným, trestuhodne nedisciplinovaným konaním spôsobil som vám, poriadku socialistickej spoločnosti i sebe ako jej členovi ujmu. Nikdy sa už takto nezachovám.

V závere trikrát odrieka desať častí barana, ktoré sa končia na -chaj.

Vasiok a Lodongijn, poučení skúsenosťou predchodcu, dunia mutujúcimi hlasmi. Desať častí barana, ktoré sa končia na -chaj. Konečne. Výdych. Súdružka spokojne kývne. Odchod, sadnúť, dostávame vysvedčenia, ona ani jeden kvet.

O verejnom kajaní funkcionárov v Číne sa dozviem z dokumentu o hrôzovláde Maa Ce Tunga o desať rokov neskôr. Otrasné výjavy hlbšie sprítomní román Daia Sijieho *Balzac a malá čínska krajčíročka*. No rovnako výrazne stále ostávajú v hlave príbehy o väzenských útrapách Lenina za cárizmu. Pri čítaní o gulagoch si uvedomím, že žiaden zo Solženicynových hrdinov neprehltol kalamár s mliekom. Nuž akáže tortúra? Vraj utrpenie! Hlúposť! Sotva krátkych päť minút poníženia. Menej než nič. Neviditeľné písmo mlieka bez právnej platnosti.

Knižočka v slovenčine vyšla roku 1979 pri príležitosti Medzinárodného roku dieťaťa vo vydavateľstve Mladé letá. Preložila ju Eva Kopálová-Gromová z ruského, o päť rokov staršieho, prekladu. Dielo sa medziiným dočkalo aj švédskej verzie.

MILOŠ FERKO

SZV

SPRÁVY Z VÝSTAV

V Galérii mesta Bratislavy v Mirbachovom paláci bola od 11.9. do 9. 11. 2014 inštalovaná výstava s názvom *Alex Mlynárčik*. Kurátorsky ju pripravil Ivan Jančár a bola venovaná pamiatke kritika Pierra Restanyho, ktorý, ako sa uvádza, ovplyvnil Alexa Mlynárčika osobnostne aj umelecky.

Alex Mlynárčik (1934) sa s francúzskym kritikom a teoretikom Pierrom Restanym stretol v roku 1964 v Paríži a stal sa súčasťou jeho okruhu – tzv. Nových realistov. Ako uvádza Ivan Jančár v monografii o autorovi: „Ak v dielach Alexa Mlynárčika z rokov 1962 až 1964 môžeme identifikovať príslušnosť k širšiemu prúdu informelu, od roku 1964 sa javia ako výnimočné a ojedinelé. Za zásadnú možno v jeho projektoch považovať širokú komunikáciu so zvolenými alebo náhodnými partnermi, s obecenstvom, verejnosťou, ale aj s tvorivými kolegami. Pri nájdení adekvátneho impulzu to znamená neočakávané a veľkolepé obohatenie pôvodného zámeru diela. Princípom, predmetom a cieľom všetkých jeho akčných gest bola predovšetkým komunikácia s anonymom. Jeho zámerom, dokonca tvorivou povinnosťou – ak chcel získať aktivitu anonymného partnera – bolo vytvoriť komunikatívne a provokatívne prostredie, situáciu. Ani v jednom jedinom prípade nezostal vo svojich dlhoročných aktivitách osamotený a celkom mimoriadnou tvorivou reakciou ich obohacovali aj ostatní účastníci. Organizovaním akcií sa vyhýbal aj zásahom cenzúry, ktorá, predovšetkým po

roku 1972, začínala byť v umeleckom živote všadeprítomná. Jeho spôsob realizácie akcií je priamočiary, do detailov premyslený, zároveň však akcentujúci prvok náhody ako obohacujúceho činiteľa akcie. K technike akčnej tvorby, samozrejme, prispeli prizvaní profesionálni kolegovia, pre ktorých sa usiloval vymedziť osobitné priestory. Akčnosť týchto kolegov, ktorá sa pripojila k základnej myšlienke a zámeru, v rovnako nebývalej miere doplnila všeobecnú aktivitu. Medzi rokmi 1965 až 1994 sa na jeho 21 akciách zúčastnilo 274 výtvarníkov, architektov, hudobníkov a teoretikov z celého sveta."

Alex Mlynárčik o svojej tvorbe hovorí: „Do výtvarného sveta som sa dostal cestou krajinomaľby. Od jej spodobovania po úvahy a principiálne nazeranie na krajinu ako tvorivý impulz. Hneď na začiatku som poznal omyl v jej ‚spodobovaní'. Získaval som rýchle presvedčenie, krajina v oblasti výtvarných umení by mala byť spodobovaná formou DEFINÍCIE. Posledné desaťročia ma presvedčili o mnohých celkom iných a dostatočných aj primerane estetických spôsoboch spodobovania krajiny technickými prostriedkami. Pre mňa to znamenalo zamýšľať sa nad ‚kusom krajiny' (les morceaux du paysage) – čo napokon súviselo aj s mojím vnímaním tvorby nového realizmu, jeho komunikatívnosti, ktorá narábala s poéziou a paradoxmi reálneho predmetu. Tak vznikali cykly *Slovenské krajiny*, *Pamätihodnosti Grécka*, *Monumenty Paríža*, *Metropolitan Gardens* a pod. Ide o známy princíp položiť každodennú realitu na piedestál umenia."

Na výstave sme sa stretli aj s obrazmi, ktoré Mlynárčik vytvoril ešte v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. Mimoriadne na mňa zapôsobil obraz s názvom Studená samota, kombinovaná technika, 1959. Sú tu geometrické formy a silné štruktúry, striedma, ale výrazná farebnosť čiernej, bielej a červenohnedých tónov. Toto výrazovo silné dielo prezrádza inšpiráciu duchom ruskej kultúry.

JANA PIVOVARNÍKOVÁ

SPOZA MORAVY

Karol Wojtyła: Jestem bardzo w rękach Bożych. Notatki osobiste 1962 – 2003. Wydawnictwo Znak, Kraków 2014

Výnimočne teraz volíme knihu z tretej jazykovej a literárnej oblasti. Okolo osobných poznámok (niekde sa tvrdilo „intímnych") Karola Wojtyłu bolo svojho času veľa hluku, akože ide o nejakú senzáciu. Stanisław kardinál Dziwisz vlastne porušil vôľu pápeža Jána Pavla II. a uverejnil jeho poznámky. Ide síce vždy o rozhodnutie kontroverzné, obzvlášť u duchovných osobností, ale vcelku ich možno ospravedlniť: poznámky Svätého Otca sú zaujímavým svedectvom o jeho práci, hľadaní a pochybnostiach, ale nič senzačné – aspoň tvárou v tvár k charakteru súčasných masmédií – tu nenájdeme. Keď mi túto knihu poslal poľský kolega a priateľ, bol si vedomý toho, aký je mediálny obraz tejto publikácie, ale pozornejšia lektúra pomerne fragmentárnych narácií, čoraz stručnejších poznámok, ukazuje, že ide o dôležitý materiál, čiže hlbinný, nie povrchovo a povrchne senzačný. V tomto zmysle Dziwisz porušil poslednú vôľu ako Max Brod, ktorý zverejnil Kafkove romány, ale jeho rozhodnutie nemá takú kľúčovú povahu, skôr dokresľuje osobnosť Karola Wojtyłu, jeho

„civilnosť“, ale súčasne osobitosť jeho transcendencií, ako je to človeku výnimočnej povahy a osudu vlastné: od pragmatiky všedného dňa k rozjímaniu nad Písmom svätým, ostatne, kto vie, čo je všedné a čo sviatočné, čo je pragmatické a čo duchovné? I pre človeka nenáboženského alebo len formálne náboženského je to podnetné čítanie.

Jindřich Zogata: Dojení zlatého býka (variace). Jan Sojnek – Galium, Brno 2014

V malej monografii o sliezskom básnikovi udomácnenom v Brne, koreniacom však na moravsko-sliezsko-slovenskej hranici troch štátov na samote v Hrčave, *Jindřich Zogata – básník vzdorných cest* (Brno 2011) sme uvádzali, že je to skutočný disident, teda odštiepenec, postihnutý pred rokom 1989 zničením troch básnických zbierok (za podpísanie Dvetisíc slov), ktorými by sa etabloval na špici vtedajšieho básnického diania. Má schopnosti melického básnika: povšimol si to už Ludvík Kundera. Na druhej strane je mu melickosť zjavne nepríjemná; preto sa všemožne snaží skomplikovať si cestu k básni, pretože by tak chcel dôjsť k podstate, ako hovorí Boris Pasternak, „do samoj suti“. Tam možno dôjsť len ťažkými, krivolakými cestami, len na nich totiž objavíme čosi utajené, čo môže byť kľúčom ku všetkému. Je síce básnikom vysokej imaginatívnej a intelektuálnej koncentrácie, akoby zvinutý do seba, ale súčasne i básnikom, ktorý sa neváha pustiť do rôznych strán literárneho kolbišťa. Poéziu doplnil prózou, občas esejou a reflexiou. Na jednej strane je teda básnikom koncíznym, stručným, neveľavravným, na strane druhej experimentuje s formami a žánrami, v poézii i próze využíva dialóg, čo môže ukazovať aj ďalším smerom, k dráme, vie vytvárať viacstranové básne a zložité veršové štruktúry, niekedy až manieristické. Vie vytvoriť predovšetkým krátku poviedku (short story) s pointou rovnako prekvapujúcou ako v poézii. Je to básnik skratky, elízie a umeleckého detailu – v poézii i próze. Jeho poviedkové postavy a postavičky sú dobre odpozorované, realisticky materiálne, pričom tiahne k typu mentálnych i sociálnych outsiderov. Podobá sa v tom starým dobrým surrealistom, ktorí takisto vychádzali z dobrej realistickej drobnokresby a najskôr odtiaľ sa dostávali za ňu, alebo je ako experimentálni prozaici typu Jamesa Joycea, ktorí ovládali realistický opis i jeho transcendenciu – podobne v maliarstve Pablo Picasso. Pri koreňoch tohto javu je hlavne dobrá znalosť remesla. Platí to plne o tejto básnickej zbierke, útoku na moderný konzumizmus, ale takisto na duchovnú vyprázdnenosť dnešného človeka, súčasne i prejav ľútosti a vehementný príklon k pevným hodnotám: *„Není na prodej co je od Boha / Ježíšovy verše Einsteinovy štěpy / Dar žít Dar myslet / Nezradit / dar plodin a dar zemi / Nelze koupit ani manažéry / kruhu klece na glóbus / Rozprodali do útrob / megalo market Svět / Kristova poezie Einstenovy štěpy / nejsou pro každého / třemi křížky“* (s. 81). Je to ťažká poézia, halasovská, nemelodická, melódiu skrývajúca vo vnútri, akoby zakliatu. Zogata sa vyvíja od ľahšej gnómy k zložitejšej štruktúre významovej i formálnej, nie každému sa to ľúbi a ľúbezné to napokon ani nie je a byť nemôže a nemá. Zdesenie z blížiacej sa apokalypsy, ktorá možno už prišla, je tu dominantou a motorom básnenia.

Ján Štrasser: Byť svoj. Rozhovory s Jánom Buzássym. Literárne informačné centrum, Bratislava 2013

Rozhovory Jána Štrassera bývajú vždy dobre urobené, kompozične skĺbené, majú svoje gradácie a pointy. Platí to v značnej miere aj o rozsiahlej knihe rozhovorov s Jánom Buzássym (nar. 1935), básnikom zvláštneho timbru, prekladateľom Eliotovej *Pustatiny* do slovenčiny (1966), keď nerátame Buninovu *Dedinu* (rus. Derevňa, slov. preklad 1978), redaktorom a editorom. Už na začiatku so záujmom čítame položartovnú príhodu s jeho priezviskom: na otázku o možnej zmene mu vraj Miroslav Válek odpovedal, že si naň ľudia nakoniec zvyknú, hoci meniť meno sa stalo v slovenskej literatúre minulosti (Hviezdoslav, Krasko, Smrek a i.) takmer zvykom. Buzássy sa zdá typickým „produktom" slovenského socializmu v zmysle miesta, ktoré jeho odbory – filológia, literatúra – v spoločnosti zastávali: od štúdia po redaktorské pôsobenie a vlastnú tvorbu. Predpokladalo sa, že ten, kto pracoval so slovom, musel skúsiť sám písať. Dovolím si malé porovnanie s dnešným Slovinskom. Tam sú takmer všetci dnešní spisovatelia absolventmi Filozofickej fakulty Ľubľanskej univerzity, väčšinou slovinčiny a literárnej komparatistiky (primerjalna književnost), a to preháňam len málo. Je to dobre? Možno to tam až priveľmi šuští papierom. Literatúra bola teda bohato dotovaná, ale súčasne neustále preverovaná, sledovaná, čím si potvrdzovala svoju dôležitosť. Kde tie vlaňajšie snehy sú? Niekedy sa nám vtedajšie konflikty – v tom čase brané smrteľne vážne skoro ako veľké bitky – zdajú smiešne, ale smiešne rozhodne neboli. Aj v nich sa utváral priestor slobody, neskoršie využitý i zneužitý. V rozhovoroch ide v podstate o evokácie udalostí, reminiscencie, memoáre, tak trochu „work in progress", kde asi Wahrheit prevažuje nad Dichtung. Buzássy sa tu pohyboval medzi konformizmom/kompromisom a snahou o zmeny – ako ostatne väčšina ľudí v bývalých sovietskych satelitoch. Spomienky sa týkajú i ponovembrového vývoja a Buzássyho angažmánu. Čo tu predsa len trochu chýba: samotná dreň Buzássyho názorov, ich vnútorné, hlbšie motivácie. Zdá sa, akoby sme chodili len okolo. Inak povedané: človek chcel prežiť, pracoval, bavilo ho tvoriť, denne zvádzal svoje malé bitky a život plynul, utekal.

Čo vlastne zostalo? Tak asi znie pálčivá otázka pre všetkých, ktorí prešli podobne ako Buzássy podivným 20. storočím do dnešných čias. Dozvedáme sa tu množstvo zaujímavostí, detailov, vzťahových zložitostí, ako to medzi spisovateľmi a ľuďmi kultúry býva. Pre Čechov je to inšpiratívne čítanie. Predovšetkým len potvrdzuje slovenské špecifikum: všetko tam prebiehalo a bolo chápané celkom inak než v českom priestore, a to ako slávny IV. zjazd československých spisovateľov v roku 1967, tak rok 1968 nazývaný príznačne Pražská jar, tak normalizácia i „nežná revolúcia", ktorú Česi nazývali „sametová". Buzássymu nemožno uprieť úprimnosť, civilnosť prejavu, línia jeho výpovede je depatetizačná, vecná. To, čo je problematické, je prílišná explicitnosť, mnohovravnosť vyprovokovaná otázkami nejdúcimi vždy na telo (i keď sa Ján Štrasser snaží) a tým slabšia intenzita. Menej je niekedy viac. CD *Ján Buzássy číta zo svojej poézie* je tu príjemným spestrením. Celkovo dobré čítanie, zaujímavé svedectvá, dobrý počin vydavateľa a sponzora.

Galina Vaněčková, Andrej Kuročkin, Inna Kuročkinová, Mirko Vaněček: Praha Mariny Cvětajevové. Po místech pobytu M. Cvětajevové v Praze a blízkém okolí 1922 – 1925. Společnost Mariny Cvětajevové, Praha 2013

„Rodinný" podnik, akým sa táto dvojjazyčná knižka zdá, vychádza v ústrety predovšetkým turistom, menej rusistom. Vychádza v ústrety predovšetkým ruskej Prahe a ruským turistom, ktorí do Prahy prichádzajú – ako to u veľkých a mocných národov býva – a hľadajú skôr sami seba než niečo iné: teda s Ruskom za chrbtom a na chrbte hľadajú zase skôr Rusko, kde Praha, ktorú inak obdivujú, hrá skôr úlohu rámu obrazu. O českej epizóde M. Cvetajevovej (ten háčik v češtine nad prvým -e- je v dnešnom úze zbytočný) netreba sa ďalej šíriť: je dostatočná, i keď iste nie dôkladne známa a súvisí s jej milostným osudom, pražským milencom, návratom manžela, dieťaťom, rodinným životom, Masarykovou ruskou akciou, ale takisto s poetkiným pohybom medzi vášnivou láskou ku všetkému nemeckému a osudom českého národa vklineného do Veľkonemeckej ríše. V českom prostredí sa často citujú jej *Verše k Čechám* (na Moravu a Sliezsko zase zabudla), ale je to skôr humanistické gesto. Nakoľko rozumela českým pomerom, nehľadiac na vzťah k Anne Teskovej, to si radšej netrúfnem povedať. Predsa je to česká kultová poetka a novšie české edície to len potvrdzujú, povedzme krásna knižka *Lichý střevíc* (1996), na ktorej sa okrem prekladateľky Hany Vrbovej podpísal editor – rusista, estetik, filozof-fenomenológ blahej pamäti Zdeněk Mathauser (1920 – 2007). Lokality spojené s Prahou Mariny Cvetajevovej, kde sa stretávala zase väčšinou s Rusmi, sú dobre zmapované, hoci znalci by tu iste našli i biele miesta, ale ouha! Problémom sú chyby, nedokonalá čeština, transliterácia alebo všeobecne prepis ruštiny a slabší ohľad na česko-ruské kultúrne súvislosti; je to na môj vkus až veľmi rusky dostredivé. A predsa knihu možno odporučiť – i napriek vskutku komerčnej cene: materiál je bohatý (vrátane bohatej fotodokumentácie), lákajúci na dlhé pražské i zľahka mimopražské prechádzky.

IVO POSPÍŠIL

(Z češtiny preložil Jaroslav Vlnka)

NIEKOĽKO POZNÁMOK K VÝROČIU POVSTANIA

V čase, keď boli politická opozícia a povedzme odboj na Slovensku viac-menej pasívne, povstalecká koalícia komunistov a agrárnikov jednoznačne formulovala ako jediná svoj politický program a predstavu povstania. Na druhej strane treba mať výhrady, akým spôsobom sa povstanie pripravovalo a zrealizovalo. Aj keď je Povstanie kontroverzná téma, nezaslúži si superlatívy, ale ani zatracovanie. Počul som otázku, čo ešte by bolo treba dnes o tej udalosti dopovedať. V podstate nič! Ale čo by bolo treba urobiť, je to, že všetko, čo bolo o Povstaní povedané, bolo by potrebné trpezlivo a uvážlivo prerozprávať. Takmer všetko! Ak chceme hodnotiť historickú udalosť či postavu, najprv musí nastúpiť investigatívna historiografia – nazhromaždiť čo najviac faktov, aby bolo možné vytvoriť si o tejto udalosti určitý obraz. Až potom by sa malo začať hodnotiť. A práve fáza hod-

notenia spôsobuje, že Povstanie je takou kontroverznou témou.

Zatiaľ čo fázu vytvárania obrazu o Povstaní robili profesionáli, jeho hodnotenie urobili komunisti bez ohľadu na fakty. Tie ich nezaujímali. A toto „hodnotenie" naoktrojovali historickej obci prostredníctvom erárnych historikov. Tým sa fakty o Povstaní dostali do rozporu s jeho hodnotením, čo vyvoláva všetky tie kontroverzie. Žiaľ, situácia sa výrazne nezmenila ani po novembri 1989. Príčinu treba hľadať v tom, že podobne ako v komunistickej ére si tému Povstania a jeho hodnotenie opäť privlastnili politici. S hodnotením neprestali ani spomínaní historici a ich novodobé klony. Napriek tomu možno konštatovať, že v oblasti investigatívnej historiografie sa po novembri (ale aj pred ním) urobilo veľa práce.

Mnohí mladí historici majú dnes iný pohľad na Povstanie, než je ten erárny. Žiaľ, „stará garda" nezaháľa ani tu, o čom svedčí príbeh skupiny mladých historikov, ktorí sa touto témou zaoberajú. Jednoducho ich z katedry histórie, kde pôsobili na nemenovanej univerzite, vyhnali! V zborníku z konferencie o Povstaní, ktorá sa uskutočnila v roku 2004 pod ich záštitou, možno čítať: „Okrem tvrdej mediálnej cenzúry sa občas volia aj iné, ešte extrémnejšie formy, ako uchrániť ‚svetlú pamiatku' SNP pred možným poškvrnením. Niekomu z predstaviteľov Múzea SNP v Banskej Bystrici napríklad nevonia možnosť vyslovenia alternatívnych názorov na túto udalosť až do takej miery, že svojim podriadeným otvoril a následne zatajil pozvánky na konferenciu, z ktorej príspevky držíte práve v rukách. Presne to sa totiž stalo dvom mladým zamestnancom spomenutej inštitúcie na jar roku 2004, 15 rokov po ‚páde' totality a skoro 60 rokov po skončení vojny..."

Prevláda názor, že Povstanie je predovšetkým súhrn vojenských udalostí. Je to predovšetkým množina politických rozhodnutí, ktoré prijala povstalecká koalícia. Úspech, aj to nie zďaleka zaručený, mohlo mať iba v prípade, ak by išlo o celonárodnú a celoslovenskú ozbrojenú akciu. Povstanie takou nebolo. Aby ňou bolo, vyžadovalo to dohodu všetkých politických síl doma, ale aj v exile. Nedá sa poprieť, že koalícia doslova, povedal by som programovo, odmietla cesty k ostatným politickým a odbojovým silám na vtedajšom Slovensku. To bolo jej najväčšie chybné rozhodnutie! Celonárodný konsenzus v tejto veci bol viac ako nevyhnutný. Koalícia sa domnievala, že bude stačiť, ak sa spojí s Benešom. Doma sa síce skontaktovala s niektorými dôstojníkmi slovenskej armády, ale z príprav vylúčili ministra obrany. A čo bolo ešte horšie, aj veliteľa dvoch divízií Malára, ktoré mali sovietskej armáde otvoriť horské priesmyky v Karpatoch!

Vôbec som si nie istý, či by národný konsenzus automaticky zabezpečil úspešnosť Povstania! Ale malo by aspoň oveľa väčšie predpoklady na úspech. Nič viac, nič menej. Konečne, môj názor potvrdzuje aj precedens Rumunska. Koncom augusta 1944 sa tam takéto zjednotenie na národnej platforme úspešne uskutočnilo.

Povstalecká koalícia požadovala vo svojom politickom programe – Vianočnej dohode z decembra 1943 – obnovenie ČSR, čo by nebola až taká tragédia, pokiaľ by súčasne definovala aj jej ústavnoprávne usporiadanie. Koalícia si ho mala nárokovať. Obetovanie vlastného štátu – nech to automaticky neevokuje režim – bolo dostatočným dôvodom na požiadavku fe-

deralizovanej ČSR! Takto sa vlastne vrátila k asymetrickému modelu štátoprávneho usporiadania druhej republiky – k autonómii. Slovensko už bolo z národno-emancipačného hľadiska vtedy ďalej. Obnova ČSR, tvrdím, bola anachronizmom. Dokonca ani po vojne koalícia priamo nežiadala federalizáciu ČSR. V dohode síce nachádzame ono zaklínadlo „rovný s rovným“, ale o tom, ako ho naplniť, už dohoda nehovorí nič.

Spojenci, vrátane ZSSR, posvätili Benešovi ČSR dokonca aj s predmníchovskými hranicami. A povstalecká koalícia sa k nej prihlásila. Pýtam sa, bolo vôbec možné za týchto okolností zachovať samostatný Slovenský štát? Mnohí hovoria, že za týchto okolností bolo treba o samostatnom Slovensku namiesto rokovaní s Londýnom rokovať so Stalinom, aj keby Slovensko bolo zväzovou republikou v rámci ZSSR alebo satelitom Moskvy. To zaváňa historickým „kebyzmom“. Konečne, o dileme, či zotrvať v ČSR, alebo mať svoj štát vybudovaný na demokratických základoch, rozhodli Slováci v roku 1993.

Vrátim sa ešte k téme národného konsenzu. Zjednotenie všetkých politických síl na národnom základe bolo iba nutnou podmienkou úspechu. Tou dostatočnou bol spôsob realizácie povstania, predovšetkým v jeho počiatočnej fáze! Koalícia politicky rozhodla, že počiatočná fáza sa zrealizuje v dvoch variantoch:

1. keď sovietska armáda dosiahne Krakov, dve východoslovenské divízie armády Slovenskej republiky otvoria karpatské priesmyky a umožnia sovietom obsadiť Slovensko a ocitnúť sa v priebehu zopár hodín pred bránami Viedne, súčasne s realizáciou štátneho prevratu a uchopenia politickej moci na Slovensku SNR a vyhlásením ČSR,

2. keď Nemci začnú obsadzovať Slovensko.

S druhým variantom – ako ukázal ďalší vývoj – sa nemalo vôbec rátať, nemal šancu vojensky uspieť. Prvý variant však bol ešte menej priechodný ako druhý! Iste to chce vysvetlenie. ZSSR bol totiž v tom čase všeobecne pokladaný za spoľahlivého spojenca, ktorý niesol najväčšie bremeno vojny v Európe. Aj to je len polovičná pravda. Najväčšie bremeno niesol, ale za účelom realizovať svetovú revolúciu, a to tak, že hodlal urobiť z týchto krajín svoje gubernie, čo sa napokon aj stalo. Z tohto hľadiska bolo hrubou chybou nastoľovať Stalinovi politické požiadavky z pozície partnerstva. Predstavme si totiž, že ktosi ponúka sovietom prejsť bez boja naprieč Slovenskom a pokračovať do Rakúska, pričom „my preberieme nad Slovenskom vládu“. Iste, koalícia postupovala logicky správne, každý iný štát by takéto riešenie privítal s otvorenou náručou! No ZSSR nebol v tomto smere „iný štát“. ZSSR, to bola už vtedy ríša, ktorá sa nikdy a nikde nedelila o moc s „buržoáznymi predstaviteľmi“. Hádam na obranu koalície len toľko, že takto „logicky“ uvažovali aj iné národy, predovšetkým Poliaci.

Vo Varšave totiž vypuklo 1. augusta 1944 povstanie a jeho predstavitelia sa obrátili na Stalina so žiadosťou o pomoc a zároveň prevzali nad Varšavou politickú a vojenskú moc v mene londýnskej poľskej exilovej vlády. Sovietska armáda sa zastavila na Visle a čakala, kým Poliaci vykrvácajú. V Rumunsku, ako vieme, národné zjednotené sily s pomocou kráľa vykonali v auguste 1944 štátny prevrat a prešli na stranu sovietov. Armáda prešla pod sovietske velenie a o nejakých politických požiadavkách nepadlo ani slovo.

Stalin teda akceptoval vojenské riešenia, ale v nijakom prípade nie riešenia politické, ktoré boli v rozpore s jeho záujmami!

Už v marci 1944 dala Moskva najavo Benešovi, že sa im povstanie, tak ako bolo pripravované, nepozdáva. Preferovali partizánsky spôsob boja. Tento ich postoj potvrdzuje aj fakt, že keď exilová vláda požiadala britskú vládu o zbrane, tá súhlasila, ale zároveň sa obrátila na Moskvu o vyjadrenie. Moskva odpovedala, že celú vec si preštuduje, a študuje ju dodnes... Napokon v júli vyslala SNR priamo do Moskvy delegáciu aj s prvým variantom. Sovieti ju internovali prakticky až do 29. augusta 1944...

Bez zveličenia možno tvrdiť, že Stalin si urobil na Slovensku vlastné povstanie. Parašutom dopravení komisári a komandíri zo ZSSR zorganizovali celé partizánske oddiely. No nie na pomoc povstaniu, ale aby tam pripravili „revolučné vystúpenie ľudu". Zámerne chceli vyvolať zásah Nemcov, čo sa im aj podarilo. Po 29. auguste sa nepodriadili armádnemu veleniu povstania a pokračovali v tom všetkom.

Podplukovník Golian spustil povstanie, keď Nemci začali obsadzovať Slovensko, pričom ani neinformoval politické vedenie povstania. Husák, Lettrich a ďalší sa o vyhlásení povstania dozvedeli asi tak ako môj otec – dedinský učiteľ – z rozhlasu... Iniciatívu prevzal Vavro Šrobár a pridal sa k nemu aj Ursíny. O SNR ani vidu, ani slychu. Vojenské posádky mimo povstaleckého územia sa čiastočne rozutekali alebo zostali verné bratislavskej vláde. Lietadlá v Piešťanoch ostali v hangároch – chýbal benzín. Veľmi dobre vybavená ústredná zbrojnica v Trenčíne sa nedostala do rúk povstalcom. A Nemci v priebehu hodín odzbrojili spomínané dve Malárove divízie a ich celé bojové letectvo odletelo – ešteže tak! – k Rusom. Golianovi zostalo sedemnásťtisíc vojakov záložnej armády, lietadlá, do ktorých chýbal benzín, a zopár ťažkých zbraní. O toľko vychvaľovanej pomoci Slovensku zo strany ZSSR Jozef Lettrich hovorí: „Namiesto vojska privážalo sovietske letectvo sovietskych partizánskych dôstojníkov a komisárov a českých a slovenských komunistických expertov a agitátorov... Vojenská pomoc zo Sovietskeho zväzu síce dochádzala, ale neskoro, v nepatrnom množstve, a to partizánom, nie armáde..."

Kladne možno hodnotiť Imricha Karvaša, ktorý finančne zabezpečoval prípravu povstania, a Petra Zaťku, povereného zabezpečením jeho hospodárskych príprav. Vysoko hodnotím aj presvedčených antinacistov, ktorí sa so zbraňou v ruke postavili nacistickej hydre. A netreba zabúdať na francúzskych partizánov a čiastočne na Telgárt.

Pred vypuknutím Povstania sa zdalo, že akcie sovietskych partizánov zaskočili aj komunistov v SNR. Po príchode Slánskeho a Švermu na Slovensko sa situácia radikálne zmenila. Bol síce vytvorený koordinačný orgán, ktorý mal zabezpečiť súčinnosť partizánov a armády, ale partizáni ho nerešpektovali. Tento stav pôsobil rozkladne a frustrujúco. Tzv. občiansky blok v SNR čoraz väčšmi ťahal za kratší koniec, až nakoniec zostal v podstate paralyzovaný. Partizáni začali robiť „to Stalinovo povstanie".

Experti sa zhodujú v tom, že vymenovanie generála Viesta – ktorého Londýn vyslal na Slovensko – za nového vojenského veliteľa povstania už nemohlo nič zvrátiť. Nemci začali 18. októbra ofenzívu a desať dní nato padla Banská Bystrica. Generál Viest vydal 28. októbra rozkaz

na rozpustenie armády (aký to paradox!). Od tej chvíle začal prúdiť zo Starých hôr na Donovaly neorganizovaný dav tisícov bývalých vojakov, partizánov a civilistov... Náčelník Hlavného štábu partizánskeho hnutia v Kyjeve Asmolov nazval Goliana a Viesta zbabelcami a neschopnými dôstojníkmi. Myslím si, že neprávom. V tejto súvislosti nemôžem nespomenúť juhoslovanských partizánov, ktorí vyše troch rokov držali – iste, raz menšie a raz väčšie – partizánske územie a v čase najväčších ofenzív viazali až tristotisíc Nemcov.

Dodnes sa vedú spory, či povstanie bolo porazené. Historik Ľubomír Lipták o tom hovorí: „Bolo jasné, že po povstaní nemohla ani Praha, ani Benešova vláda, a ani žiadna iná, otvorene nastoliť predstavu predmníchovského utilitarizmu a centralizmu, pretože povstanie bolo, ale pretože bolo porazené, nemusela prijať ani predstavy SNR!“

Ďalšou diskutovanou témou sú tzv. výdobytky Povstania. Na povojnovej schôdzi SNR ich Ladislav Novomeský vymenoval: prvým je, že sa slovenský národ dostal medzi národy spojenecké a demokratické, druhým, že sa obnovila ČSR a tretím, že princípom Povstania bol princíp hospodárskej, politickej a spoločenskej demokracie.

Ak sa vôbec dá hovoriť o nejakom výdobytku Povstania, tak ide o určitú morálnu očistu. Bolo naozaj takým výdobytkom byť medzi víťazmi? Čo po vojne získali Rumuni oproti Bulharom alebo Slováci oproti Maďarom? Spoločné boľševické jarmo. A ktorý národ bol demokratický a iný nie? A výdobytkom mala byť obnova ČSR, čo bol zjavný anachronizmus. Potvrdzuje to dejinný vývoj od roku 1945 až po rok 1993... Slováci po roku 1945 už naozaj nepotrebovali kuratelu Prahy. To, čo sa po roku 1945, ale najmä po roku 1948 dialo na Slovensku, nemalo nič s princípom hospodárskej, politickej a spoločenskej demokracie. Opäť zacitujem Ľubomíra Liptáka: „Ak uznáme, že politickým cieľom povstania bola demokratická alternatíva diktatúry, tak povstanie nesporne porazené bolo, a že porazená bola aj demokratická podoba riešenia národnej otázky, o tom sa mohli presvedčiť aj zástupcovia SNR, keď predložili vláde koncom mája 1945 v Prahe koncepciu federalizácie republiky a vláda sa odmietla o tom čo i len baviť.“

Vedela Bratislava, že sa pripravuje povstanie? Čiastočne áno. 11. augusta 1944 vyhlásila vláda výnimočný stav a Mach odkázal Ursínymu, aby prestali so svojou činnosťou. Traduje sa, že pár dní pred vypuknutím povstania sa pred hotelom Carlton v Bratislave stretol Mach so Zaťkom, ktorý sa mal zúčastniť dôležitého zasadnutia SNR v chate pod Čremošným. Mach sa ho mal opýtať: „Peter, a ty tu čo robíš, veď máš byť v Čremošnom?“ Takisto Nemci mali určite zmapovanú ilegálnu politickú opozíciu na Slovensku. To, ako pohotovo odzbrojili spomínané divízie, svedčí o tom, že počítali aj s prvým variantom povstania.

Na záver by som chcel poznamenať, že na povstaní je smutné to, že nakoniec prehrali všetci. Ľudáci zverili v konečnom dôsledku suverenitu štátu Hitlerovi a odbojári Benešovi a Stalinovi. Ak porovnáme roky prvej Slovenskej republiky a roky boľševickej diktatúry, ukazuje sa, že rozhodnutie odbojárov malo ešte tragickejšie následky ako to ľudácke. Nečudo, pretože Povstanie, to bola výzva bohom – a tí ju odmietli.

SVÄTOSLAV MATHÉ

L

LECHÁREŇ

NA MARGO 6. DECEMBRA

Sú štyri obdobia v živote muža:
a) keď verí na Mikuláša,
b) keď neverí na Mikuláša,
c) keď robí Mikuláša,
d) keď vyzerá ako Mikuláš.

■

Čo nedávať v predvečer Mikuláša do čižiem:

Zoznam vecí vydalo UNESCO a je voľne dostupný na internetovej stránke www.badforshoe.sk. Vyberáme z neho napríklad paradajky, škrečky, vianočné gule, malé balóniky, výrobky z lístkového cesta, kraslice, všetky druhy huspenín a marcipánových ružičiek.

ADELA + SAJFA, A. H.

■

VIANOCE, KRAČÚN AJ VIGILIJA

– Mami, môžem mať na Vianoce psa?

– Nie, budeš mať kapra ako všetci ostatní!

■

KNIŽNÁ NÁDIELKA

P. Gregor: Pohybovať sa v slastnej lóži /2014

R. Jurolek: Voľné vety /2013

L. Ballek: Desné divadlo /1987

J. Beňo: Snehom voňajú otlaky /2013

T. K.-Vasilková: Julinkina flákareň /2014

Š. Balák: Milan na bielom koni /1982

K. Lászlová: Giza kráča svetom /2008

■

HE-HE-HEFT

– Vieš, ktoré sú dve najtenšie knihy na svete?

– ???

– Somálska kuchárska kniha a cigánsky zákonník práce.

■

CHUŤOVKY NA ZAHRIATIE

V. Janček: Prepadol som s družinou Dom kultúry Ružinov.

J. Werich: Ja keď hovorím po nemecky, tak si nerozumiem.

J. Buzássy: Nie som svojím obľúbeným autorom.

P. Gossányi: Sedieť pred televízorom môže byť veľmi príjemné, len nesmie byť zapnutý.

S. Zázvorková: Staroba je báječná vec, ale nie pre starých ľudí.

Ľ. Feldek: Som obľúbený pohrebný rečník. Veľmi dobre robím prejavy, keby ste náhodou potrebovali. Zatúžite umrieť, keby ste ich čítali.

■

HA-HA-HÁDANKA

Z čoho si deti stavajú na Sahare snehuliaka?

No predsa z piesku.

MILAN LECHAN

Imrich Kružliak – 100

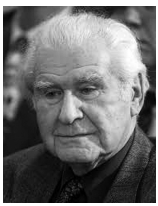

Významný publicista, historik, prekladateľ, básnik a organizátor exilového života sa dožíva mimoriadne vzácneho jubilea. Základné vzdelanie získal v rodisku, gymnaziálne v Kláštore pod Znievom a vysokoškolské v Bratislave. V hlavnom meste sa okamžite zapojil do katolíckeho študentského hnutia zo Svoradova, kde vykonával o. i. popredné funkcie (tajomník, resp. podpredseda). V tom istom roku, ako ukončil štúdiá (1940), nastúpil do funkcie vedúceho Úradu slovenskej tlače, neskôr redigoval noviny *Bojovník* a *Národné noviny*. Angažoval sa aj v orgánoch prvého samostatného štátu Slovákov (Úrad propagandy) a po skončení vojny aj v Demokratickej strane (roku 1947 ho pre pôsobenie v tejto strane zatkli a vyšetrovali v tzv. sprisahaní proti republike). Pred komunistickou nadvládou emigroval roku 1949 do zahraničia, kde sa takisto okamžite zapojil do protikomunistického odboja (najskôr v Rakúsku, neskôr v Nemecku – najmä tridsaťročné pôsobenie v rozhlasovej stanici Slobodná Európa). Pôsobil aj v Svetovom kongrese Slovákov a v Slovenskej lige. Od roku 1972 stál na čele exilového časopisu *Horizont*, od roku 1987 viedol Spolok slovenských spisovateľov v zahraničí. Po roku 1989 sa angažoval aj v kultúrno-spoločenskom živote na Slovensku (o. i. aj v orgánoch Matice slovenskej). Publikovať začal už v študentských rokoch. Úvahy, články, glosy, recenzie mu publikovali všetky vtedajšie významné periodiká. Rovnako to bolo aj po odchode do zahraničia v celej škále exilových novín a časopisov. S jeho menom je spojená nielen vlastná tvorba, napríklad básnická zbierka *Piesne a smútky*, kniha esejí *Živé stopy*, výber z tvorby väznených slovenských básnikov pod názvom *Modlitby v putách* (vyšla roku 1955 ako jeho prvá kniha vôbec), preklady z maďarskej, poľskej a ruskej poézie *Podaj nám ruku, Európa*, ale najmä viaceré knihy esejí a výberov z vlastnej publicistiky (*V čakárni dejín*, *Starý národ, mladý štát*, *Viera a vzdor v slovenských dejinách*, autobiografia *Úteky z tiesne*. *V tôni dvoch totalít* a i.). Za celoživotnú činnosť bol viackrát vyznamenaný doma aj v zahraničí (Rad Ľudovíta Štúra I. triedy, Cyrilo-metodská medaila a i.).

Narodil sa 8. decembra 1914 v Detve.

■

Milan Veselý – 75

Popredný slovenský dizajnér uznávaný v zahraničí sa okrem úžitkovej a propagačnej grafiky venuje inštaláciám výstav, resp. výtvarným priestorovým riešeniam (Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, Múzeum ľudového umenia na oravskej Slanici, Múzeum SNP v Banskej Bystrici, deväť ročníkov Bienále ilustrácií Bratislava, nitriansky Agrokomplex, ako spoluautor aj na svetových výstavách v Montreale, Osake a i.). Je autorom stoviek plagátov (o. i. k filmom Juraja Jakubiska, Martina Ťapáka, pre bratislavské divadlá, ale aj SNG). Za tvorbu bol mnohokrát ocenený doma aj

za hranicami Slovenska (Brnianske bienále plagátu, Cena Zväzu slovenských architektov, Cena Dušana Jurkoviča, Najkrajšia kniha roka, medaila Chatama Sofera, International Award the best Enterprise Image a mnohé ďalšie). Má vlastnú firmu zaoberajúcu sa dizajnom.

Narodil sa 1. decembra 1939 v Bratislave.

■

Štefan Šlachta – 75

Patrí k najvýznačnejším reprezentantom architektonickej obce u nás. Architektúru študoval na ŠVŠT v Bratislave u profesora Karfíka, u ktorého pôsobil niekoľko rokov ako asistent. Neskôr pracoval samostatne na viacerých významných postoch (Štátny ústav pre projektovanie dopravných stavieb v Bratislave, Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, v rokoch 1994 – 2000 rektor VŠVU v Bratislave, predseda Spolku architektov Slovenska, hlavný architekt mesta Bratislavy a i.). Má významný podiel na vzniku Slovenskej komory architektov a Fóra architektúry. Okrem praktickej architektonickej činnosti sa zúčastnil na mnohých architektonických a urbanistických súťažiach, je spoluautorom projektu Mostu Lafranconi v Bratislave, priebežne sa venuje pedagogickej činnosti, výraznou črtou jeho mnohoročného pôsobenia je najmä odborná práca pri odhaľovaní a poznávaní histórie slovenskej architektúry 20. storočia. Publikoval, najmä v oblasti funkcionalistickej architektúry, stovky článkov, recenzií stavieb a profilov najvýznamnejších architektov, katalógov, prednášal v zahraničí (Nemecko, Nórsko, Dánsko, Francúzsko a i.). Je autorom publikácií *Neznámi známi*, *Návrat odídených*, *Architektúra – vec verejná* a spoluautorom *Sprievodcu po architektúre Bratislavy* (s I. Dorotiakovou). Bol viackrát ocenený (o. i. Cena Emila Belluša za zásluhy o rozvoj slovenskej architektúry, Cena Martina Kusého za prínos do historiografie modernej slovenskej architektúry, ASB osobnosť architektúry a stavebníctva).

Narodil sa 6. decembra 1939 v Ružomberku.

■

Eva Siegelová – 70

Po štúdiách v Martine a Banskej Bystrici sa usadila v Prievidzi, kde istý čas pracovala ako redaktorka regionálnych novín, ale spolupracovala aj s viacerými periodikami s celoslovenskou pôsobnosťou a s banskobystrickou rozhlasovou filiálkou. Okrem čiastkovo publikovaných poviedok, fejtónov, resp. reportáží sa začala postupne venovať aj samostatnej knižnej tvorbe (knihy povestí *O tajomnom bojnickom prízraku*, *O záhadnom vtákovi šťastia*, *O spanilej Kataríne*, dve knihy poviedok *Hľadanie rovnováhy* a *Fíha!* a knižku aforizmov a epigramov s názvom *Bisťu!*).

Narodila sa 6. decembra 1944 v Malom Čepčíne.

ŠAH